

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΜΥΛΩΝΑ
(Α.Μ.: 1012202003033)

Θέμα: «Η εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά στην επαναστατημένη Ελλάδα (1825-1828)»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7

Α΄ Κεφάλαιο

Η κατάσταση στην Ελλάδα κατά την περίοδο της άφιξης του Ιμπραήμ	11
1.1. Εμφύλιες συγκρούσεις (δεύτερος εμφύλιος)	11
1.2. Ρουμελιώτες στην Πελοπόννησο. Αγανάκτηση των κατοίκων. Κατασπατάληση του δανείου	13
1.3. Οι πρωταγωνιστές του Αγώνα στη φυλακή. Η Διοίκηση στα χέρια του Κουντουριώτη. Ανικανότητα χειρισμών	15

Β΄ Κεφάλαιο

Ο Σουλτάνος συμφωνεί με τον Μεχμέτ Αλή να τον συνδράμει εναντίον των Ελλήνων.....	17
2.1. Προετοιμασία της εκστρατείας.....	17
2.2. Στρατιωτικές δυνάμεις.....	18
2.3. Απόβαση στη Ρόδο. Κινήσεις ελληνικού ναυτικού.....	20
2.4. Απόβαση Αιγυπτίων υπό τον Ιμπραήμ στη Σούδα.....	21

Γ΄ Κεφάλαιο

Απόβαση στη Μεθώνη.....	24
3.1. Πρώτη απόβαση. Αντίπαλες δυνάμεις.....	24
3.2. Η κατάσταση στις ελληνικές δυνάμεις	25
3.3. Κυβερνητικά μέτρα. Δεύτερη απόβαση Αιγυπτίων.....	26
3.4. Έναρξη της πολιορκίας Νεοκάστρου. Μάχη στη Σχινόλακα. Κινήσεις του Ελληνικού στόλου	28
3.5. Ο Πρόεδρος ξεκινά για το μέτωπο. Ήττα στο Κρεμμύδι	30
3.6. Τρίτη απόβαση Αιγυπτίων. Πολιορκία και κατάληψη της	

Σφακτηρίας. Συνθηκολόγηση Παλαιοκάστρου	32
3.7. Πολιορκία και συνθηκολόγηση Νεοκάστρου	34

Δ' Κεφάλαιο

Προέλαση προς Τριπολιτσά.....	36
4.1. Μάχη στο Μανιάκι.....	36
4.2. Απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. Διορισμός Κολοκοτρώνη και Π. Μαυρομιχάλη ως αρχηγών του στρατοπέδου	38
4.3. Κινήσεις ελληνικών σωμάτων. Νίκη από τον Ιμπραήμ στην Τραμπάλα και κατάληψη της Τριπολιτσάς.....	39

Ε' Κεφάλαιο

Πρώτες εξορμήσεις του Ιμπραήμ μετά την εγκατάστασή του στην Τριπολιτσά	41
5.1. Προέλαση στην Αργολίδα. Μάχη των Μύλων.....	41
5.2. Προσπάθειες αναδιοργάνωσης του ελληνικού τακτικού στρατού. Κλεφτοπόλεμος γύρω από την Τριπολιτσά. Κινήσεις του ελληνικού στόλου	42

ΣΤ' Κεφάλαιο

Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία	45
6.1. Ο Ιμπραήμ φτάνει έως τον κάβο Μαλέα	45
6.2. Επιστροφή στην Τριπολιτσά. Αντίσταση ελληνικών σωμάτων και θυσίες αμάχων.....	46

Ζ' Κεφάλαιο

Συνέχεια πολεμικών επιχειρήσεων του Ιμπραήμ έως την έξοδο του Μεσολογίου.....	50
7.1. Πολεμικές επιχειρήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο και έναρξη της πολιορκίας του Μεσολογίου από τον Ιμπραήμ.....	50
7.2. Κινήσεις του ελληνικού στόλου	52

7.3. Τελευταίοι μήνες της πολιορκίας του Μεσολογγίου και ηρωική έξοδος.....	53
---	----

Η΄ Κεφάλαιο

Διπλωματικές εξελίξεις για το Ελληνικό Ζήτημα	56
8.1. Συνέδριο Πετρούπολης	56
8.2. Ενεργότερη ανάμειξη της Αγγλίας στο Ελληνικό Ζήτημα.....	57
8.3. Πρωτόκολλο της Πετρούπολης	58

Θ΄ Κεφάλαιο

Ο Αγώνας στην Πελοπόννησο εναντίον του Ιμπραήμ	60
9.1. Επιστροφή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Νέες επιχειρήσεις.....	60
9.2. Νέα απόπειρα εισβολής στη Μάνη. Μάχες σε Βέργα, Δυρό.....	61
9.3. Επιστροφή στην Τριπολιτσά και επιδρομή σε Κορινθία και Κυνουρία.....	62
9.4. Νέα απόπειρα εισβολής στη Μάνη. Μάχη στο Πολυάραβο.....	64
9.5. Νέες επιδρομές εναντίον της ΒΔ Πελοποννήσου.....	65

Ι΄ Κεφάλαιο

Πολιτικά και Διπλωματικά γεγονότα στην Ελλάδα και την Ευρώπη.....	67
10.1. Γ΄ Εθνική Συνέλευση.....	67
10.2. Αποφάσεις της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης.....	68
10.3. Η Συνθήκη του Λονδίνου της 6 ^{ης} Ιουλίου 1827	69

ΙΑ΄ Κεφάλαιο

Ο Ιμπραήμ συνεχίζει τις προσπάθειες υποταγής με κάθε μέσο.....	71
11.1. Επιδρομές στην Ηλεία	71
11.2. Αγώνας του Κολοκοτρώνη εναντίον του Ιμπραήμ και των προσκυνημένων	71
11.3. Επίθεση εναντίον του Μεγάλου Σπηλαίου	74
11.4. Ναυτικός Αγώνας . Αποτυχία εκστρατείας του Κόχραν προς την Αλεξάνδρεια	74

11.5. Άφιξη ισχυρού τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο.....	75
--	----

ΙΒ΄ Κεφάλαιο

Τελευταία πολεμικά γεγονότα του Ιμπραήμ.....	76
12.1. Η καταστροφή της Μεσσηνίας.....	76
12.2. Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου και ο αντίκτυπός της.....	76
12.3. Αναχώρηση των τριών πρεσβευτών από την Κωνσταντινούπολη.....	79
12.4. Η καταστροφή της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ.....	80

ΙΓ΄ Κεφάλαιο

Διπλωματικές κινήσεις για το Ελληνικό ζήτημα και την αποχώρηση των Αιγυπτίων.....	82
13.1. Η συνθήκη της Αλεξάνδρειας.....	82
13.2. Απόφαση για αποστολή γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο.....	83
13.3. Άφιξη του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο και αναχώρηση του Ιμπραήμ και των στρατευμάτων του.....	84
Επίλογος.....	86
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	89
Παράρτημα.....	92
Περίληψη.....	96

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία ως, Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης, αναφέρεται στην εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Επαναστατημένη Ελλάδα κατά τον Αγώνα της ανεξαρτησίας. Το γεγονός της Ελληνικής Επανάστασης και η αναγνώριση του ανεξάρτητου Νεοελληνικού κράτους είναι σημαντικός σταθμός στην ιστορία του γένους μας. Η εργασία αυτή ξεκινά από την κατάσταση που επικρατούσε στην Επαναστατημένη Ελλάδα λίγο πριν την άφιξη των Αιγυπτίων και παρακολουθεί την πορεία του Ιμπραήμ τα τέσσερα περίπου χρόνια παραμονής του στην Πελοπόννησο έως την αποχώρησή του.

Γίνεται αναφορά στα περισσότερα στρατιωτικά γεγονότα αλλά και στην πολιτική και διπλωματική κατάσταση τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη που είχαν σχέση με το Ελληνικό ζήτημα. Λόγω του μεγάλου όγκου των γεγονότων κάποια από αυτά αναφέρονται περιληπτικά και κάποια παραλείφθηκαν ώστε η εργασία να ανταποκρίνεται στους όρους του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Μετά τις επιτυχίες των πρώτων χρόνων της Επανάστασης, τη σύσταση προσωρινής κυβέρνησης και τη σύναψη των πρώτων δανείων, η Χώρα έχει περιέλθει σε μια εμφύλια διαμάχη με μια κυβέρνηση ανίκανη να διαχειριστεί την κατάσταση. Ο Σουλτάνος, θεωρώντας πως είναι η κατάλληλη στιγμή να καταπνίξει την Επανάσταση, ζητά τη βοήθεια του ημιανεξάρτητου σατράπη της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη. Ως αντάλλαγμα θα κυριαρχούσε στην Πελοπόννησο και στην Κρήτη αν κατέπνιγαν την Επανάσταση των Ελλήνων.

Η απόβαση του Ιμπραήμ ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 1825 και η οριστική του αποχώρηση έγινε τον Οκτώβριο του 1828 υπό την πίεση των γαλλικών στρατευμάτων. Τα τέσσερα αυτά χρόνια παραμονής του Ιμπραήμ στην Ελλάδα η Επανάσταση κινδύνευσε να χαθεί. Αν και στην αρχή δεν δόθηκε η πρέπουσα σημασία στην απόβαση των Αιγυπτίων, επειδή η Κυβέρνηση είχε άλλες προτεραιότητες, πολύ σύντομα κατάλαβαν ότι είχαν να αντιμετωπίσουν έναν πολυάριθμο στρατό, οργανωμένο από ευρωπαίους αξιωματικούς, που ήταν αδύνατον να νικηθεί από τους άτακτους Έλληνες. Μετά τη μάχη στο Μανιάκι αποφυλακίστηκαν οι στρατιωτικοί αρχηγοί οι οποίοι προσπάθησαν με όποια μέσα διέθεταν και με το ταμείο σχεδόν άδειο να αντιμετωπίσουν τον εχθρό.

Η κατάληψη όμως της Τριπολιτσάς έδωσε μια καλή βάση στον Ιμπραήμ να κάνει εξορμήσεις στο μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου, και τότε με τη βία τότε

με την τρομοκρατία αλλά και τη δωροδοκία, ανάγκαζε τους κατοίκους να εγκαταλείπουν τις εστίες τους. Δεν κατόρθωσε βέβαια να πατήσει τη Μάνη αν και το προσπάθησε πολλές φορές ούτε την πρωτεύουσα, το Ναύπλιο. Μέσα από την εργασία θα δούμε την καθοριστική βοήθεια των Αιγυπτίων που συνέτεινε στην πτώση του Μεσολογγίου, τις δυσκολίες των Ελλήνων στην αντιμετώπισή τους και την αναζήτηση βοήθειας από τους ξένους. Θα αναδειχτεί η αγωνία των Ελλήνων για το προσκύνημα και το πόσο κοντά έφτασε να χαθεί η Επανάσταση. Βέβαια η καθοριστική βοήθεια των Συμμάχων στη ναυμαχία του Ναβαρίνου άλλαξε τα γεγονότα καθώς και η διεθνής διπλωματία στο Ελληνικό ζήτημα χάρη και στον φιλελληνισμό.

Αν και αρκετοί έχουν γράψει μέχρι τώρα για τον Ιμπραήμ και για συγκεκριμένα γεγονότα, με την παρούσα εργασία θα ήθελα να παρουσιάσω όλη τη διαδρομή του στην Επαναστατημένη Ελλάδα μέχρι την αποχώρησή του. Ευχαριστώ από καρδιάς τον κ. Χρήστου, υπεύθυνο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές» του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για το συγκεκριμένο θέμα και τη βοήθειά του. Το θέμα αυτό έδωσε και σε μένα τη δυνατότητα να μελετήσω μέσα από τις πηγές όλη αυτή την πορεία, να αναζητήσω μέσα από τα αρχεία τα έγγραφα της εποχής εκείνης, που αφορούν και στον τόπο κατοικίας καθώς και στον γενέθλιο τόπο μου, οι οποίοι υπέστησαν τις συνέπειες της μανίας του εχθρού. Είναι μια μικρή συμβολή και στην ιστορία του τόπου μου.

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή παρακολουθεί την εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά στην Επαναστατημένη Ελλάδα από τον Φεβρουάριο του 1825 έως τον Οκτώβριο του 1828. Ξεκινά με την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα λίγο πριν την άφιξη του εχθρού και συνεχίζει παρακολουθώντας όλη την πορεία του, τις πολιτικές και διπλωματικές εξελίξεις και τις συνέπειες για τον Αγώνα, μέχρι την οριστική του απομάκρυνση από τη χώρα, υπό την πίεση των γαλλικών δυνάμεων.

Η εργασία χωρίζεται σε δεκατρία κεφάλαια, λόγω του μεγάλου χρονικού εύρους της παραμονής του Ιμπραήμ στη χώρα και των γεγονότων που συνέβησαν. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα λόγω των εμφύλιων πολέμων, και πιο συγκεκριμένα στον δεύτερο εμφύλιο. Οι Ρουμελιώτες έχουν έρθει στην Πελοπόννησο ως αντίπαλοι και οι κάτοικοι είναι αγανακτισμένοι από τις λεηλασίες και τις καταστροφές. Οι πρωταγωνιστές το αγώνα βρίσκονται στη φυλακή και η Διοίκηση είναι στα χέρια του Κουντουριώτη ο οποίος δεν είναι ικανός να χειριστεί την κατάσταση ούτε στο πολιτικό αλλά ούτε και στο οικονομικό επίπεδο.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει την προετοιμασία της εκστρατείας, ύστερα από τη συμφωνία του Σουλτάνου με τον Μεχμέτ Αλή για να καταπνίξουν την Επανάσταση. Γίνεται αναφορά στις στρατιωτικές δυνάμεις του εχθρού, την απόβαση στη Ρόδο και τις κινήσεις του ελληνικού ναυτικού, την καθυστέρηση των Αιγυπτίων και τις αποτυχημένες τους προσπάθειες να καταλάβουν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Μετά την καθυστέρηση αυτή ο εχθρός αποβιβάζεται στη Σούδα και προσπαθεί μέσα στο χειμώνα να πλεύσει για την Πελοπόννησο παρά τις δυσκολίες.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρακολουθούμε την απόβαση του Ιμπραήμ στη Μεθώνη, τις αντίπαλες δυνάμεις σε αριθμούς, ποια ήταν η κατάσταση στις ελληνικές δυνάμεις τη στιγμή εκείνη. Με τη δεύτερη απόβαση παίρνονται και μέτρα από την Κυβέρνηση, η οποία αρχίζει να βλέπει τον κίνδυνο, ακολουθεί η μάχη στη Σχινόλακα, η πολιορκία του Νεοκάστρου και οι προσπάθειες του ελληνικού στόλου να εμποδίσουν την απόβαση. Ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης ξεκινά για το μέτωπο με βραδύτητα και με πολλούς λάθος χειρισμούς. Στο μεταξύ οι Έλληνες ηττώνται στο Κρεμμύδι, γίνεται και η τρίτη απόβαση του εχθρού, η πολιορκία του Νεοκάστρου γίνεται πιο ασφυκτική ενώ οι Έλληνες στο Παλαιόκαστρο συνθηκολογούν. Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στην παράδοση του Νεοκάστρου, τις κινήσεις του στόλου και τη φυγή του Προέδρου.

Το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει την προέλαση προς την Τριπολιτσά, την αμνήστευση των πολιτικών κρατουμένων και τον διορισμό του Κολοκοτρώνη και Π. Μαυρομιχάλη ως αρχηγών του στρατοπέδου. Παρουσιάζεται η μάχη στο Μανιάκι και η κατάληψη της Αρκαδιάς και Καλαμάτας, για να προχωρήσει στη συνέχεια ο εχθρός προς την Τραμπάλα όπου και θα νικήσει τα ελληνικά σώματα, και χωρίς εμπόδια πια θα καταλάβει την Τριπολιτσά.

Τις πρώτες εξορμήσεις του Ιμπραήμ μετά την εγκατάστασή του στην Τριπολιτσά τις αναφέρει το πέμπτο κεφάλαιο. Παρουσιάζεται η προέλαση προς την Αργολίδα και η μάχη των Μύλων, η αναδιοργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού και η απόπειρα πυρπόλησης του Αιγυπτιακού στόλου στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Γίνονται οι πρώτες επιθέσεις του εχθρού γύρω από την Τριπολιτσά και η εφαρμογή του κλεφτοπόλεμου εκ μέρους των Ελλήνων.

Την πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία την περιγράφει το έκτο κεφάλαιο. Ο εχθρός φτάνει στην επαρχία του Μυστρά, τα Μπαρδουνοχώρια και τα Τρίνησα όπου μόνον εκεί συνάντησε αντίσταση. Διατρέχει την πεδιάδα του Έλους και φτάνει έως τα Βάτικα και μόνον κατά την επιστροφή του συνάντησε αντίσταση στα ορεινά του Πάρνωνα οργανωμένη από τον Κολοκοτρώνη. Το πέρασμά του στη Λακωνία έμεινε στη μνήμη όλων για τη θυσία των αμάχων στην Παλαιοχώρα και το ολοκαύτωμα των Βρονταμιτών. Επιστρέφει στην Τριπολιτσά χωρίς να καταφέρει να περάσει στη Μάνη.

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρει τις επιδρομές του Ιμπραήμ στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, τις κινήσεις των δύο αντίπαλων στόλων και κυρίως την καθοριστική συμβολή του Ιμπραήμ στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Ο Ιμπραήμ φτάνει στο Μεσολόγγι με στρατό και στόλο και αναλαμβάνει να δώσει τέλος στην αντίσταση των Ελλήνων με κατάληξη την ηρωική έξοδο.

Παράλληλα με τις πολεμικές επιχειρήσεις σε διπλωματικό επίπεδο το θέμα της Ελλάδος απασχολεί τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Στο όγδοο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο συνέδριο της Πετρούπολης και στις προτάσεις για λύση του ελληνικού ζητήματος με την Υψηλή Πύλη να τις απορρίπτει. Ο τσάρος απειλεί την Τουρκία με πόλεμο ενώ επιρρίπτει και στον Μέτερνιχ ευθύνες για την αποτυχία των προτάσεων. Τη χρονική αυτή στιγμή οι Έλληνες υπογράφουν την «πράξη υποτέλειας» και ζητούν από την Αγγλία ενεργότερη ανάμειξη στα εσωτερικά της χώρας. Υπό την απειλή ενός ρωσοτουρκικού πολέμου η διπλωματία καταφέρνει να υπογραφεί στην Πετρούπολη το ομώνυμο πρωτόκολλο όπου αναγνωρίζεται η αυτονομία της Ελλάδος έστω και φόρου

υποτελούς στο Σουλτάνο. Είναι το πρώτο επίσημο κείμενο αναγνώρισης του ελληνικού κράτους.

Στο μεταξύ, στο ένατο κεφάλαιο, ο Ιμπραήμ επιστρέφει στην Πελοπόννησο και επιχειρεί πάλι να εισβάλει στη Μάνη χωρίς αποτέλεσμα. Αναδεικνύεται το αγωνιστικό φρόνημα των Μανιατών όταν προσπαθεί να πατήσει τη γη τους με τις μάχες στη Βέργα και Διρό. Επιστρέφει στην Τριπολιτσά και προχωρά προς Κορινθία και Κυνουρία με καταστροφές. Επιχειρεί νέα εκστρατεία εναντίον του Μυστρά και της Μάνης όπου και πάλι οι Έλληνες νικούν στο Πολυάραβο. Απογοητευμένος προχωρά προς τα Καλάβρυτα και καταστρέφει την περιοχή.

Το δέκατο κεφάλαιο αναφέρεται στα πολιτικά και διπλωματικά γεγονότα στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Συγκαλείται η Γ Εθνική Συνέλευσις των Ελλήνων στην Τροιζήνα η οποία είχε αναβληθεί λόγω της πολιορκίας του Μεσολογγίου και άλλων ζητημάτων. Αποφασίζεται να έλθει στην Ελλάδα ως Κυβερνήτης ο Ι. Καποδίστριας για επτά χρόνια και ψηφίζεται το πρώτο σύνταγμα της χώρας. Ανατίθεται στον Τσώτρς και τον Κόχραν η αρχηγία του στρατού και του στόλου και ορίζεται ότι την ελληνική επικράτεια την αποτελούν όλες οι περιοχές που εξεγέρθηκαν εναντίον του εχθρού. Στη συνέχεια αναφέρεται στην υπογραφή της συνθήκης της 6^{ης} Ιουλίου όπου δίνεται η δυνατότητα στις Δυνάμεις να επιβάλλουν την ανακωχή αν η Τουρκία δεν δεχόταν.

Το ενδέκατο κεφάλαιο αναφέρει τις προσπάθειες υποταγής των Πελοποννησίων με κάθε μέσο από την πλευρά του Ιμπραήμ και το «προσκύνημα». Γίνεται αναφορά στην επίθεση εναντίον του Μεγάλου Σπηλαίου, στην αποτυχημένη εκστρατεία του Κόχραν στην Αλεξάνδρεια και την άφιξη στο Ναβαρίνο του τουρκοαιγυπτιακού στόλου.

Καθώς πλησιάζει η ολοκλήρωση της εκστρατείας χωρίς τα αποτελέσματα που ανέμενε ο Ιμπραήμ αποφασίζει να δείξει όλη του τη μανία όχι μόνο στους ανθρώπους αλλά και στη φύση. Στο δωδέκατο κεφάλαιο αποτυπώνεται αυτή η καταστροφή αλλά και η σωτήρια ναυμαχία του Ναβαρίνου που θα καταστρέψει τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο από τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Παρά την ήττα ο Σουλτάνος παραμένει στη στάση του και οι πρεσβευτές των Δυνάμεων αποχωρούν από την Κωνσταντινούπολη. Ο Ιμπραήμ εγκαταλείπει την Τριπολιτσά καταστρέφοντάς την ολοσχερώς.

Στο τελευταίο κεφάλαιο περιγράφονται τα διπλωματικά γεγονότα και η αποχώρηση του Ιμπραήμ. Η απόφαση για την αποστολή γαλλικού στρατού που θα επιτηρήσει την αποχώρηση του εχθρού, η υπογραφή της συνθήκης της Αλεξανδρείας μεταξύ του Κόδρικτων και του Μεχμέτ Αλή σχετικά με την αποχώρηση. Επίσης το

κεφάλαιο αυτό αναφέρεται και στην άφιξη της γαλλικής στρατιάς στη Μεσσηνία και η αποχώρηση του εχθρού ύστερα από τέσσερα περίπου χρόνια παραμονής του στην Πελοπόννησο.

Α' Κεφάλαιο

Η κατάσταση στην Ελλάδα κατά την περίοδο της άφιξης του Ιμπραήμ

1.1. Εμφύλιες συγκρούσεις (δεύτερος εμφύλιος)

Όταν ο Ιμπραήμ πασάς φτάνει στην Πελοπόννησο έχουν περάσει τέσσερα χρόνια από την έναρξη του Αγώνα και οι Έλληνες σπαράσσονται από εμφύλιες συγκρούσεις. Οι επιτυχίες των τριών πρώτων χρόνων και οι ηρωικές τους πράξεις έχουν δώσει τη θέση τους σε έναν αδελφοκτόνο αγώνα. Παρά τις προσπάθειες των Οθωμανών για να καταπνιγεί η Επανάσταση κατά ξηρά και κατά θάλασσα αποδείχθη δύσκολο να κατασταλεί. Ελάχιστα φρούρια στα ελεύθερα εδάφη βρίσκονταν στα χέρια των εχθρών και αυτά τελούσαν υπό πολιορκία, όπως το φρούριο της Πάτρας, της Ναυπάκτου, της Μεθώνης, της Κορώνης, της Καρύστου, της Αθήνας. Είχε ήδη σχηματιστεί η ελληνική πολιτεία και φαινόταν ότι η Επανάσταση θα εδραιωθεί.

Αλλά όταν ο κίνδυνος του Οθωμανού δυνάστη φαινόταν να έχει νικηθεί βγήκαν στην επιφάνεια οι παλιές έχθρες και ο εμφύλιος σπαραγμός. Η συνοχή του αγωνιζόμενου λαού είχε διαλυθεί και τη θέση της είχαν πάρει προσωπικές φιλοδοξίες και μίσση, βάζοντας στην άκρη σπουδαίους αγωνιστές και ηγέτες. Η έχθρα μεταξύ των πολιτικών, δηλαδή των προκρίτων με τις αριστοκρατικές τάσεις και των στρατιωτικών, των ένοπλων στοιχείων της Επανάστασης που αναδύθηκαν από τον Αγώνα μπήκε σε κρίσιμη φάση, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο. Ο ανταγωνισμός για το ποιος θα επικρατήσει φάνηκε στην Β Εθνοσυνέλευση όταν δημιουργήθηκαν δύο Εκτελεστικά Σώματα, το ένα με τον Θ. Κολοκοτρώνη, Π. Μαυρομιχάλη, Σ. Χαραλάμπη, Α. Ζαΐμη και Α. Μεταξά, στο οποίο ουσιαστικά κυριαρχούσε ο Κολοκοτρώνης και το δεύτερο με τον Γ. Κουντουριώτη, Π. Μπότση, Ι. Κωλέττη, Α. Σπηλιωτάκη, Ν. Λόντο στο οποίο ενώθηκαν οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου, οι Νησιώτες και οι Ρουμελιώτες οι οποίοι ήταν αντίπαλοι του Κολοκοτρώνη. Η σύγκρουση των δύο εκτελεστικών ήταν αναπόφευκτη και ξεκίνησε ο πρώτος εμφύλιος.

Κατά το πρώτο μισό του 1824, το ενδιαφέρον των Ελλήνων ήταν στραμμένο στις εσωτερικές συγκρούσεις αφήνοντας τον εχθρό να προετοιμάζει την εκστρατεία του, παρόλο που είχαν πληροφορίες¹ από την Αίγυπτο. Ακόμα και ο στόλος, το καταλληλότερο για την περίπτωση μέσον αντιμετώπισης του εχθρού αντί να είναι στην

¹ Αρχείο Α. και Γ. Κουντουριώτη, τ. 2, Αθήνα 1921, σ. 459-462, Αρχείο Κοιν. Ύδρας Α. Λιγνού, τ. 10, σ. 41

υπηρεσία της Πατρίδας για να εμποδίσει την απόβαση, υπηρετούσε τις εσωτερικές συγκρούσεις. Ο πρώτος εμφύλιος κατέληξε με ήττα του Κολοκοτρώνη απέναντι στους συνασπισμένους αντιπάλους του και η κυβέρνηση παραχώρησε αμνηστία στους ηττημένους, τερματίστηκαν προσωρινά οι ένοπλες διαμάχες αλλά δεν εξαλείφθηκαν οι βαθύτερες εσωτερικές αντιθέσεις². Στο μεταξύ διάστημα οι Αιγύπτιοι του Ιμπραήμ αποβιβάστηκαν στην Κρήτη και απέκτησαν μια βάση για την οριστική τους απόβαση στην Πελοπόννησο.

Το φθινόπωρο του 1824 εμφανίζονται πάλι οι αντιθέσεις μεταξύ των Ελλήνων που είχαν για λίγο κοπάσει. Οι νικητές του πρώτου εμφυλίου που είχαν συνασπιστεί εναντίον του Κολοκοτρώνη ήταν και αυτοί χωρισμένοι, με τους περισσότερους Πελοποννησίους προκρίτους να επιδιώκουν μια κοινωνική και πολιτειακή οργάνωση κάπως φεουδαρχική και από την άλλη πλευρά οι Νησιώτες μαζί με το Μαυροκοδράτο, οι Ρουμελιώτες με τον Κωλέττη και κάποιοι Πελοποννήσιοι στρατιωτικοί με φιλελεύθερες και δημοκρατικότερες ιδέες διαφόρων αποχρώσεων³. Το Εκτελεστικό ήταν στα χέρια του Κουντουριώτη ο οποίος ενδιαφερόταν για τα συμφέροντα της Ύδρας και αντιπαθούσε τους Πελοποννησίους⁴, όλη η εξουσία άλλωστε ήταν στα χέρια των Νησιωτών και Ρουμελιωτών. Οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου, Ζαΐμηδες, Δεληγιάννηδες, Λόντος καθώς και οι Μεσσήνιοι, άρχισαν σιγά σιγά να δυσαρεστούνται και να αντιπολιτεύονται βλέποντας τις κινήσεις της κυβέρνησης. Μαζί με τον Κολοκοτρώνη προσπάθησαν να προασπίσουν τα συμφέροντα της Πελοποννήσου που ένιωθαν να καταπατούνται. Κάποιοι βέβαια πρόκριτοι και οι περισσότεροι Πελοποννήσιοι στρατιωτικοί πήγαν με το μέρος της κυβέρνησης.

Η κυβέρνηση δεν συγκάλεσε νέα συνέλευση όπως περίμεναν οι αντιπολιτευόμενοι και στις εκλογές που προκηρύχθηκαν τον Σεπτέμβριο οι παραστάτες που εκλέχτηκαν ήταν κυβερνητικοί. Εκλέχτηκε πάλι ο Κουντουριώτης ως πρόεδρος του Εκτελεστικού και με τα χρήματα του δανείου, που είχαν αρχίσει να φτάνουν, προσεταιρίστηκε τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, άφηνε ανεφοδιάστο το στρατό και ικανοποιούσε οικονομικά φίλους του. Το γεγονός ότι διόρισε το Δημήτριο Πλαπούτα συναρχηγό της πολιορκίας της Πάτρας δίπλα στο Λόντο ήταν η αφορμή για να διαλύσουν την πολιορκία οι Αχαιοί πρόκριτοι, 26 Οκτωβρίου/7 Νοεμβρίου, με την

² Αρχείο Λ. και Γ. Κουντουριώτου, *ό. π.*, τ. 2, σ. 499-500

³ Μ. Σακελαρίου, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Ηράκλειο 2012, σ. 53

⁴ Αρχεία Κοιν. Ύδρας Α. Λιγνού, τ. 2, σ. 451-452

αιτιολογία ότι ο στρατός δεν είχε εφόδια εξαιτίας κακών κυβερνητικών χειρισμών⁵. Μια γενικότερη απείθεια ως προς την κυβέρνηση επικράτησε σε όλη την Πελοπόννησο με συνεχείς αναφορές προς αυτήν και άρνηση να πληρώνουν φόρους, ιδίως στην περιοχή της Αρκαδίας. Ο δεύτερος εμφύλιος είχε ήδη ξεκινήσει.

Ο Μωριάς ήταν το επίκεντρο του σπαραγμού επί ένα μήνα. Η κυβέρνηση ζήτησε τη βοήθεια των Ρουμελιωτών, δελεάζοντάς τους και με τα χρήματα του δανείου, για να νικήσουν τους Μωραΐτες. Σε άρθρο ανώνυμου συντάκτη στα «ελληνικά χρονικά» παρουσιάζονται οι αντίθετοι στη Διοίκηση ως οι φιλόδοξοι και ραδιούργοι που το μόνο τους μέλημα είναι η επιστροφή στην προτέρα κατάσταση⁶. Στις 23 Νοεμβρίου τα ρουμελιώτικα στρατεύματα πέρασαν τον Ισθμό. Πολλοί από τους αντικυβερνητικούς πελοποννήσιους οπλαρχηγούς εξεπλάγησαν όταν πληροφορήθηκαν ότι ο Γκούρας, ο Καραϊσκάκης, ο Τζαβέλλας κατέβαιναν με την πρόθεση να τους επιτεθούν όταν προηγουμένως τους είχαν διαβεβαιώσει ότι θα είναι μαζί τους. Η γενική αρχηγία των στρατευμάτων αυτών ανατέθηκε στον Κωλέττη ο οποίος έχοντας τις λίρες προσείλκυε εύκολα όσους Ρουμελιώτες υπηρετούσαν στα αντικυβερνητικά σώματα⁷. Άλλωστε η επίσημη θέση του Εκτελεστικού ήταν ότι θα μισθοδοτούνταν μόνον όσοι υπηρετούσαν στα σώματα της Διοίκησης.

1.2. Ρουμελιώτες στην Πελοπόννησο. Αγανάκτηση των κατοίκων.

Κατασπατάληση του δανείου

Τα δύο αντιμαχόμενα μέρη πολέμησαν με φανατισμό και αγριότητα βλέποντας έναν αγώνα των Πελοποννησίων εναντίον της κυβέρνησης και των συμμάχων της. Η συμπεριφορά όμως των Ρουμελιωτών ήταν μη αναμενόμενη όσον αφορά στην σκληρότητα και στις καταστροφές που προκάλεσαν. Συμπεριφέρθηκαν ως στρατός κατοχής σε εχθρική χώρα. Κατέστρεφαν και λεηλατούσαν τα πάντα⁸. Οι κάτοικοι κατέφευγαν στα ορεινά για να γλυτώσουν από το μένος τους. Στην Κορινθία, Αχαΐα, Ηλεία, Αρκαδιά και Γορτυνία όπου βρίσκονταν και οι ισχυρές οικογένειες της Πελοποννήσου και αντίπαλοι της κυβέρνησης, οι κάτοικοι υπέστησαν τα πάνδεινα, οι περιουσίες αρπάχτηκαν, τα σπίτια κήκαν, οι ληστείες και οι βιαιοπραγίες ήταν

⁵ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 25, 26.11.1824, σ. 2-3

⁶ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 93, 15.11.1824, σ. 121-122

⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975), σ. 358

⁸ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 62

χειρότερες και από αυτές των Οθωμανών⁹. Τα σπίτια των Ζαΐμηδων έγιναν στάχτη και με τη βία αρπάχτηκε ό,τι πολύτιμο είχαν, ο Σ. Νοταράς αναγκάστηκε να αναγνωρίσει γενικό κληρονόμο του τον Γκούρα.

Παρόλο που η ανταρσία κατεστάλη ο Κωλέττης πρότεινε να μείνουν 8000 Ρουμελιώτες στην Πελοπόννησο δήθεν για την πολιορκία της Πάτρας. Αυτοί οι άτακτοι στρατιώτες που τριγυρούσαν από επαρχία σε επαρχία με μόνο σκοπό να καταστρέφουν και να εκβιάζουν τους κατοίκους και να εκδηλώνουν ό,τι πιο βάρβαρο ένστικτο μπορεί να υπάρξει στην ανθρώπινη φύση, αποδείχτηκαν χειρότεροι και από τους Αλβανούς του 1770. Έμπαιναν στα σπίτια και τα κοτέτσια, άρπαζαν το βιός τους, τους κακομεταχειρίζονταν, έχυναν τα λάδια και τα κρασιά τους, σκότωναν τα ζώα τους χωρίς λόγο, ζητούσαν να ικανοποιήσουν ό,τι πιο παράλογο σκέφτονταν¹⁰.

Με την ανοχή του Κωλέττη, ο οποίος απέκρυπτε τις αγανακτισμένες αναφορές των κατοίκων προς το Εκτελεστικό, παρουσιάζοντάς τους ως αθώους, οι Ρουμελιώτες ήταν μια μεγάλη πληγή για την περιοχή. Το διχαστικό κλίμα το συντηρούσε κατάλληλα η Διοίκηση με ποικίλους τρόπους¹¹. Οι εφημερίδες της εποχής δημοσίευαν τις ανακοινώσεις της Διοίκησης οι οποίες καλλιεργούσαν το διχαστικό κλίμα. Σε έκκληση του Κουντουριώτη προς τους Έλληνες αντί να εμπνεύσει την ομόνοια προς όλους ενσπείρει το μίσος καλώντας τους να αντιληφθούν πως οι Πελοποννήσιοι θέλουν τους Ρουμελιώτες ως είλωτες εσαεί και όχι ως συμπατριώτες¹². Στην ίδια κατεύθυνση ήταν και οι επιστολές άλλων οπλαρχηγών που ανέφεραν ότι οι Πελοποννήσιοι ήθελαν ως δούλους τους υπόλοιπους Έλληνες¹³.

Για να μπορέσει να κινητοποιήσει ευκολότερα τους Ρουμελιώτες η κυβέρνηση και κυρίως ο Κωλέττης τους δέλεασε με τα χρήματα του δανείου δίνοντάς τους υποσχέσεις για μισθό και πλούσια λεία, αλλά και προαγωγή στη στρατιωτική ιεραρχία. Οι βαθμοί στο στρατό έχασαν την αξία τους καθώς δίνονταν αφειδώς και χωρίς πραγματικό αντίκρισμα. Άνθρωποι άσημοι και χωρίς ικανότητες έγιναν στρατηγοί και αυτό σήμαινε και ανάλογο μισθό. Δήλωναν στην κυβέρνηση καταλόγους με πολλαπλάσια άτομα ως στρατιώτες για να λαμβάνουν μισθοδοσία και σιτηρέσιον και ο Κωλέττης τους επικύρωνε χωρίς αντίρρηση. Εισέπρατταν μεγάλα ποσά από την κυβέρνηση χωρίς έλεγχο και μάλιστα εξεβίαζαν την κυβέρνηση πως αν δεν λάβουν

⁹ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Εκτ, Φ. 68, Τεκμ. 202, 204, Φ. 63, Τεκμ. 206

¹⁰ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1852, τ. 2, σ. 269-270

¹¹ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 77, 8.2.1824, σ. 3-4

¹² *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 99, 9.12.1824, σ. 130-131

¹³ *ΙΕΕ, ό. π.*, σ. 359

προκαταβολικά μισθούς θα πάνε με τους αντιπάλους. Όταν ο Γκούρας πήγε στο Ναύπλιο για να εισπράξει ένα ιδιαίτερα μεγάλο ποσό ως μισθούς των στρατιωτών έφυγε για τη Ρούμελη χωρίς να πληρώσει κανέναν. Οι στρατιώτες που είχαν προσφέρει τις υπηρεσίες τους στην κυβέρνηση δεν είχαν λάβει τους μισθούς τους και διαμαρτύρονταν για την καθυστέρηση ενώ τα χρήματα είχαν εξανεμιστεί¹⁴.

Η κυβέρνηση για να δικαιολογήσει το άδικο ταμείο στο οποίο είχε οδηγήσει η τακτική της κατηγορούσε τους πολιορκητές των Πατρών ότι εισέπραξαν 200.000 γρόσια προς ίδιον όφελος και έλυσαν την πολιορκία βρίζοντάς τους ως προδότες και ενάντιους της πατρίδας¹⁵. Όταν έφθασε η επόμενη δόση του δανείου τα χρήματα δεν ξοδεύονταν ούτε για τη μισθοδοσία και η Διοίκηση αποφάσισε να πληρώσει τους μισθούς των στρατιωτών από τις ενοικιάσεις των δημοσίων προσόδων εκδίδοντας ομολογίες για το σκοπό αυτό.

1.3. Οι πρωταγωνιστές του Αγώνα στη φυλακή. Η Διοίκηση στα χέρια του Κουντουριώτη. Ανικανότητα χειρισμών

Ο εμφύλιος πόλεμος αν και τελείωσε γρήγορα στέρησε τη χώρα από μια ισχυρή κυβέρνηση, ενωμένη με όλες τις δυνάμεις του έθνους, κατασπαταλήθηκαν τα χρήματα του δανείου τη στιγμή που ο εχθρός ετοιμαζόταν να επιτεθεί, και αρκετοί πρωταγωνιστές του απελευθερωτικού Αγώνα ήταν στη φυλακή.

Ο Κολοκοτρώνης, μετά τη δολοφονία του γιού του Πάνου, αποσύρθηκε πικραμένος και με τη μεσολάβηση του Πλαπούτα παραδόθηκε στη Διοίκηση και ζήτησε συγχώρεση. Το ίδιο έπραξαν και οι Δεληγιανναίοι οι οποίοι κατέφυγαν στο Μυστρά και ζήτησαν τη βοήθεια των Γιατράκων για να παραδοθούν. Η κυβέρνηση αν και νικήτρια δεν έδειξε διάθεση συνδιαλλαγής. Φέρθηκε με κομματικό τρόπο, επηρεασμένη από τους οπαδούς της, οι οποίοι καταφέρονταν εναντίον των ανταρτών επηρεάζοντας την κοινή γνώμη. Σε αυτό το κλίμα και με την έπαρση του νικητή η κυβέρνηση καταπάτησε τις υποσχέσεις της, έθεσε υπό περιορισμό στο Ναύπλιο τον Κολοκοτρώνη και όσους από τους αρχηγούς παραδόθηκαν αργότερα, και στη συνέχεια εκτόπισε τους σημαντικότερους αρχηγούς στην Ύδρα φυλακίζοντάς τους στη μονή του

¹⁴ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 62-63

¹⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 72, 21.11.1824, σ. 4

προφήτη Ηλία. Τους υπόλοιπους τους είχε υπό αστυνομική επιτήρηση. Με αυτή την εξέλιξη ο Κουντουριώτης και οι γύρω από αυτόν μπορούσαν να ελέγχουν τις κινήσεις των αντικυβερνητικών ώστε να μην μπορέσουν να έλθουν σε συμφωνία με τους φυλακισμένους αρχηγούς.

Η επιβολή της κεντρικής εξουσίας ήταν πια αναμφισβήτητη όσον αφορά στον κοινό εχθρό. Όμως στο εσωτερικό της κυβέρνησης οι διαφορές που χώριζαν κυρίως τους δύο ισχυρούς και φιλόδοξους άνδρες, Ι. Κωλέττη και Α. Μαυροκορδάτο εμφανίστηκαν στο προσκήνιο και άρχισαν να επιβουλεύεται ο ένας τον άλλον. Ο Κωλέττης ενισχυμένος από την επικράτηση των Ρουμελιωτών κατηγορούσε το Μαυροκορδάτο ότι υποβοήθησε στη διαφυγή τους αντιδιοικητικούς στα επτάνησα. Ο Μαυροκορδάτος, επιστρέφοντας στο Ναύπλιο από το Μεσολόγγι, και έχοντας την εύνοια του Κουντουριώτη, ισχυροποίησε τη θέση του μένοντας ως γραμματέας του Εκτελεστικού.

Ο Γ. Κουντουριώτης ως πρόεδρος του Εκτελεστικού επηρεαζόταν από όσους τον κολάκευαν και τις φιλοδοξίες του. Πάνω από το συμφέρον της Πατρίδας έβαζε το συμφέρον της Ύδρας και της οικογένειάς του¹⁶. Δεν είχε ηγετικά προσόντα και διορατικότητα, για το λόγο αυτό και η Διοίκηση στα χέρια του διαλύθηκε. Μετά την επικράτησή του θεώρησε καλό να εγκαταλείψει το Ναύπλιο και να πάει στην Ύδρα να εγκατασταθεί αγνοώντας την κρισιμότητα των περιστάσεων. Όταν επέστρεψε στο Ναύπλιο αντί να προετοιμάσει το στρατό και το στόλο για την απόβαση του Ιμπραήμ, θεώρησε ως προτεραιότητα να ηγηθεί ο ίδιος της εκστρατείας για την εκ νέου πολιορκία των Πατρών, η οποία είχε διαλυθεί παραμονές του εμφυλίου ενώ ο Ιμπραήμ έφθανε ήδη στην Πελοπόννησο.

Η επικράτηση βέβαια της κυβέρνησης ήταν μια νίκη της κρατικής εξουσίας απέναντι στον τοπικισμό και τον Μωραϊτισμό, των ισχυρών οικογενειών που θεωρούσαν την παρουσία τους στην εξουσία αυτονόητη. Για πρώτη φορά στην επαναστατημένη χώρα επιβλήθηκαν οι νόμοι του κράτους και το κύρος της εξουσίας απέναντι στους τοπικιστές.

¹⁶ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 60

Β' Κεφάλαιο

Ο Σουλτάνος συμφωνεί με τον Μεχμέτ Αλή να τον συνδράμει εναντίον των Ελλήνων

2.1. Προετοιμασία της εκστρατείας

Ο σουλτάνος μετά τις τόσες αποτυχίες που είχε κατά τα τρία πρώτα χρόνια του Αγώνα, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει όλες του τις δυνάμεις εναντίον των επαναστατημένων Ελλήνων. Απευθύνθηκε για βοήθεια στον ημιανεξάρτητο πασά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη. Ο ισχυρός αυτός ηγέτης την περίοδο εκείνη είχε ημιανεξαρτητοποιηθεί από την Υψηλή Πύλη και επιχειρούσε την ανασυγκρότηση της χώρας του και τον προσανατολισμό της στη Δύση. Ήταν η ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη της Ανατολής με τακτικό στρατό που εκπαιδευόταν από ευρωπαϊούς αξιωματικούς, βετεράνους των ναπολεόντιων πολέμων.

Η συμφωνία προέβλεπε να καταλάβει ο σατράπης της Αιγύπτου την Πελοπόννησο και την Κρήτη και να καταπνίξει την επανάσταση. Ο σουλτάνος θα κατέπνιγε την επανάσταση στα νησιά με το στόλο του και με τα στρατεύματά του θα κατέβαινε στη Ρούμελη. Οι προετοιμασίες της εκστρατείας ξεκίνησαν από τις αρχές του 1824. Ο πασάς της Αιγύπτου άρχισε με μεγάλο ζήλο να γυμνάζει το τακτικό του στράτευμα, να συγκεντρώνει μεγάλες ποσότητες τροφίμων και πολεμοφοδίων και να ναυλώνει ευρωπαϊκά φορτηγά πλοία τα οποία θα διαπεραίωναν το στρατό του στην Πελοπόννησο¹⁷.

Ήταν περίπου 120 ευρωπαϊκά πλοία ναυλωμένα για την εκστρατεία, όταν περί τις αρχές Ιουλίου διαδόθηκε ο φόβος ότι θα καταστραφούν από τον ελληνικό στόλο. Οι καπετάνιοι τους κυρίως οι Αυστριακοί αρνούταν να γίνουν λεία στα χέρια των Ελλήνων ναυτικών και θέλησαν να χαλάσουν τη συμφωνία που είχαν υπογράψει με τον πασά της Αιγύπτου. Τότε παρενέβη ο πρόξενός τους που υποσχέθηκε να τους εφοδιάσει με γράμματα¹⁸. Για να παραπλανήσουν μάλιστα τον ελληνικό στόλο είχαν εφοδιαστεί με ψεύτικα ναυλωτικά έγγραφα ότι δήθεν τα τρόφιμα που μετέφεραν ως φορτίο, προορίζονταν για τη Μάλτα, τη Ζάκυνθο ή λιμάνια της Αδριατικής. Ο Άγγλος πρόξενος είχε δώσει διαταγή προς όλους όσους είχαν πλοία υπό Αγγλοϊωνική σημαία να μη δεχθούν τη ναύλωση, για τις ανάγκες της εκστρατείας του Μεχμέτ Αλή¹⁹. Στον

¹⁷ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 44

¹⁸ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 32, 4.7.1824, σ. 1

¹⁹ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 55, 5.7.1824, σ. 68

κατάλογο όμως που δημοσίευσε ο τύπος της εποχής, φαίνεται πως τελικά είχαν ναυλωθεί και Αγγλικά πλοία για την εκστρατεία, για το λόγο αυτό η Διοίκηση καλεί τον ελληνικό στόλο να τα αντιμετωπίζει ως εχθρικά είτε συμπλέουν με τα Αιγυπτιακά είτε μόνα τους²⁰. Ο σατράπης της Αιγύπτου είχε ζητήσει από το σουλτάνο να διοριστεί αρχηγός της εκστρατείας ο θετός του γιος Ιμπραήμ, άνδρας ιδιαίτερα δραστήριος και ακαταπόνητος.

Ενώ προετοιμάζε την εκστρατεία έκανε προσπάθειες να πάρει τους Έλληνες με το μέρος του και να δηλώσουν υποταγή. Για το σκοπό αυτό είχε στείλει στην Ελλάδα ευρωπαίους τυχοδιώκτες παριστάνοντας τους φιλέλληνες και διασπείροντας την ιδέα του ακατανίκητου αιγυπτιακού στρατού²¹. Ήλπιζε ότι θα κάνει συμμάχους τους Έλληνες λόγω των εσωτερικών τους αντιθέσεων, και είχε δώσει οδηγίες στον Ιμπραήμ να επιδείξει αρχικά ήπιους τόνους και ότι ο σκοπός της εκστρατείας του δεν ήταν εχθρικός²². Με τα χρήματα που είχε στη διάθεσή του είχε την πρόθεση να εξαγοράσει τις συνειδήσεις και να παροξύνει τις διχόνοιες των επαναστατημένων Ελλήνων για να μπορέσει να κυριαρχήσει ευκολότερα όταν θα έκανε την απόβαση, την οποία προόριζε για την άνοιξη του 1824. Όμως μια πυρκαγιά στην ακρόπολη της πρωτεύουσάς του, οι επιδημίες που ενέσκησαν στο στρατόπεδο καθώς και μια εξέγερση στην Άνω Αίγυπτο καθυστέρησαν τις προετοιμασίες του²³.

2.2. Στρατιωτικές δυνάμεις

Το τακτικό αιγυπτιακό σώμα αν και αποκαλείτο τακτικό δεν ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του ευρωπαϊκού τακτικού στρατού της εποχής. Ο Ιμπραήμ δεν ήταν στρατηγός και η μόρφωσή του ήταν η κατώτερη δυνατή. Δεν είχε διοικήσει ποτέ ούτε ένα τάγμα και καλείτο να διοικήσει έναν ολόκληρο στρατό. Δεν μπορούσε να καταστρώσει ένα στρατηγικό σχέδιο και δεν είχε επιτελική μόρφωση. Βέβαια είχε θάρρος και πείσμα και ήταν ιδιαίτερα ακαταπόνητος. Στο στράτευμά του εφάρμοζε σκληρές μεθόδους πειθαρχίας χρησιμοποιώντας τόσο πνευματικά όσο και σωματικά μέσα τιμωρίας. Οι μάμηδες που ακολουθούσαν το στράτευμα επέβαλαν τις πνευματικές τιμωρίες και οι λοχαγοί τις σωματικές. Η ποινή του ραβδισμού ήταν η κυρίαρχη για όλους, ακόμα και για τους ταγματάρχες²⁴.

²⁰ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 41, 4.8.1824, σ.3, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 64, 6.8.1824, σ. 81

²¹ H. Lauvergne, *souvenirs de la Grèce pendant la campagne de 1825*, Παρίσι 1826, σ. 66

²² H. Lauvergne, *ό. π.*, σ. 67

²³ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Λονδίνο 1862, τ. 3, σ. 127

²⁴ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 56, 70

Γύρω από τον Ιμπραήμ υπήρχαν και άλλοι Ανατολίτες αξιωματούχοι οι οποίοι δεν ήταν μορφωμένοι στην ευρωπαϊκή στρατιωτική τέχνη. Η στρατιωτική παιδεία τους ήταν απαρχαιωμένη. Ο Χουρσίτ ήταν γενναίος, ο Χουσεΐν αναποφάσιτος και ο Σελίμ νωθρός ενώ ο εξωμότης Σουλεϊμάν ήταν σπουδαίος αξιωματικός αλλά δεν είχε μεγάλη επιρροή. Στο εκστρατευτικό σώμα συμμετείχαν και ευρωπαίοι αξιωματικοί, έντεκα συνολικά, εννέα του πεζικού, ένας του μηχανικού και ένας των σκαπανέων. Πιο διακεκριμένος ήταν ο συνταγματάρχης Giovanni Romei, παλιός αξιωματικός του Ναπολέοντα, που ήθελε να αυτομολήσει. Σε επιστολή του που απηύθυνε στον στρατηγό Rosarol και έφθασε στα χέρια της ελληνικής κυβέρνησης μέσω της «Επιτροπής Ζακύνθου», δίνονται αρκετές πληροφορίες για το αιγυπτιακό στράτευμα ενώ στις κρίσεις που διατυπώνει φαίνεται καθαρά η πρόθεσή του να τονώσει το ηθικό των Ελλήνων. Εκφράζει επίσης τη θλίψη του που υπηρετεί έναν βάρβαρο εναντίον της ελευθερίας ενός ένδοξου γένους.

Σύμφωνα με τον Romei αλλά και με επιστολή που έφτασε στα χέρια της Διοίκησης από Ευρωπαίο αξιωματούχο που ήταν στη δούλεψη του Μεχμέτ Αλή, ο στρατός του Ιμπραήμ δεν ήταν ιδιαίτερα ικανός όσο και αν ήταν γυμνασμένος, παρέμεναν δειλοί Άραβες²⁵. Το πεζικό ήξερε από τακτική αλλά η εκπαίδευσή του ήταν ξεπερασμένη για τα δεδομένα της εποχής και δεν ήταν ομοιόμορφη. Ένας Ευρωπαϊκός στρατός δε θα χαρακτήριζε τον Αιγυπτιακό ως τακτικό, όμως σε σχέση με τους Έλληνες ήταν καλύτερα εκπαιδευμένοι. Το πυροβολικό δεν είχε ούτε θεωρητική κατάρτιση ούτε και πρακτική εξάσκηση ενώ το μηχανικό αποτελείτο από πολιτικούς μηχανικούς χωρίς στρατιωτική πείρα. Μόνο το ιππικό του ήταν εξαιρετικό και ικανότατο να πολεμάει σε πεδιάδα. Είχε άριστα άλογα και πολεμούσε διασπαρμένο.

Κατά το τέλος Ιουνίου 1824 ήταν όλα έτοιμα για να ξεκινήσει η επιχείρηση. Το εκστρατευτικό σώμα αποτελείτο από τέσσερα συντάγματα πεζικού με 16000 στρατιώτες, αν και άλλες ειδήσεις προερχόμενες από την Αλεξάνδρεια διαφοροποιούν ελαφρά τους αριθμούς²⁶. Τα τεχνικά του όπλα τα αποτελούσαν 250 σκαπανείς, 350 πυροβολητές, 200 μινადόροι. Οι ιππείς ανέρχονταν σε 2000 χιλιάδες ενώ την προσωπική φρουρά του Ιμπραήμ την αποτελούσαν 345 άνδρες. Το στράτευμα το συνόδευαν και 2000 ιπποκόμοι και περίπου 4000 υπηρέτες. Το σύνολο του

²⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 32, 4.7.1824, σ. 2

²⁶ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 47-49, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 64, 6.8.1824, σ. 81

εκστρατευτικού σώματος ανερχόταν σε 26000 άνδρες αριθμός ιδιαίτερα μεγάλος για να απειλήσει την Ελληνική Επανάσταση²⁷.

Οι δυνάμεις αυτές επιβιβάστηκαν κατά το διάστημα 27 Ιουνίου/8 Ιουλίου – 4/16 Ιουλίου 1824 σε 78 Αιγυπτιακά και 130 ευρωπαϊκά φορτηγά πλοία ενώ παράλληλα ετοιμαζόταν και άλλη μεγαλύτερη δύναμη για τον επόμενο απόπλου. Τις επόμενες ημέρες απέπλευσαν και άλλα 64 πολεμικά σκάφη, που τα αποτελούσαν αιγυπτιακά πολεμικά, μοίρες οθωμανικού και τυνησιακού στόλου. Τα σκάφη αυτά ήταν 14 φρεγάτες, 16 κορβέτες, 33 μπρίκια και γολέτες καθώς και μια μεσογαλέρα.

Η νηοπομπή αυτή δεν μπόρεσε να κρατήσει τη συνοχή της και πολλά σκάφη σκορπίστηκαν και απομακρύνθηκαν ώστε ένα από αυτά να συλληφθεί από μια ελληνική γολέτα. Επρόκειτο για ένα ισπανικό μπρίκι με 150 σκαπανείς και αξιωματικούς. Όλες αυτές οι πληροφορίες καθώς και επιστολές από την Αλεξάνδρεια έφταναν στη Διοίκηση, σε πολλές δε περιπτώσεις δημοσιεύονταν και στον τύπο. Η Διοίκηση που βρισκόταν μεταξύ των δύο εμφυλίων εξέδωσε διακήρυξη για το πώς πρέπει να οργανωθεί το κράτος και να συμπεριφερθούν οι πολίτες, επικαλούμενη την ανάγκη για ομόνοια ενόψει του κινδύνου που έρχεται²⁸.

2.3. Απόβαση στη Ρόδο. Κινήσεις ελληνικού ναυτικού

Πρώτο σταθμό απόβασης έκαναν οι αιγυπτιακές δυνάμεις στο Μαρμάρι όπου και παρέμειναν μερικές ημέρες για να γιορτάσουν το Ραμαζάνι. Στη συνέχεια 31 Ιουλίου/12 Αυγούστου κατέπλευσαν στη Ρόδο²⁹. Εκεί ο Ιμπραήμ συγκάλεσε συμβούλιο με τους Ευρωπαίους αξιωματικούς του, τον Σουλεϊμάν μπέη, τον Romei, τον Guégand και τον Vilnich για να καθορίσουν την πορεία προς τη Μεθώνη όπου ήταν και ο απώτερος προορισμός του. Αυτοί γνωρίζοντας τα μελέμια του καλοκαιριού που πλήττουν το Αιγαίο, του πρότειναν να αποφύγει να πλεύσει τόσο πλήθος πλοίων ανάμεσα απ' τα αμέτρητα νησιά και να ακολουθήσει πιο υπήνεμη πορεία κάτω από την Κάσο, την Κρήτη, ως την Καλαβρία και από εκεί να φτάσουν στη Μεθώνη από τα δυτικά. Αντίθετη γνώμη είχαν οι Ανατολίτες σύμβουλοι του Ιμπραήμ που του πρότειναν να πλεύσει ο στόλος κατευθείαν προς τη Μεθώνη. Όμως το εκστρατευτικό σώμα του Ιμπραήμ επλήγη από επιδημία τύφου με απώλειες όχι μόνο σε ανθρώπινες

²⁷ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 59, 19.7.1824, σ. 74

²⁸ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 64, 6.8.1824, σ. 80-81

²⁹ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 49, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 64, 6.8.1824, σ. 81

ζωές αλλά και σε ζώα, και αναγκάστηκε να το αποβιβάσει στην απέναντι ακτή για να γιατρευτεί³⁰.

Την περίοδο εκείνη ο οθωμανικός στόλος υπό τον Χορσέφ, πίεζε τη Σάμο αλλά συναντούσε σθεναρή αντίσταση από τον ελληνικό στόλο. Ο Χορσέφ ζήτησε τη βοήθεια του Ιμπραήμ ο οποίος αμέσως δέχτηκε και σχηματίστηκε ένας ιδιαίτερα μεγάλος στόλος εναντίον των Ελλήνων. Όμως και ο ελληνικός στόλος υπό τον Μιαούλη κινήθηκε αρκετά γρήγορα χωρίς να τους αφήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων και τους εγκλώβισε στο στενό του Γέροντα. Αν και η άπνοια καθήλωσε προς στιγμή τα ελληνικά πλοία, κωπηλατώντας ρυμούλκησαν τα πλοία τους έξω, ώσπου ο αέρας φούσκωσε τα πανιά και επιτέθηκαν εναντίον του εχθρού αναγκάζοντάς τον να υποχωρήσει³¹. Είχαν επιτύχει να πυρπολήσουν και την τυνησιακή ναυαρχίδα και να συλλάβουν ζωντανό τον Διοικητή της ο οποίος του έδωσε πληροφορίες για τα σχέδια του Ιμπραήμ³².

Ο Ιμπραήμ δεν μπορούσε να δεχτεί την ήττα και προσπάθησε να καταλάβει τη Σάμο, όμως ο Μιαούλης πάλι βρέθηκε μπροστά του και σταμάτησε τα σχέδιά του στις 9/21 Σεπτεμβρίου. Το ελληνικό ναυτικό καταδιώκει πάλι τον ενωμένο εχθρικό στόλο κοντά στην Ικαρία, έξω από τη Χίο, έξω από τη Μυτιλήνη και δεν τους επέτρεψε να γυρίσουν στην Αλικαρνασσό. Η συνεργασία των δύο στόλων διακόπηκε³³ στα μέσα Οκτωβρίου ύστερα από εντολή του Σουλτάνου και ο Ιμπραήμ επιστρέφει στην Αλικαρνασσό όπου σοβαρές θανατηφόρες ασθένειες πλήττουν το στράτευμα. Εκτός των άλλων έχει να αντιμετωπίσει τις διαμαρτυρίες των ευρωπαϊών πλοιάρχων για την ανανέωση των συμβολαίων τους³⁴.

2.4. Απόβαση Αιγυπτίων υπό τον Ιμπραήμ στη Σούδα

Στις 25 Οκτωβρίου/7 Νοεμβρίου αποφασίζει να πλεύσει για την Πελοπόννησο μέσα σε κακοκαιρία, χωρίς να λογαριάσει την εποχή. Ύστερα από αρκετές περιπέτειες του αιγυπτιακού στόλου στη θάλασσα στις 2/14 Νοεμβρίου, ο Μιαούλης βρέθηκε πάλι μπροστά τους με το στόλο του και τους επιτέθηκε όλη την ημέρα αλλά και κατά τη διάρκεια της υποχώρησης τη νύχτα. Ο αιγυπτιακός στόλος διαλύθηκε, αρκετά πλοία υποχώρησαν προς το Μαρμάρι και τη Ρόδο, ο Ιμπραήμ κατέφυγε στη Σούδα ενώ

³⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 69, 23.8.1824, σ. 88

³¹ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 77, 20.9.1824, σ. 99

³² *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 3, 10.9.1824, σ. 1-2

³³ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 87, 25.10.1824, σ. 114

³⁴ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 65, 27.10.1824, σ. 1

κάποια πλοία έφτασαν στην Αλεξάνδρεια³⁵. Ο ελληνικός στόλος θεώρησε ότι ο κίνδυνος εξέλειπε και ήταν καιρός να αποτραβηχτεί στα ναυπηγεία για επισκευές αφήνοντας μια γολέτα να επιτηρεί τον εχθρό³⁶. Οι απώλειες των Αιγυπτίων ήταν μεγάλες. Αρκετά πλοία βυθίστηκαν ή πιάστηκαν από τους Έλληνες και πολλά φορτία με υλικό και προμήθειες καταστράφηκαν³⁷.

Ο Ιμπραήμ θεώρησε πως ήταν μια καλή ευκαιρία να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις του και να προχωρήσει προς τον στόχο του. Γνώριζε πολύ καλά τις διαμάχες των Ελλήνων αφού ο δεύτερος εμφύλιος είχε ήδη ξεκινήσει και ο στόλος θα αργούσε να βγει στο Αιγαίο. Από τη Σούδα έπλευσε προς τη Ρόδο και το Μαρμάρι για να συγκεντρώσει όσα πλοία είχαν καταφύγει εκεί και στις 26 Νοεμβρίου/ 8 Δεκεμβρίου τα οδήγησε όλα στη Σούδα. Έστειλε τρόφιμα στα πολιορκούμενα φρούρια της Κορώνης και Μεθώνης με δυο πλοία αλλά μόνο το ένα κατόρθωσε να φτάσει και να αποβιβάσει δυνάμεις και τρόφιμα.

Ο Μωχάμετ Άλη έστειλε πίσω από την Αίγυπτο τα πλοία που είχαν φτάσει στην Αλεξάνδρεια, μετά τη ναυμαχία του Νοεμβρίου, και ο Ιμπραήμ πήγε στο Μαρμάρι να τα παραλάβει και να τα οδηγήσει στη Σούδα. Όμως μια σφοδρή καταιγίδα που έπληξε τη νηοπομπή τη διέλυσε και ελάχιστα έφτασαν τελικά στη Σούδα. Αλλά και στη Σούδα ο Αιγυπτιακός στόλος είχε ατυχίες. Ο βαρύς χειμώνας της χρονιάς εκείνης προκάλεσε σοβαρές απώλειες στο στράτευμα, που δεν είχε μάθει σε τέτοιο κλίμα, και μια επιδημία θανατηφόρας δυσεντερίας που τους έπληξε συνέτεινε στο να αποδεκατιστεί το στράτευμα.

Το ένα πέμπτο του μάχιμου δυναμικού της Αιγυπτιακής στρατιάς είχε χαθεί από σκοτωμένους, πνιγμένους, αιχμαλώτους και θύματα των ασθενειών. Μεγάλη ήταν και η απώλεια για το ιππικό, τόσο σε ιππείς όσο και σε άλογα. Όσο δε για τα μεταγωγικά πλοία άλλα πιάστηκαν από τους Έλληνες και αρκετά βυθίστηκαν. Ένα μεγάλο μέρος των πολεμικών πλοίων και των φορτηγών γύρισε πίσω στην Αλεξάνδρεια με την τρικυμία του Φεβρουαρίου και επέστρεψε στην Κρήτη τον Απρίλιο.

Η απόφαση του Ιμπραήμ να βοηθήσει τον Χορσέφ, αποδείχτηκε καταστροφική για τον ίδιο, επειδή όχι μόνο έχασε το ένα τρίτο του στόλου που είχε αρχικά μαζί του ξεκινώντας από την Αίγυπτο, αλλά ξόδεψε και αρκετά χρήματα για να

³⁵ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 52, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 69, 10.11.1824, σ. 3

³⁶ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 86, 22.10.1824, σ. 112

³⁷ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 97, 29.11.1824, σ. 126-127

παρατείνει τη ναύλωση των ευρωπαϊκών πλοίων³⁸. Πιο σημαντική ζημιά για τον σκοπό της εκστρατείας του ήταν η απώλεια του χρόνου, έχασε περίπου επτά μήνες για να πραγματοποιήσει την απόβαση στην Πελοπόννησο. Ενώ στην Αίγυπτο ο Μεχμέτ Αλής προετοίμαζε τη δεύτερη εκστρατεία του εναντίον της Ελλάδας³⁹, ο Ιμπραήμ, στην καρδιά του χειμώνα τον Φεβρουάριο, ξεκίνησε για τη Μεθώνη. Την ίδια περίοδο ο Κιουταχής ετοιμαζόταν να εισβάλει από βορρά για να καταπνίξει την Επανάσταση στη Ρούμελη.

³⁸ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 28, 6.12.1824, σ. 1

³⁹ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 83, 29.12.1824, σ. 1-2, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 5, 17.1.1825, σ. 6

Γ' Κεφάλαιο

Απόβαση στη Μεθώνη

3.1. Πρώτη απόβαση. Αντίπαλες δυνάμεις

Ο Ιμπραήμ δεν είχε σκοπό να καθυστερήσει και άλλο την απόβασή του στην Πελοπόννησο παρά τον βαρύ χειμώνα που επικρατούσε. Ο ελληνικός στόλος που αποτελούσε το σοβαρότερο εμπόδιο του εχθρού στο Αιγαίο, είχε αποτραβηχτεί για επισκευές. Χωρίς άλλη καθυστέρηση ξεκίνησε από τη Σούδα με προορισμό τη Μεθώνη όπου έφτασε στις 12/24 Φεβρουαρίου 1825 και ξεκίνησε την αποβίβαση η οποία κράτησε δύο ημέρες. Ο στρατός εγκαταστάθηκε στην ύπαιθρο γύρω από τη Μεθώνη όπου έστησε περίπου 400 σκηνές και κάποια τμήματα εγκαταστάθηκαν ως έξω από το Νεόκαστρο⁴⁰.

Η δύναμη που έφτασε τελικά στη Μεθώνη ήταν σημαντικά μικρότερη από αυτή που είχε ξεκινήσει μερικούς μήνες νωρίτερα από την Αίγυπτο. Οι απώλειες αυτές ήταν τόσο στο έμπυχο δυναμικό όσο και σε πλοία και πολεμικό υλικό. Οι νίκες του ελληνικού στόλου, τα ναυάγια και οι κυρίως οι θανατηφόρες ασθένειες αποδεκάτισαν το στράτευμα. Αρκετά από τα μεταγωγικά σκάφη πιάστηκαν από τους Έλληνες και άλλα βυθίστηκαν ενώ και ένα σημαντικό μέρος του πολεμικού υλικού είχε καταστραφεί. Στην πρώτη φάση αποβιβάζονται 4000 περίπου άνδρες από τα πεζικά συντάγματα, 500 ιππείς και 1000 άτομα διαφόρων ειδικοτήτων (ιπποκόμοι, υπηρέτες, βοηθητικό προσωπικό)⁴¹.

Η κατάσταση στο αιγυπτιακό στράτευμα ήταν άθλια κατά την πρώτη απόβαση. Οι νέοι επιτιθέμενοι βρίσκονταν σε μια χώρα την οποία δεν γνώριζαν, με κλίμα και γεωγραφικό ανάγλυφο πολύ διαφορετικό από το δικό τους. Είχαν υποστεί πολλές κακουχίες κατά την παραμονή τους στην Κρήτη και οι περισσότεροι ήταν σχεδόν γυμνοί και ξυπόλητοι ενώ δεν είχαν λάβει μισθούς για οκτώ μήνες. Οι περισσότεροι ήταν δούλοι χωρίς την δυνατότητα πρωτοβουλίας και η οργάνωση του στρατεύματος απουσίαζε⁴². Υγειονομικά είχαν τεράστιες ελλείψεις τόσο σε ιατρικό προσωπικό όσο και σε υλικό. Ενώ υπήρχαν άφθονες τροφές στη Μεθώνη το στράτευμα πεινούσε. Οι Ευρωπαίοι στρατιωτικοί που συνόδευαν το στράτευμα δεν εισακούονταν

⁴⁰ ΓΑΚ, ΚΥ, (Αρχείο Αγώνος), Εκτ. Φ. 8. Τεκμ. 160, ΓΑΚ, ΚΥ, (Αρχείο Αγώνος), Βλαχ. Εκτ. Φ 8, Τεκμ. 202, 266, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 98, 20.2.1825, σ. 3

⁴¹ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 103, 9.3.1825, σ. 1

⁴² Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 73

όπως θα ήθελαν. Ο Σουλεϊμάν αν και ικανότατος, δεν είχε την παρέμβαση που θα ήθελε. Ο Ιταλός Romei και ο Πολωνός Schultz εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους που υπηρετούσαν τον Ιμπραήμ.

Ο στρατός του όσο και αν απείχε από το να θεωρηθεί τακτικός, για τα ευρωπαϊκά δεδομένα της εποχής, είχε μια τέτοια εκπαίδευση, και βέβαια ήταν σαφώς πιο τακτικός από τον αντίπαλο. Ο Ιμπραήμ επέβαλε αυστηρή πειθαρχία προς όλους, και οι σκληρές τιμωρίες έφταναν ακόμα και στους αξιωματικούς του. Κανείς δεν τολμούσε να τον αμφισβητήσει. Όμως δεν ήταν παρά μια μικρή σχετικά δύναμη και η επιτυχία της είχε σχέση με τον τρόπο που την αντιμετώπισαν οι αντίπαλοι και τα λάθη που έγιναν.

Η ελληνική πλευρά κατά την περίοδο της απόβασης, βρίσκεται ακόμα στο δεύτερο εμφύλιο, με κλονισμένο ηθικό, με μειωμένες υλικές δυνάμεις σε σχέση με τον Ιμπραήμ, αλλά κυρίως χωρίς ουσιαστική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία και με έναν λαό διχασμένο. Τα ρουμελιώτικα σώματα που είχαν εισβάλει στην Πελοπόννησο στην υπηρεσία της κυβέρνησης, ήταν δυσαρεστημένα από αυτήν, επειδή καθυστερούσε τη μισθοδοσία τους και δεν πειθαρχούσαν στις εντολές της. Οι ντόπιοι πληθυσμοί ήταν αγανακτισμένοι με τους ρουμελιώτες, ενώ οι στρατιωτικοί ηγέτες βρίσκονταν στη φυλακή.

Αν και αρκετές αξιόμαχες ρουμελιώτικες δυνάμεις, πάνω από 4000 εμπειροπόλεμοι άνδρες, με ικανούς αρχηγούς, Καραϊσκάκης, Κίτσος Τζαβέλας, βρίσκονταν στην περιοχή της Αρκαδίας, και περισσότεροι από 3000 άνδρες στη βόρεια Πελοπόννησο, κανείς δεν κινήθηκε εναντίον του εχθρού. Τα στρατεύματα δεν έλαβαν σχετική εντολή από τον πρόεδρο του Εκτελεστικού, να κινηθούν εναντίον των εισβολέων, επειδή ο ίδιος σχεδίαζε να επιτεθεί με αυτά τα στρατεύματα εναντίον του φρουρίου της Πάτρας⁴³.

3.2. Η κατάσταση στις ελληνικές δυνάμεις

Υπήρχαν όμως και άλλοι λόγοι της αδράνειας των σωμάτων αυτών. Η κυβέρνηση δεν διέθετε τα αναγκαία οικονομικά μέσα να τα εξοπλίσει και να τα διαθρέψει. Η σπατάλη που είχε προηγηθεί έδωσε τη θέση της στην έλλειψη πυρομαχικών και τροφής. Η κακή επισιτιστική κατάσταση ώθησε τα ρουμελιώτικα σώματα να περιφέρονται στην ύπαιθρο αρπάζοντας και λεηλατώντας τα χωριά και

⁴³ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 78, 109

αναγκάζοντας τους ελάχιστους κατοίκους να καταφεύγουν στα βουνά, οι οποίοι δυσανασχετούν και αντιστέκονται⁴⁴. Αντί για την υποστήριξη του κόσμου νιώθουν την εχθρότητα. Πολλοί από τους οπλαρχηγούς βρήκαν την ευκαιρία να εκμεταλλευτούν την κατάσταση απαιτώντας όλο και περισσότερα χρήματα και βαθμούς, χωρίς να πειθαρχούν στις εντολές της Διοίκησης για να κινητοποιηθούν εναντίον του εχθρού, πριν ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις τους⁴⁵.

Η αφοσίωση που ένιωθαν τα σώματα αυτά προς τον Κωλέττη μετατράπηκε σε απογοήτευση όταν έμαθαν ότι ο Πρόεδρος ξεκίνησε για την εκστρατεία με τον Μαυροκορδάτο στο πλάι του⁴⁶. Τα ρουμελιώτικα σώματα άρχισαν να επιστρέφουν στις ιδιαίτερες πατρίδες τους αφήνοντας τους Πελοποννήσιους μόνους. Εκείνοι όχι μόνο δεν κινήθηκαν για να υπερασπιστούν τα χώματά τους αλλά έστειλαν αναφορές στην κυβέρνηση, η οποία τους είχε καταταυρανήσει και ταπεινώσει, για την απελευθέρωση των αρχηγών που βρίσκονταν φυλακισμένοι.

Το κυριότερο νικηφόρο όπλο των Ελλήνων, το ναυτικό, αν και είχε προξενήσει σοβαρές ζημιές στον εχθρό νωρίτερα, τη στιγμή της απόβασης ήταν στα ναυπηγεία για επισκευές. Δεν ήταν έτοιμο να αναχαιτίσει την απόβαση και να παρεμποδίσει τον ανεφοδιασμό και την περαιτέρω ενίσχυσή του εχθρικού προγεφυρώματος. Η οικονομική στενότητα της κυβέρνησης καθυστέρουσε τις επισκευές των πλοίων. Στην καθυστέρηση αυτή συνέτειναν και οι διαμάχες των ναυτικών νήσων για την αναλογία των ποσών που θα κατανέμονταν σε αυτούς από τα δάνεια καθώς και των πολεμικών και πυρπολικών πλοίων⁴⁷. Μόνο μετά από ένα μήνα κάποια πλοία με τον Μιαούλη βγήκαν να εμποδίσουν τη διαπεραίωση των Αιγυπτιακών πλοίων. Όταν το ναυτικό των Ελλήνων γίνει πάλι ο φόβος των εχθρών αυτοί θα έχουν ολοκληρώσει και την τρίτη φάση της απόβασής τους.

3.3. Κυβερνητικά μέτρα. Δεύτερη απόβαση Αιγυπτίων

Η εμφάνιση των Αιγυπτίων στα νερά της Μεσσηνίας αιφνιδίασε τους Έλληνες. Πρώτος ο Δ. Μούρτζινος από την Καρδαμύλη αντιλήφθηκε τον εχθρό αν και διατηρούσε κάποιες επιφυλάξεις και ενημέρωσε την Διοίκηση⁴⁸. Οι Γιατράκοι που

⁴⁴ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 82, 84

⁴⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 97, 16.2.1825, σ. 3

⁴⁶ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 377

⁴⁷ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 376

⁴⁸ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Βλαχ. Εκτ. Φ.8, Τεκμ. 78

πολιορκούσαν την Κορώνη, καθώς και οι πρόκριτοι του Νεοκάστρου έσπευσαν να ειδοποιήσουν την Κυβέρνηση. Μόλις έφθασαν τα νέα στο Ναύπλιο βρήκε την Διοίκηση απροετοίμαστη για τα νέα δεδομένα επειδή είχε ξεκινήσει ετοιμασίες για την εκστρατεία εναντίον της Πάτρας. Δεν γνώριζε ούτε τη δύναμη του εχθρού ούτε την πραγματική του κατεύθυνση. Ανησύχησε για το Νεόκαστρο το οποίο είχε ελάχιστα εφόδια και κυρίως για την Πάτρα για την οποία σχεδίαζε ο ίδιος ο Κουντουριώτης να επιτεθεί.

Το Υπουργείο Πολέμου έδωσε εντολή στους οπλαρχηγούς που βρίσκονταν στα μέρη εκείνα, να επιτεθούν εναντίον του εχθρού. Με διαταγή του Εκτελεστικού το ένα σώμα υπό τον Π. Γιατράκο θα πολιορκούσε την Κορώνη με συνολικά 1250 άνδρες και το άλλο υπό τον Γιάννη (Κατσή) Μαυρομιχάλη θα πολιορκούσε τη Μεθώνη με 1325 άνδρες. Μερικά ρουμελιώτικα στρατεύματα που βρίσκονταν στην Αρκαδιά θα χρησίμευαν στην υπεράσπιση του Νεοκάστρου. Όλα τα υπόλοιπα στρατεύματα θα ακολουθούσαν τον αρχηγό Γ. Κουντουριώτη στην Πάτρα. Με διαταγή του Εκτελεστικού προς τα ναυτικά νησιά τα καλούσε να αντιπαραταχθούν με τον εχθρό όσα ήταν έτοιμα, και τα υπόλοιπα να επιταχύνουν τις επισκευές, τους έστειλε δε μπαρούτι, μπάλες και γρόσια για αγορά πυρπολικών. Όμως η κυβέρνηση βρισκόταν σε ταμειακές δυσχέρειες και δεν μπορούσε ούτε τους μισθούς να πληρώσει ούτε να εφοδιάσει τα στρατεύματα με σιτηρέσια και πυρομαχικά με αποτέλεσμα να καθυστερεί η εκτέλεση των εντολών ή να μην εκτελούνται καθόλου⁴⁹.

Στο μεταξύ ο Ιμπραήμ κινήθηκε ταχύτατα και αποφασιστικά με το που έφθασε στη Μεθώνη την ώρα που οι Έλληνες εξέδιδαν απλώς διαταγές. Ήδη από την επομένη της άφιξής του έκανε αναγνώριση στο Νεόκαστρο καθώς ήταν καλά οχυρωμένο και με λιμάνι που προστάτευε το στόλο του. Επειδή δεν γνώριζε την αδυναμία⁵⁰ που επικρατούσε μέσα στο κάστρο θεώρησε ότι έπρεπε να το πολιορκήσει, και τη στιγμή εκείνη δεν είχε επαρκείς δυνάμεις. Στράφηκε τότε στο κάστρο της Κορώνης που το πολιορκούσαν οι Έλληνες και που θα τους αντιμετώπιζε σε ανοιχτό πεδίο. Οι πολιορκητές με αρχηγό τον Π. Γιατράκο παρά τις εκκλήσεις τους για βοήθεια και τις υποσχέσεις εκ μέρους της Διοίκησης, δεν την έλαβαν έγκαιρα και έτσι ο Ιμπραήμ κατάφερε να κυριαρχήσει και στο κάστρο της Κορώνης⁵¹.

⁴⁹ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 116-117

⁵⁰ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Βλαχ. Εκτ. Φ. 8, Τεκμ. 71

⁵¹ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Εκτ. Φ. 59, Τεκμ. 16, 17

Ενώ στην ηπειρωτική Ελλάδα είχαν ήδη ξεκινήσει οι πολεμικές επιχειρήσεις στη Σούδα ετοιμαζόταν η δεύτερη αποστολή αιγυπτιακών δυνάμεων. Επιβιβάστηκαν περίπου 4000 άνδρες, μερικοί υπηρέτες, πυροβολητές και άνδρες του μηχανικού που η συνολική τους δύναμη θα έφτανε τις 5500-6000 άνδρες. Προς το τέλος Φεβρουαρίου λανθασμένη πληροφορία έφθασε στη Διοίκηση ότι αποβιβάστηκαν εχθρικά πλοία στη Λακωνία, και εκδόθηκε εντολή προς τους Υδραίους προκρίτους να επιταχύνουν τις επισκευές και σε συνεννόηση με τους Σπετσιώτες να εμποδίσουν τον εχθρό⁵². Η νηοπομπή έφθασε στα λακωνικά παράλια την 3/15 Μαρτίου όπου και βρίσκονταν τα νησιώτικα πλοία αλλά λόγω θαλασσοταραχής δεν μπόρεσαν να την αναχαιτίσουν⁵³. Τελικά και η δεύτερη διαπεραίωση του εχθρού στέφθηκε με επιτυχία και το μεγαλύτερο τμήμα του αιγυπτιακού στρατού, όσο είχε απομείνει από τις απώλειες, βρισκόταν στη Μεθώνη. Με μια τρίτη απόβαση θα ολοκληρωνόταν η εκστρατεία στο Μωριά.

3.4. Έναρξη της πολιορκίας Νεοκάστρου. Μάχη στη Σχινόλακα. Κινήσεις του Ελληνικού στόλου

Τρεις ημέρες μετά τη δεύτερη απόβαση ο Ιμπραήμ ξεκίνησε τις εχθροπραξίες. Το σχέδιό του ήταν να καταλάβει το Νεόκαστρο το οποίο εξυπηρετούσε τα σχέδιά του. Αν και δεν γνώριζε ποια ήταν η κατάσταση στο εσωτερικό του φρουρίου, με τους ελάχιστους υπερασπιστές και την έλλειψη τροφίμων, ξεκίνησε τις ενέργειες για την πολιορκία του φρουρίου. Κάποια ελληνικά σώματα κατόρθωσαν να εισέλθουν στο φρούριο και να ενισχύσουν τη φρουρά ενώ έφταναν και στο λιμάνι τα πρώτα ελληνικά πλοία. Σε μια προσπάθεια εμπύχωσης της φρουράς ο Γιάννης Μαυρομιχάλης πυροβολήθηκε και πέθανε σε λίγες ημέρες⁵⁴.

Στόχος του Ιμπραήμ ήταν να απομακρύνει τα ελληνικά σώματα όσο γίνεται πιο μακριά για να πολιορκήσει καλύτερα το φρούριο με τις δυνάμεις του χωρίς αντιπερισπασμό. Οι Έλληνες οπισθοχώρησαν και έπιασαν θέσεις σε απόσταση δύο έως τεσσάρων ωρών από το Νεόκαστρο. Προτίμησε να επιτεθεί στη θέση Σχινόλακα στις 15/27 Μαρτίου όπου βρισκόταν ο Καρατάσος με 200 άνδρες. Πιο μακριά βρίσκονταν ο Π. και Γ. Γιατράκος και σε μεγαλύτερη απόσταση κάποια άλλα σώματα. Ανέπτυξε

⁵² *Αρχείο Κοιν. Υδρας Α Λιγνού*, τ. 11, σ. 51, 53-54

⁵³ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 102, 6.3.1825, σ. 3,

⁵⁴ Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 191, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 105, 3.4.1825, σ. 1

τις δυνάμεις του πεζικό και ιππικό σε θέσεις τέτοιες ώστε να παρεμποδίσουν τα άλλα σώματα να βοηθήσουν. Οι αμυνόμενοι στη Σχινόλακα είχαν περιέλθει σε δύσκολη θέση και προσέτρεξαν σε βοήθειά τους και τα υπόλοιπα σώματα που βρίσκονταν πιο μακριά. Αλλά δεν είχαν καμία τύχη γιατί το Αιγυπτιακό ιππικό και πεζικό προσπάθησε να τους περικυκλώσει. Όταν οι Έλληνες κατάλαβαν τον κίνδυνο τράπηκαν σε φυγή και διαλύθηκαν. Ο Καρατάσος κρατούσε ακόμα άμυνα, οχυρωμένος στα σπίτια του χωριού προξενώντας απώλειες στον εχθρό ο οποίος αποσύρθηκε άτακτα αφήνοντας αρκετούς νεκρούς στο πεδίο⁵⁵.

Ο Ιμπραήμ συνέχισε την πολιορκία του Νεοκάστρου με μεγαλύτερη άνεση, περισφίγγοντας τους υπερασπιστές τόσο με το πεζικό όσο και με κανόνια από πολύ κοντά. Η μόνη ελεύθερη δίοδος για τους Έλληνες ήταν από την πλευρά της θάλασσας. Η κατάσταση μέσα στο κάστρο ήταν άθλια για τους λίγους που πολεμούσαν. Υπέφεραν από έλλειψη τροφίμων και πυρομαχικών, δεν περίμεναν καμιά βοήθεια από τα έξω στρατεύματα, αφού τα είχε απωθήσει ο εχθρός, και έκαναν εκκλήσεις προς το Εκτελεστικό για βοήθεια βλέποντας ότι το Νεόκαστρο χανόταν.

Στο μεταξύ ο στόλος είχε βγει στα ανοικτά και βρισκόταν στα Λακωνικά παράλια. Ο Μιαούλης αφού δεν κατόρθωσε να εμποδίσει τη δεύτερη απόβαση αποφάσισε να προχωρήσει προς τη Μεθώνη όπου ήλπιζε να συναντήσει τον εχθρικό στόλο. Όμως στη Μεθώνη βρίσκονταν μόνο Ευρωπαϊκά πλοία που ξεφόρτωναν προμήθειες. Στις 18/230 Μαρτίου ο Τσαμαδός με το πλοίο του «Άρης» και κάποια Σπετσιώτικα πλοία κατέπλευσαν στο λιμάνι του Ναυαρίνου⁵⁶. Οι πολιορκούμενοι αναθάρρησαν και ζήτησαν ενισχύσεις. Ο Τσαμαδός βλέποντας την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το κάστρο έγραψε στον Πρόεδρο-Αρχιστράτηγο την ανάγκη για άμεση βοήθεια και ζήτησε την άδεια να διαθέσει τις προμήθειες που προορίζονταν για την Πάτρα στο Νεόκαστρο. Η απάντηση που έλαβε ήταν να παραμείνει εκεί και θα έφθανε και ο Πρόεδρος. Ο Μιαούλης βρισκόταν ήδη στο Ταίναρο και θεώρησε ότι ο σκοπός του ήταν να παρεμποδίσει τον ανεφοδιασμό του εχθρού και να καταναυμαχήσει στη θάλασσα από το να παραμείνει στο Νεόκαστρο⁵⁷.

Στις 22 Μαρτίου/ 3 Απριλίου η μοίρα του στόλου έπλευσε προς νότο για να προσβάλει τον εχθρό. Μια δυνατή θαλασσοταραχή όμως προξένησε αρκετές βλάβες

⁵⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 104, 6.3.1825, σ. 2, Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 187-189

⁵⁶ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 104, 6.3.1825, σ. 9

⁵⁷ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 105, 3.4.1825, σ. 3, Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 210-211

και την ανάγκασε να επιστρέψει στα Κύθηρα⁵⁸. Ο Μιαούλης προχώρησε τότε προς το Νεόκαστρο μεταφέροντας και 700 άνδρες υπό τον Π. Γιατράκο. Στράφηκε εκ νέου στην Κρήτη⁵⁹ όπου βρισκόταν ο εχθρικός στόλος στη Σούδα και τον παρέσυρε στα ανοιχτά για να του επιτεθεί. Όμως οι ισχυροί άνεμοι εμπόδισαν τη ναυμαχία και ο εχθρικός στόλος μπήκε πάλι στη Σούδα. Ο Μιαούλης με το στόλο του κατευθύνθηκε στα Βάτικα όπου και άραξε για να επιδιορθώσει τις ζημιές έχοντας προξενήσει αρκετή καθυστέρηση στα σχέδια του εχθρού⁶⁰.

3.5. Ο Πρόεδρος ξεκινά για το μέτωπο. Ήττα στο Κρεμμύδι

Ο Πρόεδρος μαζί με τον Μαυροκορδάτο, ξεκινά για το μέτωπο στις 15/27 Μαρτίου επικεφαλής της εκστρατείας, γεγονός που εξοργίζει τον Κωλέττη⁶¹. Ο Κουντουριώτης ξεκινώντας για το μέτωπο πήρε μαζί του και τα χρήματα του Ταμείου, με την πρόθεση να πληρώσει τους μισθούς όταν έφθανε στο στρατόπεδο. Πολύ γρήγορα όμως υπέκυψε στις πιέσεις που δεχόταν από τους οπλαρχηγούς οι οποίοι γίνονταν όλο και πιο πιεστικοί και άρχισε να τα μοιράζει⁶². Έχει επίσης στείλει τον Κ. Μεταξά στη Ζάκυνθο με 30.000 τάληρα, ως γενικό επίτροπο, επιφορτισμένο για την αγορά τροφίμων.

Όταν έφθασε στην Τριπολιτσά αναλώθηκε στο να εκδίδει διαταγές για τη συγκέντρωση στρατευμάτων, από τις οποίες αρκετές έμεναν ανεκτέλεστες και καθυστέρησε την αναχώρησή του. Μόνο στην επαρχία της Αρκαδίας ο Μακρυγιάννης κατόρθωσε με δικά του έξοδα να συγκεντρώσει έναν ικανό αριθμό στρατιωτών για να επιτεθούν στο Νεόκαστρο⁶³. Στις άλλες επαρχίες η συγκέντρωση στρατευμάτων καθυστερούσε απελπιστικά παρά τις προσπάθειες που γίνονταν. Μια ασθένεια τον ανάγκασε να παραμείνει ακόμα περισσότερο στην Τριπολιτσά⁶⁴ ενώ στο Ναύπλιο ο Κωλέττης προσπαθούσε να περιορίσει τις εξουσίες του Προέδρου και να τον υπονομεύει συνεχώς. Ο Πρόεδρος παραμερίζοντας ικανούς στρατιωτικούς όπως ο Καραϊσκάκης, ο Κίτσος Τζαβέλλας, ο Καρατάσος, διορίζει αρχιστράτηγο τον ναυτικό Σκούρτη, ο οποίος είχε περιορισμένες ικανότητες. Το γεγονός αυτό τον φέρνει σε ρήξη

⁵⁸ Σπ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 3, σ. 193-194

⁵⁹ *Αρχείο Κοιν. Υδρας Α Λιγνού*, τ. 11, Πειραιάς 1929, σ. 90

⁶⁰ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 379, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 55, 14.4.1825, σ. 2

⁶¹ Γ. Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, Αθήνα 1947, σ. 234

⁶² Μ. Σακκελαρίου, *ό. π.*, σ. 192-194,

⁶³ Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ. 234-235

⁶⁴ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Εκτ. Φ. 77, Τεκμ. 242

με τους Ρουμελιώτες και ο Κολοκοτρώνης που βρίσκεται φυλακισμένος στην Ύδρα σχολιάζει ειρωνικά να διορίσει τον ίδιο αρχιναύαρχο.

Τα νέα που έφταναν από το μέτωπο ήταν δυσάρεστα, τα στρατιωτικά σώματα διαλύονταν, και όταν επιτέλους ο Πρόεδρος ξεκίνησε στις 3/15 Απριλίου δεν έφθασε παρά μέχρι τη Σκάλα, δέκα ώρες μακριά από το Κρεμμύδι, όπου ήταν το στρατόπεδο και οι οπλαρχηγοί οι οποίοι είχαν στηρίξει πολλές ελπίδες στην άφιξή του. Την ίδια περίοδο ο Παπαφλέσσας έγραφε γράμματα στη Διοίκηση για την απελευθέρωση των κρατουμένων της Ύδρας και ζητούσε συνέλευση. Μα και οι ίδιοι οι φυλακισμένοι με διαβήματά τους, ζητούσαν να δικαστούν και να βοηθήσουν στον Αγώνα συναντώντας την αντίσταση των Κουντουριώτηδων⁶⁵. Στη Σκάλα ο Κουντουριώτης πληροφορήθηκε από αναφορά του Μιαούλη ότι πλοία υπό ξένη σημαία ανεφοδίαζαν τον εχθρό καθώς και τα παράπονα των κατοίκων για τις καταχρήσεις που είχαν υποστεί από τα στρατεύματα. Ο ίδιος παρέμεινε στη Σκάλα εκδίδοντας διαταγές και στο στρατόπεδο έστειλε τον Παναγιώτη Κεφάλαια. Παράλληλα ο Μαυροκορδάτος έκανε σύσκεψη με τους στρατιωτικούς αρχηγούς στο στρατόπεδο στο Κρεμμύδι και στο Φουρτζί για το πώς θα καταστρέψουν τον εχθρό και τους ενθάρρυνε λέγοντάς τους ότι ο Πρόεδρος βρίσκεται κοντά τους⁶⁶.

Ο Ιμπραήμ παρακολουθούσε άγρυπνα τις κινήσεις των Ελλήνων και ανησυχούσε που έβλεπε να συγκεντρώνεται στρατός. Με κατασκόπους και λιποτάκτες κατάφερε να μάθει τα σχέδια του αντιπάλου. Στο Κρεμμύδι και στο Φουρτζί βρίσκονταν ο Καραϊσκάκης, ο Κίτσος Τζαβέλας, ο Χατζηχρήστος και ήταν καλά ταμπουρωμένοι. Ο Σκούρτης στους πρόποδες του Μπαγκλαβά δεν θεωρούσε ότι έπρεπε να καλυφθεί, μια ακόμα απόδειξη της ανικανότητάς του ως στρατηγός. Επειδή η κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο Ιμπραήμ δεν του εξασφάλιζε άνετη υπεροχή, θεώρησε πως έπρεπε να προλάβει τους Έλληνες και να επιτεθεί πρώτος. Στις 7/19 Απριλίου, δύο ώρες πριν ξημερώσει, επιτέθηκε στο πιο αδύναμο σημείο των Ελλήνων, εκεί όπου βρίσκονταν οι άνδρες του Σκούρτη. Κατάφερε να τους διασπάσει και να νικηθούν από τα πεζικά σώματα, παρά τη βοήθεια των Σουλιωτών, ενώ το ιππικό χτυπούσε τους υπόλοιπους από τα πλάγια, αν και αντιστέκονταν γενναία. Συγχρόνως πυρά πεζικού και πυροβολικού χτυπούσαν σφοδρότατα ολόκληρη την ελληνική παράταξη καθώς και το δρόμο που οδηγούσε σε βοήθεια.

⁶⁵ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 220, 260-261

⁶⁶ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 286-288

Η ήττα στο Κρεμμύδι ήταν μεγάλη για τους Έλληνες, με συνέπειες στην εξέλιξη των γεγονότων. Τα στρατεύματα σκορπίστηκαν και πάλι και η κόντρα μεταξύ Πελοποννησίων και Ρουμελιωτών οξύνθηκε. Οι Ρουμελιώτες αγανακτισμένοι από την ανικανότητα του Σκούρτη κατηγορούσαν ευθέως τον Κουντουριώτη και ζητούσαν να επιστρέψουν στα μέρη τους επικαλούμενοι τον κίνδυνο του Κιουταχί. Παρά την αντίθετη γνώμη της Διοίκησης επέστρεψαν στη Ρούμελη αφήνοντας μόνους τους Πελοποννησίους. Μετά την αποτυχία στο Κρεμμύδι συνειδητοποίησαν όλοι την αξία του τακτικού στρατού και την ανάγκη αναδιοργάνωσης των ελληνικών σωμάτων με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

3.6. Τρίτη απόβαση Αιγυπτίων. Πολιορκία και κατάληψη της Σφακτηρίας. Συνθηκολόγηση Παλαιοκάστρου

Στις 19 Απριλίου/1 Μαΐου ο Αιγυπτιακός στόλος έφθασε έξω από τη Μεθώνη. Λίγα πλοία μπήκαν στο λιμάνι, τα υπόλοιπα παρέμεναν στα ανοιχτά έχοντας πλήρη για τη Σφακτηρία. Οι πληροφορίες για την τρίτη απόβαση αναφέρουν μόνο πολεμικό υλικό και μερικούς δούλους. Ο στόλος, 80 περίπου πλοία, παρέμεινε στη Μεσσηνία καθώς ήταν ανάγκη να αντιμετωπιστεί ο Μιαούλης και επιβαλλόταν από τις βλέψεις του Ιμπραήμ⁶⁷. Στα σχέδιά του ήταν να προχωρήσει στο εσωτερικό της Πελοποννήσου και είχε ανάγκη ένα καλό και ασφαλές προγεφύρωμα που να διαθέτει λιμάνια. Η Ψυλία ήταν η κατάλληλη περιοχή με τα κάστρα της και το ασφαλές λιμάνι.

Στόχος του Ιμπραήμ τώρα ήταν η περίσφιξη και η παράδοση του Νεοκάστρου, το μόνο που κράταγαν ακόμα οι Έλληνες, ώστε να μπορεί χωρίς πρόβλημα να προχωρήσει στο εσωτερικό του Μωριά. Η κατάσταση μέσα στο φρούριο μετά τη μάχη στο Κρεμμύδι δεν ήταν καλή. Οι Ρουμελιώτες διεμήνυσαν στους δικούς τους που βρίσκονταν στο φρούριο, περίπου 200 άτομα, να τους ακολουθήσουν προς την πατρίδα τους, εγκαταλείποντας την Πελοπόννησο. Μετά την αποχώρηση των Ρουμελιωτών ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης και ο Παν. Γιατράκος διαμαρτυρήθηκαν για την μη καταβολή μισθών στους Μανιάτες και για την όλη στάση του Κουντουριώτη και απείλησαν ότι θα αποχωρούσαν. Με την παρέμβαση του Μακρυγιάννη αποτράπηκαν τα χειρότερα και ο ίδιος ο Μακρυγιάννης αναγκάστηκε να πληρώσει κάποιους μισθούς στους δικούς του στρατιώτες για να μην υπάρξει μεγαλύτερη διαρροή ανδρών από το φρούριο⁶⁸. Η

⁶⁷ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 112, 27.4.1825, σ. 3

⁶⁸ Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ. 238-239, Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 397

δυσарέσκεια εναντίον του Κουντουριώτη ήταν έντονη και εκφράζονταν φόβοι για τη ζωή του.

Στο μεταξύ ο Ιμπραήμ σχεδίαζε την κατάληψη του Παλαιοκάστρου και της Σφακτηρίας για να αποκόψει κάθε τρόπο ενίσχυσης της άμυνας του φρουρίου. Με την πτώση της Σφακτηρίας θα έμπαινε στο λιμάνι ο Αιγυπτιακός στόλος και θα παρέλυε την άμυνα του φρουρίου. Το πρωί της 26 Απριλίου/8 Μαΐου ξεκίνησε ο εχθρικός στόλος, ανεπτυγμένος σε δύο στήλες, για την απόβαση. Οι Έλληνες θορυβήθηκαν και ειδοποίησαν τον Μαυροκορδάτο που βρισκόταν στο πλοίο «Άρης» και κατέλαβαν τις θέσεις τους. Σε λίγη ώρα οι εχθροί επιβιβάστηκαν σε πλοιάρια και προσέγγισαν το νησί. Μέσα από τους πυκνούς καπνούς κατόρθωσαν και ανέβηκαν στο νησί αναγκάζοντας τους υπερασπιστές να αναζητούν βάρκες για να επιβιβαστούν στα λίγα ελληνικά πλοία που βρίσκονταν στο λιμάνι. Αρκετοί μπόρεσαν και έφτασαν μέχρι τα πλοία, οι περισσότεροι όμως βρήκαν ηρωικό θάνατο μαχόμενοι⁶⁹. Οι Αιγύπτιοι γύρισαν τα κανόνια προς τα ελληνικά πλοία τα οποία έπρεπε τώρα να βγουν από το λιμάνι πριν τα προφτάσει ο εχθρικός στόλος. Ο «Άρης» που τόσα είχε προσφέρει μάταια περίμενε τον καπετάνιο του να φθάσει. Έπεσε και αυτός στο πεδίο της μάχης όπως και ο Αναγνωσταράς και ο φιλέλληνας Σανταρόζα. Το ηρωικό πλοίο μεταφέροντας και τον Μαυροκορδάτο, βγήκε τελευταίο, και με φοβερή επιδεξιότητα απέφυγε τον εχθρό, δείχνοντας μεγάλο σθένος οι ναύτες του και ο νέος του καπετάνιος, ο Σαχτούρης⁷⁰.

Μετά την κατάληψη της Σφακτηρίας ήρθε η σειρά του Παλαιοκάστρου. Την επομένη κιόλας 27 Απριλίου/9 Μαΐου έριξε αρκετές από τις δυνάμεις του στο φρούριο αλλά απωθήθηκαν. Οι αμυνόμενοι είχαν ζητήσει βοήθεια για να κάνουν έξοδο μη έχοντας άλλη διεξοδο. Όμως παρά τις προσπάθειες του Γεωργίου Γιατράκου, η βοήθεια δεν έφθασε και κατά την έξοδο έπεσαν πάνω στις Αιγυπτιακές δυνάμεις που είχαν αντιληφθεί το σχέδιό τους. Πολλοί σκοτώθηκαν στο στενό της Γιάλοβας και όσοι έμειναν γύρισαν πίσω στο φρούριο. Η μόνη λύση που τους απέμεινε ήταν η συνθηκολόγηση. Με διαπραγματεύσεις του Τσόκλη και με τις διαβεβαιώσεις του Ιμπραήμ, συνθηκολόγησαν και έφυγαν αφού κράτησε τον Χατζηχρήστο και τον επίσκοπο Μεθώνης ως ομήρους⁷¹. Προσπάθησε βέβαια να τους πείσει να ταχθούν στην υπηρεσία του κάνοντάς τους δελεαστικές προτάσεις.

⁶⁹ Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ. 240-241

⁷⁰ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 374-379, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 113, 1.5.1825, σ. 1-3

⁷¹ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 283-285, *ΙΕΕ, ό. π.*, σ. 382

3.7. Πολιορκία και συνθηκολόγηση Νεοκάστρου

Μετά την κατάληψη του Παλαιοκάστρου και της Σφακτηρίας ο Ιμπραήμ έστρεψε το ενδιαφέρον του στο Νεόκαστρο για να μπορεί απερίσπαστος να προχωρήσει στο εσωτερικό και ο στόλος να μην είναι αναγκασμένος να βρίσκεται στον κόλπο. Δεν γνώριζε ακριβώς σε πόσο δυσχερή θέση βρίσκονταν οι αμυνόμενοι του φρουρίου, τόσο από έλλειψη πυρομαχικών, νερού και τροφής όσο και από ηθικό αφού δεν περίμεναν από πουθενά βοήθεια μετά την πτώση των κοντινών τους οχυρών θέσεων. Άλλωστε τα ελληνικά πλοία που τα εφοδίαζαν με πυρομαχικά και νερό είχαν αποχωρήσει.

Από το πρωί της 29 Απριλίου/11 Μαΐου μόλις έφυγε ο Μιαούλης τα πολεμικά Αιγυπτιακά πήραν θέση μπροστά στο φρούριο. Εναντίον του φρουρίου ήταν και τα πυροβολεία της Σφακτηρίας. Πριν ξεκινήσει την επίθεση ο Ιμπραήμ έστειλε αντιπροσωπεία και τους ζήτησε να παραδοθούν. Οι περισσότεροι ήθελαν την παράδοση επειδή έβλεπαν το μάταιο του αγώνα, αλλά ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης αντιτάχθηκε σθεναρά. Τρεις ημέρες κανονιοβολούσε ακατάπαυστα το φρούριο ο εχθρός και ύστερα από αυτό, όλοι κατάλαβαν, ακόμα και οι αρχηγοί, ότι έπρεπε να ξανασκεφθούν τους όρους παράδοσης⁷².

Στο μεταξύ τα ελληνικά στρατόπεδα στο Κεφαλάρι και στις Χώρες είχαν διαλυθεί και δεν υπήρχε καμία οργανωμένη δύναμη να αναχαιτίσει τον Ιμπραήμ. Ο ίδιος ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού εγκατέλειψε τη θέση του και έφυγε για το Ναύπλιο. Η εγκατάλειψη του φρουρίου από τη Διοίκηση οι στερήσεις και η κακή ψυχολογία προκαθόριζαν το αποτέλεσμα υπέρ του εχθρού και για το λόγο αυτό έμενε αμετακίνητος στις θέσεις του ως προς την παράδοση του φρουρίου. Ακόμα και όταν ο Μιαούλης ανατίναξε αρκετά από τα πλοία του, δεν πτοήθηκε⁷³. Ο Μακρυγιάννης, που μεσολαβούσε στις διαπραγματεύσεις για την παράδοση, και οι υπόλοιποι αμυνόμενοι προσπάθησαν να λάβουν εγγυήσεις για την ασφαλή αποχώρησή τους και ζήτησαν την παρουσία ευρωπαϊκών αρχών για να εγγυηθούν την έξοδο. Στις 11/23 Μαΐου έγινε η έξοδος των μαχητών οι οποίοι επιβιβάστηκαν σε ουδέτερα πλοία και πήγαν στην Καλαμάτα⁷⁴.

⁷² Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 203

⁷³ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 62, 8.5.1825, σ. 3

⁷⁴ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Εκτ. Φ. 86, Τεκμ. 193, ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 383, Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ. 249-251, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 118, 18.5.1825, σ. 4, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 43, 30.5.1825, σ. 60

Όμως η τήρηση της συμφωνίας δεν κρατήθηκε στο ακέραιο από την πλευρά του Ιμπραήμ. Κράτησε ως ομήρους τον Παναγιώτη Γιατράκο και τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, δύο σπουδαίους αρχηγούς του Αγώνα, και ένα ισχυρό όπλο διαπραγμάτευσης για τον ίδιο. Η απελευθέρωσή τους θα αργήσει αρκετά και με πολλές παρεμβάσεις από όλες τις πλευρές⁷⁵. Εκεί ο Παν. Γιατράκος θα κινδυνεύσει να πεθάνει από ασθένεια αλλά σώθηκε χάρη στις ιατρικές γνώσεις που είχε ο ίδιος και στη θεραπεία που υπέβαλε τον εαυτό του με πυρακτωμένο σίδηρο.

⁷⁵ ΓΑΚ, ΚΥ, (*Αρχείο Αγώνος*), Εκτ. Φ. 91, τεκμ. 212-213, *Αρχείο Κοιν. Ύδρας Α Λιγνού*, τ. 11, σ. 415-416

Δ' Κεφάλαιο

Προέλαση προς Τριπολιτσά

4.1. Μάχη στο Μανιάκι

Στην Πελοπόννησο, όπου ο Ιμπραήμ φαινόταν να κυριαρχεί στην περιοχή της Πυλίας και η ανικανότητα των κυβερνητικών χειρισμών ήταν έκδηλη, οι κάτοικοι και οι αρχηγοί απαιτούσαν όλο και πιο έντονα την απελευθέρωση των φυλακισμένων αρχηγών στην Ύδρα. Επειδή η απελευθέρωση καθυστερούσε, ο Παπαφλέσσας, υπουργός της κυβέρνησης Κουντουριώτη αλλά και επαναστάτης ιερέας, ανέλαβε πρωτοβουλία. Έπεισε το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό να στρατολογήσει ο ίδιος στρατεύματα και να αντιμετωπίσει τον εχθρό στη Μεσσηνία, πριν προλάβει να εισχωρήσει στο εσωτερικό της Πελοποννήσου⁷⁶. Αφού έλαβε τη σχετική εξουσιοδότηση στις 27 Απριλίου, εξέδωσε διαταγή με την οποία προσκαλούσε άπαντες να τον συνδράμουν στην εκστρατεία και ξεκίνησε από το Ναύπλιο.

Όταν έφθασε στην Τριπολιτσά διαπίστωσε και ο ίδιος την απροθυμία των στρατιωτικών τμημάτων να καταταγούν, την έλλειψη ενθουσιασμού και την απογοήτευση. Είχαν φθάσει οι πληροφορίες για την παράδοση του Παλαιοκάστρου και την πτώση της Σφακτηρίας καθώς και την αποχώρηση των Ρουμελιωτών. Άλλωστε είχε συναντήσει στη διαδρομή του, τον Καρατάσο με τους άνδρες του, οι οποίοι αναχωρούσαν για τα μέρη τους και δεν πείστηκαν να γυρίσουν πίσω. Από την Τριπολιτσά στέλνει ο ίδιος έκθεση προς το Εκτελεστικό την 1^η Μαΐου και ζητά την απελευθέρωση των φυλακισμένων στην Ύδρα, ένα αίτημα όχι μόνο του λαού αλλά και των αξιωματικών και των δημογερόντων. Σε αυτό το αίτημα ήταν και ο ίδιος σύμφωνος και το θεωρούσε δίκαιο στην παρούσα περίπτωση για την αντιμετώπιση του εχθρού⁷⁷. Την ίδια περίοδο ο Κολοκοτρώνης δήλωνε από τη φυλακή ότι θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τον εχθρό με την τακτική του κλεφτοπολέμου και με την καταστροφή των οχυρών ώστε ο εχθρός να μη μπορεί να είναι ασφαλής⁷⁸.

Μόνο από το Λεοντάρι ο Παπαφλέσσας κατόρθωσε να συγκεντρώσει 1500 στρατιώτες και να προχωρήσει προς τη Μεσσηνία. Όταν έφθασε στη Μεσσηνία και πληροφορήθηκε την παράδοση του Νεοκάστρου, προσπάθησε με επιστολές του να

⁷⁶ Θ. Χρήστου, *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο Έπος της Ανεξαρτησίας*, Καλαμάτα 2021, σ. 77

⁷⁷ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 61, 5.5.1825, σ. 3

⁷⁸ ΙΕΕ, ό. π., σ. 385

κινητοποιήσει το Έκτελεστικό για να στείλει βοήθεια, καθώς και τους Μανιάτες Δ. Μούρτζινο, τον οποίο και συνάντησε στη Φουρτζάλα, και Π. Μαυρομιχάλη, οι οποίοι θεώρησαν ότι ήταν προτιμότερο να υπερασπίσουν τα πατρογονικά τους εδάφη⁷⁹. Έκανε μια τελευταία έκκληση προς την Κυβέρνηση για την απελευθέρωση των αντιφρονούντων περιγράφοντας τη ζοφερή κατάσταση που υπήρχε στην περιοχή και ζητούσε την ανταλλαγή των κρατουμένων από τον Ιμπραήμ με την απελευθέρωση των Τούρκων αξιωματούχων που κρατούνταν στο Ναύπλιο.

Στις 17 Μαΐου έφθασε στο Μανιάκι γνωρίζοντας πως οδηγείται στην ηρωϊκή θυσία, όπως φαίνεται και στην επιστολή που απηύθυνε στον αδελφό του Νικήτα. «...Νικήτα...εγώ άπαξ ωρκίσθην να χύσω το αίμα μου εις την ανάγκην της πατρίδος μας, και αυτή είναι η ώρα...διότι σας γράφω να ταχύνετε τον ερχομόν σας και σεις μου γράφετε κουραφέξαλα...»⁸⁰. Όλες του οι εκκλήσεις για βοήθεια ήταν άκαρπες ή έφθασαν μετά το τέλος της θυσίας. Όμως παρέμεινε σε μια στρατηγικά χαμένη μάχη, με την ελπίδα της λύτρωσης του έθνους. Το πρωί της 20^{ης} Μαΐου έφτιαξαν τα πρόχειρα ταμπούρια τους ενώ ο εχθρός τους περικύκλωνε με το ιππικό. Αρκετοί από τους Έλληνες στη θέα των Αιγυπτίων εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και οι λίγοι που έμειναν, ήθελαν να φύγουν. Ο Παπαφλέσσας προσπάθησε να τους πείσει με κάθε τρόπο να παραμείνουν, λέγοντας ότι ανέμενε βοήθεια και ότι έπρεπε να δοθεί αυτή η μάχη που ίσως τη θεωρούσε ως μια συνάντηση με την ιστορία. Τα Αιγυπτιακά στρατεύματα, που ήταν αριθμητικά περισσότερα, επιτέθηκαν και δίνοντας μάχη σώμα με σώμα, κυρίευσαν τα ταμπούρια. Ο Παπαφλέσσας αμυνόμενος μέχρι τέλους, άφησε το άψυχο σώμα του στο πεδίο της μάχης, δίνοντας ένα μήνυμα ενότητας για το έθνος. Ο Πιέρος Βοϊδής Μαυρομιχάλης από τους τελευταίους ταμπουρωμένους με τους Μανιάτες του, συνελήφθη, ηρωϊκά μαχόμενος και εκτελέστηκε την επόμενη ημέρα όπως όλοι οι αιχμάλωτοι με εντολή του Ιμπραήμ. Ελάχιστοι κατόρθωσαν να διαφύγουν. Οι νεκροί αυτής της άνισης μάχης, ανέρχονταν σε 800 Έλληνες και 1200 Αιγυπτίους⁸¹.

Οι Αιγύπτιοι ανεμπόδιστοι τώρα, επιτέθηκαν την επομένη στην Αρκαδιά την οποία και κατέκασαν και επέστρεψαν στο Νεόκαστρο και στη Μεθώνη. Μετά από λίγες ημέρες στις 28 Μαΐου/9 Ιουνίου προχώρησαν εναντίον της Καλαμάτας, η οποία

⁷⁹ Θ. Χρήστου, ό. π., σ. 80, *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 38, 13.5.1825, σ. 53

⁸⁰ Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 2015 e-book, τ. 3, σ. 36-37

⁸¹ Θ. Χρήστου, ό. π., σ. 88-103

είχε εκκενωθεί από τους κατοίκους της, την πυρπόλησαν όπως και πολλούς ακόμα Μεσσηνιακούς οικισμούς⁸².

4.2. Απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. Διορισμός Κολοκοτρώνη και Π. Μαυρομιχάλη ως αρχηγών του στρατοπέδου

Από τις 14/26 Απριλίου όταν οι Ρουμελιώτες είχαν αρχίσει να αποχωρούν και οι Πελοποννήσιοι δεν έδειχναν προθυμία να στρατευτούν επειδή οι αρχηγοί τους ήταν φυλακισμένοι στην Ύδρα, δημιουργήθηκε μια κίνηση υπέρ της απελευθέρωσής τους με επιστολή προς την Κυβέρνηση η οποία δεν έφθασε ποτέ. Ο Αναγνωσταράς το θεώρησε ως επέμβαση στα εσωτερικά της Διοίκησης, αλλά η Κυβέρνηση ενημερώθηκε για το γεγονός⁸³. Λίγες μέρες αργότερα οι κρατούμενοι της Ύδρας έγραψαν προς το κοινό της πόλης να μεσολαβήσει στο Εκτελεστικό για να παρουσιαστούν να μιλήσουν για το αίτημά τους. Επειδή δεν έγινε κάποια κίνηση εκ μέρους της Κυβέρνησης επανήλθαν όταν έμαθαν για την πτώση της Σφακτηρίας να κάνει ό,τι μπορεί η κοινότητα της Ύδρας για να χρησιμοποιηθούν εναντίον του εχθρού.

Την 1/13 Μαΐου ο Παπαφλέσσας διαβίβασε από την Τριπολιτσά, επιστολή προς το Εκτελεστικό την οποία του είχαν δώσει οι αξιωματούχοι της πόλης εκφράζοντας και την επιθυμία του κόσμου, για την απελευθέρωση των αρχηγών τους. Σε αυτήν εξέφραζε και ο ίδιος την πεποίθησή του ότι ήταν η ενδεδειγμένη λύση εκείνη τη στιγμή και έπρεπε να γίνει αποδεκτό το αίτημα⁸⁴. Στις 5/17 Μαΐου το Βουλευτικό διαβιβάζει προς το Εκτελεστικό τη σύσταση να αποφυλακισθούν οι κρατούμενοι και να προσκληθούν στο Ναύπλιο. Ο Πρόεδρος ήταν αντίθετος σε αυτή την απόφαση αλλά υπό την πίεση των γεγονότων και του Βουλευτικού που επανήλθε στο αίτημά του η κυβέρνηση Κουντουριώτη δέχτηκε την απελευθέρωση και υπέγραψε γενική αμνηστία στις 18/30 Μαΐου⁸⁵. Την ίδια ημέρα διόρισε τον Κολοκοτρώνη και τον Π. Μαυρομιχάλη αρχηγούς στο στρατόπεδο του Νεοκάστρου⁸⁶.

Ο λαός υποδέχθηκε τον Κολοκοτρώνη με ενθουσιασμό όπως και στα πρώτα χρόνια του Αγώνα. Ορκίστηκαν όλοι να ξεχάσουν ό,τι είχε προηγηθεί και να

⁸² ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 385, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 122, 1.6.1825, σ. 2

⁸³ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 385-386, Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 278

⁸⁴ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 417

⁸⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 120, 25.5.1825, σ. 1-3, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 208, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 316-319

⁸⁶ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 65, 29.5.1825, σ. 2

υπηρετήσουν την πατρίδα⁸⁷. Ο Κολοκοτρώνης αφού επέβαλε ως υπουργό πολέμου τον Α. Μεταξά, εξήγησε πως ο Ιμπραήμ ήταν ένας ισχυρός αντίπαλος με εκπαιδευμένους στρατιώτες από ευρωπαίους αξιωματούχους και πρότεινε να κατεδαφιστεί το τείχος της Τριπολιτσάς, ώστε να μην μπορεί να χρησιμεύσει ως ορμητήριο για τον εχθρό.

4.3. Κινήσεις ελληνικών σωμάτων. Νίκη από τον Ιμπραήμ στην Τραμπάλα και κατάληψη της Τριπολιτσάς

Από την Τριπολιτσά όπου βρισκόταν ο Κολοκοτρώνης έστειλε διαταγές προς όλους τους οπλαρχηγούς της Πελοποννήσου για στρατολογία. Ξανασυστήθηκαν τα φροντιστήρια για τις προμήθειες τροφίμων και πολεμικού υλικού. Ως κεντρικό φροντιστήριο ορίστηκε στο Λεοντάρι όπου συγκεντρώνονταν τρόφιμα, εργαλεία, πολεμοφόδια. Παράλληλα ορίστηκε τριμελής επιτροπή για την επίβλεψη της αποστολής των αναγκαίων στα στρατόπεδα και αποφασίστηκε να είναι σκληροί με όσους δεν πειθαρχούσαν στις εντολές.

Προς το τέλος Μαΐου συγκεντρώθηκαν περίπου 3000 στρατιώτες κοντά στο Λεοντάρι για να εμποδίσουν τους Αιγυπτίους να προχωρήσουν προς την Τριπολιτσά. Ο Κολοκοτρώνης συγκέντρωσε τα στρατεύματά του στα Δερβένια και στο Μακρυπλάγι και είχε πρόθεση να καταλάβει τη θέση Σορόκα ένα δύσβατο μονοπάτι αλλά τον πρόλαβε ο Ιμπραήμ όπου οδηγήθηκε εκεί από ντόπιους Τούρκους. Κατ' εντολή του Κολοκοτρώνη τα στρατεύματα υποχώρησαν στη θέση Τραμπάλα ενώ οι κάτοικοι έτρεχαν προς τα ορεινά για να σωθούν. Σε λίγο άρχισαν να φθάνουν και ενισχύσεις, ο Γεώργιος Γιατράκος με 800 Μυστριώτες στο χωριό Δυρράχι, ο Κανέλλος Δεληγιάνης και ο Γενναίος Κολοκοτρώνης με 3000 άνδρες στο χωριό Άκοβο. Στις 6/18 Ιουνίου οι Αιγύπτιοι ξεκίνησαν επίθεση εναντίον ελληνικών θέσεων οι οποίοι δεν μπόρεσαν να τις κρατήσουν και υποχώρησαν⁸⁸. Ο Γ. Γιατράκος στην προσπάθειά του να υποχωρήσει προς Μυστρά τραυματίστηκε στο μάγουλο⁸⁹. Όμως ούτε οι αμυνόμενοι στα οχυρωμένα ταμπούρια κράτησαν τον εχθρό αν και πολέμησαν δύο μέρες και τρεις νύχτες. Τελικά υποχώρησαν όταν ο εχθρός τους είχε σχεδόν κυκλώσει και είχε τον δρόμο ελεύθερο προς την Τριπολιτσά. Οι απώλειες των Αιγυπτίων ήταν 800 νεκροί, ενώ των Ελλήνων 110 νεκροί και τραυματίες

⁸⁷ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 44, 3.6.1825, σ. 62

⁸⁸ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 68, 9.6.1825, σ. 1-2, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 327-328, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 210

⁸⁹ *Αρχείο Κοιν. Ύδρας Α Λιγνού*, τ. 11, σ. 415-416

Μετά την ήττα της Τραμπάλας, που έπληξε το γόητρο του Κολοκοτρώνη, οι περισσότεροι στρατιώτες και οι οπλαρχηγοί τους λιποτάκτησαν και έτρεξαν να υπερασπίσουν τα μέρη τους. Η άμυνα κατέρρευσε και τα φροντιστήρια διαλύθηκαν. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με τους Μανιάτες του έφυγαν για τους Μύλους ενώ ο Κολοκοτρώνης με τον Γενναίο και άλλους στην Καρύταινα. Ο Κολοκοτρώνης έστειλε ειδοποίηση στην Τριπολιτσά με τον Τσόκλη, τον Φωτάκο και αρκετούς άνδρες να εγκαταλείψουν την πόλη και να την κάψουν. Ο πανικός όμως που σημειώθηκε στους κατοίκους τους έκανε να φύγουν χωρίς να εφαρμόσουν το σχέδιο του αρχηγού. Όταν πληροφορήθηκαν κατά τη φυγή τους ότι ο εχθρός ήταν ακόμα μακριά γύρισε ο Κ. Μεταξάς με μερικούς άλλους και έβαλε φωτιά στην πόλη. Ο Ιμπραήμ ήταν ακόμα μακριά, μπήκε στην έρημη πόλη τρεις ημέρες αργότερα στις 11/23 Ιουνίου, αφού προηγουμένως έκαιγε τα χωριά που συναντούσε⁹⁰.

Η κυβέρνηση δεν πίστευε ότι ο Ιμπραήμ θα έκανε προέλαση τόσο γρήγορα και είχε στείλει τον υπουργό πολέμου Α. Μεταξά με τον Μακρυγιάννη να οχυρώσουν την Τριπολιτσά⁹¹. Όμως οι κάτοικοι είχαν ήδη φύγει και συναντήθηκαν στον Αγλαδόκαμπο δίνοντάς τους τη λαθεμένη πληροφορία ότι η πρωτεύουσα ήταν στα χέρια του Ιμπραήμ. Εκεί ο Μακρυγιάννης έστειλε όσες προμήθειες βρήκε στον Κολοκοτρώνη για το στρατό του ώστε να μην πέσουν στα χέρια του εχθρού, επέστρεψε και έπιασε τη θέση των Μύλων για την αναμέτρησή του με τον εχθρό.

⁹⁰ ΙΕΕ, ό. π., σ. 387, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 329-330, Σ. Τρικούπης, ό. π., σ. 210-211

⁹¹ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 125, 12.6.1825, σ. 1

Ε' Κεφάλαιο

Πρώτες εξορμήσεις του Ιμπραήμ μετά την εγκατάστασή του στην Τριπολιτσά

5.1. Προέλαση στην Αργολίδα. Μάχη των Μύλων

Ο Ιμπραήμ αφού άφησε μια φρουρά στην Τριπολιτσά προχώρησε προς τον Αργολικό κάμπο⁹². Αν κατόρθωνε να κυριαρχήσει τον κάμπο όπου ήταν συγκεντρωμένες οι προμήθειες θα μπορούσε άνετα να πολιορκήσει το Ναύπλιο. Η κατάσταση στην πρωτεύουσα την περίοδο εκείνη ήταν απογοητευτική. Τα τείχη δεν είχαν επισκευαστεί από τις φθορές του εμφυλίου, το πολεμικό υλικό ήταν σε κακή κατάσταση και υπήρχε έλλειψη πυρομαχικών. Στην πόλη είχαν συγκεντρωθεί πολλοί πρόσφυγες που αναζητούσαν τροφή, άλλοι άτακτοι διεκδικούσαν τους μισθούς τους και προέβαιναν σε αυθαιρεσίες και υπήρχαν και υποψίες για προδότες. Η κυβέρνηση με επικεφαλής τον Α. Μεταξά προσπάθησε να οργανώσει την πόλη, να την εφοδιάσει με τρόφιμα και να γεμίσει τις δεξαμενές.

Στο μεταξύ ο Μακρυγιάννης είχε οχυρωθεί στους Μύλους επειδή το σημείο ήταν κατάλληλο λόγω και της προστασίας από τη θάλασσα. Εκεί συγκεντρώνονταν και όλες οι προμήθειες από τα πλοία που τροφοδοτούσαν τον εχθρό και τα έπιανε ο ελληνικός στόλος. Με τις προμήθειες αυτές τροφοδοτούσε όλο τον ελληνικό στρατό. Επίσης είχε πολλά νερά και το έδαφος ήταν βαλτώδες για την ανάπτυξη του εχθρικού ιππικού. Έφθασε εκεί και ο Δ. Υψηλάντης ο οποίος ορίστηκε και αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων, ο Κ. Μαυρομιχάλης, ο Χ'' Στεφανής και Χ' Γιώργης, συνολικά 480 άτομα.

Στις 13 /25 Ιουνίου έφθασε η εμπροσθοφυλακή του εχθρού στην οποία επιτέθηκε ο Μακρυγιάννης σκοτώνοντας αρκετούς⁹³. Ο αιγυπτιακός στρατός αναπτύχθηκε σε όλη την πεδιάδα μόλις έφθασε ο Ιμπραήμ αλλά και ψαριανά πλοία έφτασαν με ενισχύσεις από την πλευρά της θάλασσας για τους Έλληνες. Αφού οχυρώθηκαν καλύτερα πίσω από τους φράχτες και στους μύλους της περιοχής και φύλαξαν τα περάσματα περίμεναν την επίθεση η οποία εκδηλώθηκε το απόγευμα. Παρά τις αλλεπάλληλες επιθέσεις των Αιγυπτίων τα ελληνικά σώματα επέδειξαν ανδρεία υποβοηθούμενα από τα πλοία που έβαλαν εναντίον του εχθρού⁹⁴. Ακόμα και με τα σπαθιά επιτέθηκαν όταν πλησίασαν αρκετά οι εχθροί, αλλά η σωστή τους

⁹² *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 126, 15.6.1825, σ. 1-2

⁹³ Γ. Μακρυγιάννη, *ό. π.*, σ. 256- 264, Σ. Τρικούπη, *ό. π.*, σ. 212-213, Ν. Σπηλιάδης, σ. 330-333, *ΙΕΕ, ό. π.*, σ. 389-390

⁹⁴ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 127, 19.6.1825, σ. 2

στρατηγική στοχεύοντας τους αξιωματικούς τους, είχε αποτέλεσμα. Όταν έφτασαν ενισχύσεις με τον Μήτηρο Λιακόπουλο δόθηκε το τελευταίο χτύπημα και οι Αιγύπτιοι αποκρούστηκαν.

Κατά τη διάρκεια της μάχης τραυματίστηκε ο Μακρυγιάννης και κινδύνευσε να αιχμαλωτιστεί⁹⁵. «...Εκεί όπουχα ριχτή εγώ ομπρός με τους ανθρώπους μου και οι άλλοι, οι δυο κολόνες, προώρεσαν, κάποιοι Τούρκοι, οπού μούχε στείλει ο Μραϊμης εις το Νιόκαστρον και μιλούσαμεν με γνώριζαν και ήταν και μ' άλλους Τούρκους εις την κούλια του περιβολιού, έριξαν και με πλήγωσαν στο χέρι. Ήταν από μουσκέτο και το μολύβι μεγάλο και μόφαγε όλο το χέρι...». Όμως απέδειξε για άλλη μια φορά την ανδρεία του και τις ικανότητές του. Η κυβέρνηση τίμησε τους αγωνιστές των Μύλων, δίνοντάς τους αξιώματα. Ήταν η πρώτη λαμπρή νίκη εναντίον του Ιμπραήμ και αυτή που προστάτευσε το Ναύπλιο. Με τη νίκη αυτή φάνηκε ξεκάθαρα πόσο σημαντική ήταν για την αντιμετώπιση του εχθρού η επιλογή της κατάλληλης θέσης και των ικανών αρχηγών.

Ο Ιμπραήμ τραβήχτηκε προς το Άργος όπου και έμεινε στη γύρω περιοχή και την επομένη έστειλε ένα μέρος του ιππικού προς το Ναύπλιο⁹⁶. Αποκρούστηκαν όμως στην περιοχή της Τίρυνθας και επέστρεψαν πίσω. Εγκατέλειψαν την περιοχή αφού έβαλαν προηγουμένων φωτιές στην πόλη και στις περιουσίες.

5.2. Προσπάθειες αναδιοργάνωσης του ελληνικού τακτικού στρατού.

Κλεφτοπόλεμος γύρω από την Τριπολιτσά. Κινήσεις του ελληνικού στόλου

Η προσπάθεια δημιουργίας στρατοπέδου από τον Κολοκοτρώνη με σταθερό αριθμό στρατιωτών δεν είχε αποτέλεσμα επειδή δεν γνώριζαν προς τα που θα εκστρατεύσει ο εχθρός και μετακινούνταν από επαρχία σε επαρχία. Η αναγκαιότητα τακτικού στρατού ήταν πρόδηλη ακόμα και στους πλέον δύσπιστους αρχηγούς. Η κυβέρνηση ψήφισε νόμο με τον οποίο έπρεπε όλες οι κοινότητες της επαναστατημένης χώρας να δίνουν έναν στρατεύσιμο 18-30 ετών, ανά 100 κατοίκους. Δημιουργήθηκε ένα τακτικό σώμα στο οποίο κατατάχτηκαν αρκετοί από τους ατάκτους έχοντας υποσχέσεις από την πολιτεία για την τακτοποίηση των δικαίων αιτημάτων τους. Πολλοί από τους αρχηγούς των ατάκτων έβλεπαν ότι με αυτό τον τρόπο χάνουν ένα μέρος από το κύρος τους.

⁹⁵ Γ. Μακρυγιάννη, *ό. π.*, σ. 261,

⁹⁶ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 72, 26.6.1825, σ. 1, *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 127, 19.6.1825, σ. 3

Ο Κολοκοτρώνης όμως είχε καταλάβει ότι ο Ιμπραήμ ήταν αδύνατο να νικηθεί από τους ατάκτους. Ζητάει ενισχύσεις από τμήματα του τακτικού στρατού και φαίνεται πως έχει ωριμάσει μέσα του η σκέψη για τη μετατροπή όλων των σωμάτων σε τακτικό στρατό. Όμως το εγχείρημα απαιτούσε χρόνο και ο εχθρός ήταν παρών.

Μετά την ήττα του Ιμπραήμ στους Μύλους επιστρέφει στην Τριπολιτσά. Οι Έλληνες έχουν πιάσει γύρω καίριες θέσεις γύρω από την πόλη ώστε να είναι αποκλεισμένοι⁹⁷. Όταν πληροφορήθηκαν ότι νέες ενισχύσεις έρχονταν από τη Μεθώνη με εντολή του Κολοκοτρώνη έπιασαν τα Τρίκορφα, το Βαλτέτσι και την Άνω Χρέπα⁹⁸. Ο Ιμπραήμ αντιλήφθηκε τις κινήσεις και επιτέθηκε στα οχυρώματα των Τρικόρφων και κατάφερε να τους περικυκλώσει⁹⁹. Οι υπερασπιστές εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και πολλοί έχασαν τη ζωή τους.

Η ήττα αυτή ήταν μεγάλη και σκόρπισε απογοήτευση όχι μόνο στους στρατιώτες αλλά και στους κατοίκους. Τα στρατόπεδα διαλύθηκαν και με μεγάλο κόπο από τον Κολοκοτρώνη και τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς συστήθηκε αυτό στα Βέρβαινα. Η ύπαιθρος ερημώθηκε και οι Τούρκοι βγήκαν έξω από την πόλη και κατέλαβαν τα κτήματα, τους μύλους, τα ζώα των Ελλήνων και με τα προϊόντα της γης τροφοδοτούσαν το στρατό τους. Οι κάτοικοι είχαν γεμίσει τα βουνά και ζούσαν στις σπηλιές.

Οι Πελοποννήσιοι μετά την ήττα στα Τρίκορφα είχαν συγκεντρωθεί στα Μαγούλιανα όπου είχε στήσει το αρχηγείο του ο Κολοκοτρώνης. Από εκεί προχώρησαν στην Αλωνίσταινα όπου πέτυχαν στις 2 Ιουλίου μια νίκη εναντίον των Αιγυπτίων τρέποντάς τους σε φυγή. Ο Ιμπραήμ θέλησε να εκδικηθεί και τους κύκλωσε στα Μαγούλιανα από όπου με δυσκολία κατάφεραν να ξεφύγουν στα γύρω βουνά. Τότε οι αρχηγοί με πρώτο τον Κολοκοτρώνη, υπέγραψαν το σχέδιο πράξης με την οποία οι Έλληνες έθεταν «την παρακαταθήκη της ελευθερίας, εθνικής ανεξαρτησίας και της πολιτικής υπάρξεως» υπό την απόλυτη υπό την απόλυτη υπεράσπιση της Μ. Βρεταννίας¹⁰⁰. Ο Κολοκοτρώνης συνέχιζε την τακτική του κλεφτοπόλεμου που γνώριζε και μπορούσε να επιφέρει ζημιά στον αντίπαλο και να του δυσχεράνει τη θέση. Αν και η τακτική αυτή καταπονούσε το στρατό του και τους χωρικούς που αναγκάζονταν να προσφέρουν τροφή, δεν υπήρχε ακόμα άλλος τρόπος άμυνας. Η

⁹⁷ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 129, 26.6.1825, σ. 3

⁹⁸ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 73, 30.6.1825, σ. 1

⁹⁹ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 127, 19.6.1825, σ. 1-3, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 75-76, 10.7.1825, σ. 1-2

¹⁰⁰ *ΙΕΕ*, ό. π., σ. 399, Σ. Τρικούπης, ό. π., σ. 263-264

κυβέρνηση στο μεταξύ ανέθεσε στο Γάλλο συνταγματάρχη Φαβιέρο να οργανώσει τον τακτικό στρατό¹⁰¹.

Στα μέσα Ιουνίου ο ελληνικός στόλος βρισκόταν στα Βάτικα για επισκευές και πληροφορήθηκε ότι μια νέα απόβαση βρισκόταν σε εξέλιξη και κατευθυνόταν προς το Νεόκαστρο. Έξω από τα Κύθηρα συναντήθηκαν οι στόλοι και οι Έλληνες προσπάθησαν να πυρπολήσουν τον εχθρικό στόλο χωρίς αποτέλεσμα¹⁰². Ο εχθρικός στόλος στέλνει από το Νεόκαστρο στο Μεσολόγγι 40 πλοία με εφόδια για τους πολιορκητές και 36 κονονιοφόρους για να κόψει την επικοινωνία με το Βασιλιάδι χωρίς να το πετύχει¹⁰³. Η ελληνική μοίρα που παρακολουθούσε, ενισχυμένη και με άλλα πλοία που έφτασαν από τα ναυτικά νησιά, συναντήθηκε με τα εχθρικά στο ακρωτήριο Σκρόφες αλλά λόγω του ανέμου δεν επέφερε ζημιές στον εχθρικό στόλο. Εφοδίασε όμως το Μεσολόγγι, που περνούσε δύσκολες στιγμές και επέφερε αρκετές ζημιές στις λάτζες της λιμνοθάλασσας που εμπόδιζαν την τροφοδοσία της πόλης από το Βασιλιάδι σπάζοντας τον αποκλεισμό στις 23 Ιουλίου¹⁰⁴.

Την ώρα που ο εχθρικός στόλος έφερνε συνεχώς ενισχύσεις από την Αλεξάνδρεια οι Έλληνες ναυτικοί με επικεφαλής τον Κανάρη συνέλαβαν την παράτολμη ιδέα να πυρπολήσουν τον εχθρικό στόλο μέσα στο λιμάνι τους. Ο στόλος έφτασε στις 10 Αυγούστου έξω από το λιμάνι. Ο Κανάρης με τα πυρπολικά του πλησίασε το κέντρο του στόλου όπου βρισκόταν η ναυαρχίδα, αλλά ο αντίθετος άνεμος που σηκώθηκε δεν βοήθησε στην ολοκλήρωση του σχεδίου και γύρισαν πίσω¹⁰⁵.

Την ίδια περίοδο ο Κολοκοτρώνης που δεν είχε σημειώσει κάποια λαμπρή νίκη προσπάθησε να αποκόψει την τροφοδοσία των Αιγυπτίων και πέτυχε κάποιες νίκες στη θέση Πιάνα και Δαβιά σημεία όπου υπήρχαν μύλοι. Οι εχθροί αναγκάστηκαν να χρησιμοποιούν δούλους για την παρασκευή των τροφίμων ή να τα μεταφέρουν από τα μεσσηνιακά κάστρα με την αναγκαία φρουρά¹⁰⁶.

¹⁰¹ Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 219-220, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 77, 14.7.1825, σ. 3

¹⁰² *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 72, 26.6.1825, σ. 2

¹⁰³ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 134, 13.7.1825, σ. 1-2

¹⁰⁴ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 79, 24.7.1825, σ. 2, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 81, 3.8.1825, σ. 2

¹⁰⁵ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 393, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 84, 85, 31.8.1825, σ. 5

¹⁰⁶ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 69, 29.8.1825, σ. 91

ΣΤ' Κεφάλαιο

Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία

6.1. Ο Ιμπραήμ φτάνει έως τον κάβο Μαλέα

Ο Ιμπραήμ έχοντας εδραιώσει τη θέση του στην Τριπολιτσα ξεκινά την 30 Αυγούστου για την εισβολή στη Λακωνία. Στο μεταξύ διάστημα ο Κολοκοτρώνης με συνεχείς εκκλήσεις και επιστολές προς την κυβέρνηση προσπαθεί να στρατολογήσει πληθυσμό για την αντιμετώπιση του εχθρού. Παρόλες τις αγωνιώδεις εκκλήσεις του αρχηγού για βοήθεια, την περίοδο εκείνη μόνο στον Άγιο Πέτρο και στη Δημητσάνα δημιουργούνται στρατόπεδα¹⁰⁷. Αλλά και από το στρατόπεδο του Αγίου Πέτρου αποχωρούν οι Μυστριώτες οπλαρχηγοί μόλις πληροφορούνται την κάθοδο του Ιμπραήμ και πάνε να προασπίσουν τα μέρη τους.

Ο Αιγύπτιος αρχηγός για την είσοδό του στη Λακωνία επιλέγει το πέρασμα του Αλεποχωρίου επειδή δεν υπάρχει στρατόπεδο εκεί κοντά, ακολουθώντας την κοίτη του Σαρανταπόρου και τον αρχαίο δρόμο, και φτάνει έξω από το Μυστρά χωρίς να συναντήσει αντίσταση. Οι περισσότεροι κάτοικοι έχουν εγκαταλείψει τα χωριά τους, και έχουν καταφύγει στα ορεινά μόνο και μόνο στο άκουσμα της φοβερής στρατιάς. Η προέλασή του συνεχίζεται σε δύο φάλαγγες για να έχει μεγαλύτερο εύρος κινήσεων και προβαίνει σε πυρπολήσεις, αρπαγές, αιχμαλωσίες στα χωριά γύρω από το Μυστρά καθώς και στην ίδια την πόλη.

Στο μεταξύ ο Κολοκοτρώνης αποβιβάζεται στο Λεωνίδιο προσπαθώντας να στρατολογήσει πληθυσμό ενώ τα σώματα του στρατοπέδου του Αγίου Πέτρου πηγαίνουν στα Βέροια αναμένοντας τον αρχηγό και ενισχύσεις παραπονούμενοι για τη μικρή τους δύναμη¹⁰⁸ «...έγραψαν προς εμέ προσκλαιόμενοι δια την ολιγότητά των επειδή ως προς τας θέσεις τας οποίας κάμνει χρεία να καταλάβωμεν χρειάζονται πολλαπλάσιοι».

Ακολουθώντας την κοιλάδα του Ευρώτα φτάνει στα Τρίνησα, ανατολικά της Μάνης και δυτικά της πεδιάδας του Έλους, όπου υπήρχε μόνιμη κυβερνητική φρουρά με αρχηγό τον Σουλιώτη ο οποίος μαζί με άλλους είχε οχυρωθεί στα καστέλια, πύργους

¹⁰⁷ Κ. Κοτσώνη, «Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία», στο *Λακωνικά Σπουδαί*, τ.3, Αθήνα 1977, σ. 115-117 Για τον ακριβή αριθμό των στρατιωτών δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τα στοιχεία που δίνονταν επειδή έβαζαν μεγαλύτερο αριθμό για να εισπράττουν περισσότερα χρήματα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θ. Γρίβας προς Κουντουριώτη «...ή μήπως η παρούσα εκστρατεία είναι όπως οι άλλες όπου να έβαζα και εγώ πενήντα στρατιώτες περισσότερους να μου έβγαине το χάρζι...» Αρχεία Κουντουριώτου, τ. Ε, 1927, σ. 70-72

¹⁰⁸ Αρχεία Α. και Γ. Κουντουριώτου, τ. Ε, σ. 188-189

διάσπαρτους στην περιοχή, με τα νώτα καλυμμένα από τη θάλασσα. Οι αμυνόμενοι προέβαλαν αντίσταση αλλά δε μπόρεσαν να αντέξουν πάνω από δυο ημέρες και παραδόθηκαν.

Έχοντας ως στόχο να καταστρέψει την περιοχή και να εξαναγκάσει τους κατοίκους σε υποταγή, προχωρά προς τη χερσόνησο του Μαλέα αφού έχει χωρίσει το στρατεύμά του σε δύο φάλαγγες, μία παραλιακά και η άλλη προς το εσωτερικό, ώστε να περάσει από όλα τα χωριά. Καταστρέφοντας και καίοντας όλη την πεδιάδα του Έλους¹⁰⁹ φτάνουν και οι δύο φάλαγγες στους Μολάους όπου και στρατοπεδεύουν. Ο έπαρχος Μονεμβασίας Πάνου αναφέρει «...ετοποθετήθη εις εν χωρίον της επαρχίας ονομαζόμενον Μολάοι, και εκείθεν κάμνει τα κινήματά του ορμητικώτατα από την Κυριακήν το πρωί όπου και εφάνησαν από τα αριστερά και δεξιά του φρουρίου καθώς και κατά πρόσωπον εις τρεις στήλας διηρημένοι, λεηλατούντες και αιχμαλωτίζοντες και καίοντες όλα τα χωριά εκτός του ρηθέντος – Μολάων – εις το οποίον ευρίσκεται κατεσκηνωμένος...¹¹⁰». Έχοντας ως βάση τους Μολάους εξορμά κατακαίοντας τα πάντα και φτάνει μετά το φρούριο της Μονεμβασίας στη θέση Περιβόλια όπου προβαίνει σε λεηλασίες. Δεν επιχειρεί αναμέτρηση με τους υπερασπιστές του φρουρίου και συνεχίζει μια φάλαγγα μέχρι τα Βάτικα όπου συνεχίζονται οι καταστροφές.

6.2. Επιστροφή στην Τριπολιτσά. Αντίσταση ελληνικών σωμάτων και θυσίες αμάχων

Από ελληνικής πλευράς καμία αντίδραση μέχρι τώρα δεν υπήρξε, ούτε στην καταστροφή της περιοχής τους Έλους ούτε στην περιοχή Μονεμβασίας. Ο Κολοκοτρώνης βλέποντας τον εχθρό να είναι στη χερσόνησο του Μαλέα ζητάει βοήθεια από το στρατόπεδο της Δημητσάνας και τους Μανιάτες ώστε να του αποκλείσουν τα περάσματα της επιστροφής. Παρά τον αποκλεισμό του Νότιου Πάρνωνα από τη βοήθεια που έφτασε, ο Ιμπραήμ πληροφορήθηκε τις κινήσεις των Ελλήνων και εγκαταλείπει τους Μολάους, τους οποίους καίει, και κατευθύνεται μέσα από τις διαβάσεις του Πάρνωνα προς την Κυνουρία. Έχουν συγκεντρωθεί εκεί περίπου 3000-4000 χιλιάδες στρατιώτες¹¹¹ και με τις οδηγίες του Κολοκοτρώνη δίνεται η μόνη σοβαρή σύγκρουση για τη συγκεκριμένη περίοδο μεταξύ των Ελλήνων και του εχθρού. Το δύσβατο του εδάφους ευνοεί τους Έλληνες οι οποίοι καταφέρνουν απώλειες στον

¹⁰⁹ Ι. Θεοφανίδου, *Ιστορικών Αρχείων Θ. Κολοκοτρώνη*, Αθήνα 1936, τ. Γ, σ. 166

¹¹⁰ Αρχεία Λ. και Γ. Κουντουριώτου, *ό. π.*, σ. 222, βλ. Παράρτημα τεκμ.3 όλο το έγγραφο

¹¹¹ Ι. Θεοφανίδου, *ό. π.*, σ. 187-188

εχθρό, όχι τόσο μεγάλες σε αριθμό, αλλά ικανές να αντιληφθεί ότι υπάρχει άμυνα στην περιοχή και να τον αποτρέψει να ανέβει την κορυφογραμμή με κατεύθυνση το Λεωνίδιο.

Ευρισκόμενος στο Γεράκι πληροφορείται¹¹² ότι στο Παλαιόκαστρο, μισή ώρα απόσταση από το Κυπαρίσι, έχει καταφύγει αρκετός αριθμός κατοίκων, κυρίως γυναικόπαιδα από το Έλος για προστασία. Ο Ιμπραήμ στέλνει μια δύναμη εναντίον τους οι οποίοι διασχίζοντας το βουνό έφτασαν στο χώρο όπου γράφτηκε μια ακόμα ηρωική στιγμή της αντίστασης στον κατακτητή. Οι περισσότεροι κάτοικοι σκοτώθηκαν και οι υπόλοιποι αιχμαλωτίστηκαν. Η εχθρική δύναμη επιστρέφοντας για να συναντήσει τους υπόλοιπους, οι οποίοι βρίσκονταν στο Παλαιομονάστηρο Βρονταμά, καίει την Κρεμαστή και το Γεράκι¹¹³. Οι δυνάμεις που έστειλε ο Κολοκοτρώνης για βοήθεια έφθασαν αργά στο Λεωνίδιο, όταν όλα πια είχαν τελειώσει για το Παλαιόκαστρο.

Στο μεταξύ ο Κολοκοτρώνης μετακινείται με τις δυνάμεις του προς τον Άγιο Βασίλειο¹¹⁴ στα ορεινά του Πάρωνα όπου έχουν καταφύγει πολλοί κάτοικοι από τα καιόμενα χωριά του κάμπου. Η επαρχία Πραστού¹¹⁵ ανήκει στα μετόπισθεν των επιχειρήσεων αυτής της περιόδου και μαζί με τον Άγιο Πέτρο αποτελεί το πέρασμα για τον εφοδιασμό των στρατιωτικών σωμάτων και την επικοινωνία με την επιτροπή Άστρους. Ο φόβος των κατοίκων για πιθανή εισβολή και στα μέρη τους, τους αναγκάζει να ζητούν καταφύγιο στα παράλια και από εκεί στα απέναντι νησιά των Σπετσών και της Ύδρας. Η κυβέρνηση διατάζει το Υπουργείο Ναυτικών να στείλει δυο, τρεις γολέττες στα παράλια Λεωνιδίου, Πούλιθρα, Τυρού για να σώσουν τις αδύνατες ψυχές αν ο εχθρός ορμήσει σε εκείνα τα μέρη¹¹⁶. Στο μεταξύ οι πρόκριτοι του Λεωνιδίου με αγωνία για την τύχη της πόλης τους και της επαρχίας στέλνουν αναφορά στην Κυβέρνηση ζητώντας να σταλούν από το Ναύπλιο στρατεύματα για ενίσχυση της άμυνας. Με την ίδια αναφορά διαβεβαιώνουν ότι είναι αποφασισμένοι να αμυνθούν εντός της πόλεως μέχρις εσχάτων εάν προσβληθούν¹¹⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους τσάκωνες κανένας δεν προσκύνησε τον Ιμπραήμ.

¹¹² Σύμφωνα με την παράδοση η πληροφορία δόθηκε από Έλληνα κάτοικο της περιοχής ο οποίος και τους οδήγησε από το μονοπάτι μεταξύ Κρεμαστής-Κυπαρίσι. Όταν όμως έφταναν κοντά στο Παλαιόκαστρο σε ένα απόκρημνο σημείο τον γκρέμισαν από το βράχο και έχει μείνει μέχρι σήμερα να αποκαλείται «ο βράχος του κερατά»

¹¹³ Αρχαία Λ. και Γ. Κουντουριώτου, *ό. π.*, σ. 244

¹¹⁴ Βλ. Παράρτημα, τεκμήρια 1 και 2

¹¹⁵ Ι. Θεοφανίδου, *ό. π.*, σ. 192

¹¹⁶ ΓΑΚ Εκτελεστικόν, Φ.117, 6-9-1825, Εκτελεστικόν προς Υπουργείο Ναυτικών

¹¹⁷ ΓΑΚ Βλαχ. Φ. 31, 5-9-1825, προκρ. Λεωνιδίου προς Υπουργείο Πολέμου

Αντιλαμβανόμενος τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε από τα περάσματα του Πάρνωνα και έχοντας πληροφορίες για τα στρατιωτικά σώματα που βρίσκονταν σε όλο τον Πάρνωνα, ο Ιμπραήμ στρέφεται προς δυσμάς για να πλήξει τα Μπαρδουνοχώρια. Στο πέρασμά του όμως θα υπάρξει άλλη μια αποτρόπαιη πράξη από την πλευρά των εχθρών. Οι κάτοικοι του Βρονταμά, 450 περίπου ψυχές, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και κλείστηκαν στο Παλιομονάστηρο, στις όχθες του Ευρώτα. Το ιστορικό αυτό μοναστήρι του 12^{ου} αιώνα με τις σπουδαίες τοιχογραφίες φιλοξένησε τους κατοίκους με τον ιερέα τους. Η αντίστασή τους υπήρξε ηρωική αλλά ο εχθρός από μια τρύπα της οροφής έριξε μέσα εκρηκτικές ύλες και τους οδήγησε στο θάνατο με τον πιο μαρτυρικό τρόπο. Από αυτό το ολοκαύτωμα σώθηκαν μόνο δυο γυναίκες οι οποίες αιχμαλωτίστηκαν και οδηγήθηκαν στην Αίγυπτο. Κατάφεραν να επιστρέψουν μετά από λίγα χρόνια αφού εξαγοράστηκαν από Έλληνες εμπόρους στα σκλαβοπάζαρα της Αλεξάνδρειας¹¹⁸.

Η επιδρομή στα Μπαρδουνοχώρια δεν ήταν τόσο εύκολη όσο την είχε σχεδιάσει ο Ιμπραήμ. Τα χωριά αυτά βρίσκονται στη δυτική πλευρά του κεντρικού Ταυγέτου και οι κάτοικοί τους ήταν σκληροί πολεμιστές. Το ορεινό ανάγλυφο, οι οχυρωματικές κατοικίες, το σθένος των κατοίκων αλλά και η υποστήριξη από τα σώματα των αδελφών Γιατράκου, αναγκάζουν τον Ιμπραήμ να προχωρήσει ακολουθώντας τη δεξιά πλευρά του Ευρώτα προς Μυστρά και Άνω Ρίζα αφού κατακαίει τα πάντα στο πέρασμά του. Εκεί θα συναντήσει τα σώματα του Σταϊκού Σταϊκόπουλου και του Νικηταρά και θα αποφύγει τη σύγκρουση αλλά θα προχωρήσει βόρεια για να βγει από τη Λακωνία προς την Τριπολιτά¹¹⁹. Έτσι ολοκληρώνεται η πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία με ένα αποτύπωμα καταστροφικό τόσο στο έμψυχα όντα όσο και στο περιβάλλον.

Η εισβολή του εχθρού στη Λακωνική γη διήρκεσε είκοσι πέντε ημέρες. Κατά την πρώτη φάση όπως είδαμε δε συνάντησε σχεδόν καμιά αντίσταση. Η τρομοκρατία των κατοίκων ήταν τέτοια που μόνο στο άκουσμα ότι έφτανε η στρατιά εγκατέλειπαν τα πάντα για να σωθούν. Τα χωριά ερημώθηκαν, όπου περνούσε άφηνε πίσω στάχτες και καταστροφή. Το στρατόπεδο των Βερβένων είχε αδειάσει, που θα μπορούσε να προσφέρει βοήθεια και είχε μετακινηθεί στο εσωτερικό. Το ηθικό των στρατιωτών και των κατοίκων ήταν πολύ πεσμένο, η αριθμητική υπεροχή του εχθρού ήταν

¹¹⁸ Μ. Δρεπανιά, *Ολοκαύτωμα των Βρονταμιτών*, Αθήνα 1961, σ. 40-66

¹¹⁹ Κ. Κοτσώνη, *ό. π.*, σ. 161-164

αδιαμφισβήτητη και η έλλειψη οργάνωσης και πειθαρχίας από την πλευρά των Ελλήνων συνέτεινε στην αδυναμία αντίδρασης. Μοναδική εξαίρεση ήταν η αντίσταση στα Τρίνησα¹²⁰.

Κατά τη δεύτερη φάση της επιστροφής του εχθρού από την επαρχία Μονεμβασίας έχουν συγκεντρωθεί αρκετά σώματα από Δημητσάνα, Λεοντάριο, Άγιο Πέτρο και προβάλλουν αντίσταση κατά των εισβολέων. Τα σχέδια του Ιμπραήμ δεν είναι να αναζητήσει τα ένοπλα σώματα των Ελλήνων, αλλά να εξαναγκάσει τον πληθυσμό σε υποταγή δια της τρομοκρατίας. Όπως αναφέρει ο Κολοκοτρώνης προς την Επιτροπή Ζακύνθου σε σχέση με τις απώλειες «...Εις ταύτην την επιδρομήν του, καταπολεμηθείς εις πολλά μέρη, έχασε ως εξακοσίους εις αιχμαλώτους και φονευμένους, ικανά ζώα και δύο κανόνια και εβλάβη μάλλον ή έβλαψεν...»¹²¹. Οι απώλειες του ελληνικού στρατού δεν ήταν μεγάλες αλλά οι απώλειες των αμάχων πολλές. Η σφαγή στο Παλαιόκαστρο και το Ολοκαύτωμα στο Παλιομονάστηρο είναι χαρακτηριστικές της βαρβαρότητας των εισβολέων. Σύμφωνα με τους καταλόγους των Λακώνων αιχμαλώτων υπολογίζονται σε 400-500 άτομα εκ των οποίων μόνο 10 είναι άνδρες¹²².

Σε σχέση με τις ενέργειες των Ελλήνων ο Κολοκοτρώνης είχε το σχέδιο αποκλεισμού του Ιμπραήμ στην πεδιάδα αλλά χρειαζόταν και άλλες δυνάμεις. Παρόλες τις προσπάθειες που κατέβαλε μόνο από το στρατόπεδο Δημητσάνας και Αγίου Πέτρου είχε ανταπόκριση, καθώς και από ντόπιους αγωνιστές. Από το Ναύπλιο δεν έφθασε καμία ενίσχυση όπως αναφέρει το Υπουργείο Πολέμου προς τον Κολοκοτρώνη «...όσους τρόπους και αν μεταχειρίσθην τούτο υπήρξεν αδύνατον, διότι άλλοι επί προφάσει ότι εκστρατεύουν εις Κρήτην, άλλοι στην Ύδραν και άλλοι επί διαφόροις προφασιολογίαις αποφεύγουν να έλθουν εις το Γ Στρατόπεδον...»¹²³.

¹²⁰ Ήταν τέτοια η τρομοκράτηση και η ερήμωση που η ομάδα του Άγγλου απεσταλμένου κατά τη διαδρομή από την Τρίπολη για τα Τρίνησα δε συνάντησε στη διαδρομή του κανέναν παρά μόνο το φυλάκιο της Ρασίνας. ΓΑΚ, Βλαχ. Φ. 31, Τεκμ. 21, 5-9-1825 Ν. Γιατράκος προς Διοίκηση

¹²¹ Ι. Θεοφανίδου, *ό. π.*, σ. 244

¹²² Κ. Κοτσώνη *ό. π.*, σ. 172, σημ.3

¹²³ Ι. Θεοφανίδου, *ό. π.*, σ. 209-210

Ζ' Κεφάλαιο

Συνέχεια πολεμικών επιχειρήσεων του Ιμπραήμ έως την έξοδο του Μεσολογγίου

7.1. Πολεμικές επιχειρήσεις στη βορειοδυτική Πελοπόννησο και έναρξη της πολιορκίας του Μεσολογγίου από τον Ιμπραήμ

Το φθινόπωρο έφτασαν νέες ενισχύσεις από την Αλεξάνδρεια και ο Ιμπραήμ άρχισε τις επιχειρήσεις του κατευθυνόμενος προς το Μεσολόγγι. Προτού ξεκινήσει για το Μεσολόγγι είχε ήδη ανταλλάξει τους αιχμαλώτους Παναγιώτη Γιατράκο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη με τους Τούρκους πασάδες χάρη στη μεσολάβηση του Άγγλου ναυάρχου Χάμιλτον¹²⁴. Θεωρούσε μάλιστα ότι ο Γ. Μαυρομιχάλης θα τον βοηθήσει να υποταχθούν οι Μανιάτες με τη θέλησή τους.

Είχε στείλει προηγουμένως τα καράβια του με τις προμήθειες προς την Πάτρα και ο ίδιος με το μισό πεζικό και ένα μεγάλο μέρος του ιππικού προχώρησε προς την Αγουλινίτσα¹²⁵. Στα βαλτόνερα της λιμνοθάλασσας αποκρούστηκαν οι εχθροί, και πολλοί ιππείς με τα άλογά τους κόλλησαν στη λάσπη. Περνώντας τον Αλφειό και φτάνοντας στα εύφορα εδάφη της Ήλιδας, η στρατιά του εχθρού έκαιγε και κατέστρεφε τα πάντα. Όσοι από τους κατοίκους δεν είχαν καταφύγει στα βουνά, είχαν βρει καταφύγιο στο Χλεμούτσι και στο Βαρθολομιό. «...Ο δε Δημήτριος Νενέκος όστις μετ' ολίγον θα καταλυπήσει την πατρίδα, ενεδρεύσας εις τον ληνόν του Σαίταγα με σαράντα στρατιώτας, όντος του Ιμπραχήμ περί τας Π. Πάτρας, εφόνευσε πολλούς Τούρκους...¹²⁶».

Στους αμπελώνες της περιοχής αντιστάθηκαν με πείσμα οι κάτοικοι με πολλές απώλειες. Όσοι δεν πρόλαβαν να κλειστούν στα οχυρά αντιστάθηκαν ηρωικά πολεμώντας σώμα με σώμα μα τον εχθρό. Αφού προχώρησε προς τη Γαστούνη την οποία και έκαυσε, και προτού περάσει στο Μεσολόγγι, έστειλε μήνυμα στους κατοίκους να υποταχθούν λέγοντας ότι *ήλθε να φτιάση εις τον Μωρέαν και όχι να χαλάση*, υποσχόμενος αμνηστία¹²⁷. Στη συνέχεια λαφυραγώγησε την περιοχή, έβαλε φρουρές στα κάστρα και προχώρησε προς την Πάτρα και το Μεσολόγγι.

¹²⁴ Ο Φίλος του Νόμου, αρ. φ. 148, 28.9.1825, σ. 3-4, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 2, 10.10.1825, σ. 2-3, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 490

¹²⁵ Εφημερίς Αθηνών, αρ. φ. 6, 28.11.1825, σ. 1-2, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 14, 21.11.1825, σ. 2-3, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 15, 25.11.1825, σ. 2

¹²⁶ Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 489

¹²⁷ Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 490, Εφημερίς Αθηνών, αρ. φ. 7, 5.12.1825, σ. 2, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 21, 16.12.1825, σ. 1-2

Ο Αιγυπτιακός στόλος αποβιβάστηκε στο Κρυονέρι στις 12 Δεκεμβρίου και προχώρησε προς το Μεσολόγγι όπου και έστησε τις σκηνές του δίπλα στις τουρκικές. Από την επομένη επιδίδονταν σε καθημερινά γυμνάσια χωρίς να προβαίνουν σε πολεμικές ενέργειες. Όταν έφτασε ο Ιμπραήμ με το πεζικό έστησε τη σκηνή του δίπλα στον Κιουταχή και με υπεροπτικό τρόπο του ζήτησε να αναλάβει μόνος του την πολιορκία θεωρώντας την εύκολη υπόθεση¹²⁸. Τοποθέτησε περισσότερα πυροβόλα και όλμους τους οποίους μετέφερε από το Κρυονέρι, το λιμάνι του ανεφοδιασμού, και άρχισε μια πιο σφιχτή πολιορκία με περισσότερα κανόνια και πιο ακριβείς βολές.

Οι κάτοικοι της πόλης είχαν εξαντληθεί, ανέμεναν βοήθεια μόνο από τη θάλασσα. Γύρω από την πόλη τα πάντα είχαν καταστραφεί, οι ελιές είχαν κοπεί τα αμπέλια είχαν πυρποληθεί, τα τείχη έπρεπε να επισκευαστούν, «...Ό,τι είχαν θρόφιμα εις τα οσπίτια των και ταύτα, ως είπον, τα επρόσφερον. Δεν είχαν άλλο πλέον ειμή όσα οσπίτια δεν είχαν φθείρη εισέτι το τουρκικόν κανόνι· πλην επειδή δια την επισκευήν του φρουρίου δεν είχομεν άλλην ύλην, επρόσφερον και τα οσπίτιά των να τα κρημνίσωμεν δια να πάρωμεν την αναγκαίαν ύλην...»¹²⁹ Το μέγεθος του πατριωτικού φρονήματος, της αυταπάρνησης και της ανδρείας των κατοίκων ήταν τόσο μεγάλο που ενώ δεν έβλεπαν σωτηρία, παρέμεναν μέσα στην πόλη τη στιγμή που οι προμήθειες ήταν μηδαμινές. «...εφονεύετο ο αδελφός, ο πατέρασής ο υιός, και ο άλλος τον έθαπτεν αμέσως δίχως να δακρύση διόλου· εις το πλάγι του εφονεύετο ο συναγωνιστής, και αν δεν είχαν αμέσως καιρόν να τον θάψη, τον εσκέπαζε με την κάπαν του δια να μη προξενήση το πτώμα του δειλίαν...»¹³⁰

Υπήρχε ήδη κατεπείγουσα ανάγκη να σπεύσει ο στόλος για βοήθεια του Μεσολογγίου εξαιτίας του αποκλεισμού του. Όμως χρήματα δεν υπήρχαν, το ταμείο ήταν άδειο και οι πρόκριτοι των ναυτικών νήσων απαιτούσαν να πληρωθούν τα πλοία. Έγινε τον Δεκέμβριο μια προσπάθεια για έρανο, από τη στιγμή που απαγορευόταν να εκποιηθεί εθνική γη, αλλά τα χρήματα που χρειάζονταν ήταν πολλά και αποφασίστηκε η σύναψη δανείου «...το Βουλευτικόν θεσπίζει: Να γενή δάνειον εντός της Ελλάδος ποσότητος ενός μυλλιονίου Ισπανικών ταλλήρων. Το δάνειον τούτο, διηρημένον εις διάφορα τμήματα, ν'ασφαλισθή με την εγγύησιν του έθνους...»¹³¹

¹²⁸ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 19, 9.12.1825, σ. 2

¹²⁹ Σπυρομίλιος, *Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολογγίου*, Αθήνα 1926, σ. 102

¹³⁰ Σπυρομίλιος, *ό. π.*, σ. 106

¹³¹ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 494

7.2. Κινήσεις του ελληνικού στόλου

Μετά τη διάλυση του ναυτικού αποκλεισμού του Μεσολογγίου από τον ελληνικό στόλο, αυτός κατευθύνθηκε για ανεφοδιασμό σε διαφορετικά σημεία. Ο Μιαούλης τους ζήτησε στις 4 Αυγούστου να συγκεντρωθούν στα Βάτικα για να περιπολούν συγκεντρωμένοι και να ελέγχουν την εμφάνιση του εχθρικού στόλου. Την ίδια εκείνη περίοδο έφτανε στο Ναύπλιο η είδηση ότι ο Άγγλος ναύαρχος Κόχραν είχε υπογράψει την ανάληψη της αρχηγίας των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων.

Οι πληροφορίες από την Αλεξάνδρεια ανέφεραν ότι ετοιμαζόταν νέα απόβαση με ισχυρές δυνάμεις¹³². Οι πληροφορίες που έφθναν έκαναν λόγο για επίθεση του εχθρικού στόλου στα ναυτικά νησιά και είχαν θορυβήσει ιδιαίτερα τους ναυτικούς. Με ενέργειες της Διοίκησης έφθασαν στην Ύδρα στρατεύματα για ενίσχυση της άμυνας καθώς και πλοία¹³³. Ο ελληνικός στόλος περιπολούσε μεταξύ του Μαλέα, της Κιμώλου και της Καμένης. Στις αρχές Οκτωβρίου ξεκίνησε από την Αλεξάνδρεια ο ισχυρός αιγυπτιακός στόλος με κατεύθυνση το Νεόκαστρο και αφού αποβίβασε τα στρατεύματα παρέπλευσε τις δυτικές ακτές της Πελοποννήσου και έφθασε στο Μεσολόγγι¹³⁴.

Ο ελληνικός στόλος έσπευσε προς αναζήτηση του εχθρικού στη ΒΔ Πελοπόννησο έξω από το Μεσολόγγι και έγιναν κάποιες αψιμαχίες σε διάφορα σημεία. Όμως ο αριθμητικά ανώτερος αιγυπτιακός στόλος είχε περισσότερη εμπειρία πλέον στον τρόπο αντιμετώπισης των πυρπολικών και «...ούτως έκριναν συμφερότερον οι ημέτεροι να αποχωρήσωσι¹³⁵...». Παρά τις δυσκολίες προσέγγισης του Μεσολογγίου ο ελληνικός στόλος παρέμενε στην περιοχή δίνοντας συνεχείς ναυμαχίες με τον αντίπαλο, προξενώντας του αρκετές ζημιές. Στην Γλαρέντζα μάλιστα στις 24 Νοεμβρίου η ελληνική πλευρά έχασε με μαρτυρικό θάνατο τον κυβερνήτη Θ. Βώκο¹³⁶. Η υδραΐκη μοίρα «...στερημένη διόλου πολεμοφοδίων, τα οποία εδαπάνησεν εις τας διαφόρους ναυμαχίας, στερημένη και από τροφάς, ηναγκάσθη να επιστρέψη...¹³⁷» και ζητήθηκε από τους ευκατάστατους κατοίκους εκούσιος έρανος ώστε να μπορέσει να αναχωρήσει ο στόλος.

¹³² *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 148, 28.9.1825, σ. 3-4

¹³³ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 6, 24.10.1825, σ. 2

¹³⁴ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 11, 11.11.1825, σ. 1, *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 2, 14.11.1825, σ. 1

¹³⁵ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 14, 21.11.1825, σ. 3

¹³⁶ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 20, 12.12.1825, σ. 2

¹³⁷ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 19, 9.12.1825, σ. 1, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 20, 12.12.1825, σ. 1-2

Στις επανειλημμένες προσπάθειες προσέγγισης της πόλης, ο Σπετσιώτης Α. Κυριακός κατόρθωσε μέσα από ένα άγνωστο σε πολλούς κανάλι της λιμνοθάλασσας να προμηθεύσει με σφαίρες κανονιών το νησί Κάλαμος και από εκεί να περάσουν στην πόλη, γεγονός που αναθάρρησε τους πολιορκημένους.

7.3. Τελευταίοι μήνες της πολιορκίας του Μεσολογγίου και ηρωική έξοδος

Την ώρα που οι πολιορκημένοι υφίσταντο σκληρό κανονιοβολισμό¹³⁸ στις αρχές Ιανουαρίου ο Μιαούλης είχε κατορθώσει να εφοδιάσει με τρόφιμα και πολεμοφόδια το Βασιλιάδι και να αναχωρήσει για το νησί του, λόγω έλλειψης τροφίμων¹³⁹. Στα μέσα του μηνός οι κάτοικοι απέρριψαν την πρόταση του Ιμπραήμ για παράδοση και, απελπισμένοι από την αναχώρηση του στόλου, έστειλαν επιτροπή στο Ναύπλιο για να ζητήσουν βοήθεια και να εξιστορήσουν την τραγική τους κατάσταση¹⁴⁰.

Οι κάτοικοι της Δυτικής Ελλάδος ζήτησαν να πραγματοποιηθεί μια εισφορά στην επικράτεια για τη σωτηρία της πόλεως. Όμως τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν δεν ήταν επαρκή για τις επείγουσες ανάγκες και η κυβέρνηση προχώρησε σε νόμο για εκποίηση εθνικής γης¹⁴¹. Ούτε και αυτή η ενέργεια έφερε τα προσδοκώμενα χρήματα και στις 13 Φεβρουαρίου το Εκτελεστικό πληροφόρησε την επιτροπή για την διενέργεια «βιαίου εράνου». Όλες αυτές οι ενέργειες δεν είχαν ούτε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και το κυριότερο καθυστερούσαν πολύ. Η επιτροπή παρέμεινε τέσσερις μήνες στο Ναύπλιο και αγωνιούσε με την καθυστέρηση, όχι μόνο της συγκέντρωσης χρημάτων όσο και του απόπλου του στόλου. Όταν ο στόλος απέπλευσε ήταν πολύ αργά για να διασπάσει τον θαλάσσιο αποκλεισμό¹⁴².

Οι Αιγύπτιοι αρχές Φεβρουαρίου έχτισαν νέα πολυβολεία με πολλές κανονιοθυρίδες και προμαχώνες πολύ κοντά στην τάφρο. Με τους Γάλλους αξιωματικούς επικεφαλής άρχισαν συστηματικό κανονιοβολισμό¹⁴³. Οι πολιορκημένοι στις 16 Φεβρουαρίου κατάφεραν να φτάσουν μέχρι τις θέσεις των Τουρκοαιγυπτίων και να συγκρουστούν σώμα με σώμα. Ο Ιμπραήμ ζήτησε τη βοήθεια του Κιουταχή και ενωμένοι πίεζαν όλο και πιο ασφυκτικά την πόλη. Σε λίγες ημέρες

¹³⁸ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 1-2, 6.1.1826, σ. 135

¹³⁹ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 14, 9.1.1826, σ. 53

¹⁴⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 5, 16.1.1826, σ. 138

¹⁴¹ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 37, 13.2.1826, σ. 145 - 146

¹⁴² *ΙΕΕ*, ό. π., σ. 409, *Σπυρομίλιος*, ό. π., σ. 121-124

¹⁴³ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 11-15, 20.2.1826, σ. 143

έπεσε το Βασιλιάδι και αμέσως μετά το Ντολμά και ο Πόρος¹⁴⁴. Οι κάτοικοι του Ανατολικού αποθαρρημένοι από την πτώση των άλλων δύο νησιών, παραδόθηκαν με τον όρο να φύγουν για την Άρτα¹⁴⁵.

Μετά την πτώση του Αιτωλικού την 1 Μαρτίου, ο Ιμπραήμ πρότεινε πάλι συνθήκη «...“...μη επιθυμών να χυθή τόσον αίμα αδίκως και οπού δεν ήτο δυνατόν πλέον να διατηρηθή το Μεσολόγγιον, ήτον ευδιάθετος να δεχθή συνθήκας και ούτως να του παραδοθή το Μεσολόγγιον δίχως χύσιν αίματος. Αλλ’ η φρουρά του απήντησε με την συνειθισμένην γενναιότητά της, ότι συνθήκαι και φρουρά του Μεσολογγίου ήτον δύο άκρα ενάντια και ο πόλεμος μόνον αποφασίζει την τύχην του Μεσολογγίου” ...¹⁴⁶»

Στις 25 Μαρτίου ο Κιουταχής επιχείρησε να καταλάβει την Κλείσοβα αλλά χωρίς αποτέλεσμα και με πολλές απώλειες. Οι Αιγύπτιοι πήραν τη θέση τους με επικεφαλής τον Χουσεϊν μπέη αλλά παρέμεναν καθηλωμένοι στην ακτή μέχρι που σκοτώθηκε ο αρχηγός τους και τράπηκαν σε φυγή αφήνοντας σωρούς πτωμάτων¹⁴⁷.

Λίγες ημέρες αργότερα στις 31 Μαρτίου και ενώ δεν υπήρχε τίποτα για φαγητό ο Μιαούλης δεν κατόρθωσε να διασπάσει τον κλοιό, παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες, και να ανεφοδιάσει τους κατοίκους με τρόφιμα. Δήλωσε δε στην επιτροπή η οποία ήταν μαζί του ότι δεν μπορούσε να προσφέρει πλέον καμία βοήθεια.

Οι πολιορκημένοι είχαν πάρει την απόφαση για έξοδο τη νύχτα της 10 Απριλίου. Αποφασίστηκε να σκοτώσουν τους αιχμαλώτους και οι τραυματίες να μείνουν στα σπίτια δίνοντας μάχη μέχρι τέλους. Οι υπόλοιποι χωρίστηκαν σε τρία σώματα, τα δύο θα τα αποτελούσαν οι άνδρες της φρουράς και το τρίτο τα γυναικόπαιδα με τους Μεσολογγίτες και 200 στρατιώτες. Ο Ιμπραήμ όμως είχε πληροφορηθεί τα σχέδιά τους και περίμενε.

Όταν νύχτωσε και βγήκαν από τις πύλες, πλησιάζοντας στους εχθρικούς προμαχώνες άρχισαν τα πυρά των κανονιών και των τουφεκιών. Περιμένοντας και τον αντιπερισπασμό των έξω Ελλήνων, προχώρησαν οι περισσότεροι μαχόμενοι στήθος με στήθος. Από το τρίτο σώμα όμως δημιουργήθηκε μια σύγχυση και κάποιοι γύρισαν πίσω¹⁴⁸. Όσοι προχώρησαν ανοίγοντας δρόμο με το σπαθί τους έφτασαν στους

¹⁴⁴ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 43, 6.3.1826, σ. 172

¹⁴⁵ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 33, 31.3.1826, σ. 131-132, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 48, 24.3.1826, σ. 189-190

¹⁴⁶ Σπυρομίλιος, *ό. π.*, σ. 125, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 54, 21.4.1826, σ. 216

¹⁴⁷ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 34. 35, 7.4.1826, σ. 135

¹⁴⁸ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 84, 18.8.1826, σ. 334-336

πρόποδες του Ζυγού όπου σφαγιάσθηκαν οι περισσότεροι από τους Αλβανούς που τους περίμεναν εκεί. «...Καίτοι το φοβερόν δρέπανον του θανάτου εθέριζεν αδιακρίτως και αφειδώς τα μέλη της φρουράς, διετήρησεν απαραμείωτον την θαυμασίαν γενναιότητα και το θάρρος αυτής και μετά λυσσώδη και απελπιστικήν πάλην, η οποία εγένετο στήθος προς στήθος και βήμα προς βήμα και αφού έπεσαν εκεί θύματα εις τον βωμόν της φιλτάτης πατρίδος υπέρ τους 500, έφθασαν τέλος οι διασωθέντες με τα ξίφη εις τας χείρας εις την κορυφήν του όρους...¹⁴⁹» Όσοι έμειναν στην πόλη πολέμησαν ως την τελευταία τους πνοή και ανατινάζονταν με ότι πολεμοφόδια είχαν απομείνει. Κάθε σπίτι έγινε και ένα οχυρό και μέχρι να ξημερώσει ακούγονταν από παντού εκρήξεις.

Ξημερώνοντας η Κυριακή των Βαΐων το Μεσολόγγι είχε περάσει στην ιστορία. Τα γυναικόπαιδα είχαν σχεδόν όλα σκοτωθεί και από τους άνδρες της φρουράς είχαν σωθεί μόνο 1300. Η ηρωική δωδεκάμηνη αντίσταση των κατοίκων και η έξοδος συγκίνησαν όλο τον πολιτισμένο κόσμο και αναπτέρωσε το φιλελληνικό κίνημα σε όλη την Ευρώπη¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Α. Μίχος, *Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολογγίου*, Αθήνα 1883, σ. 87

¹⁵⁰ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 59, 22.5.1826, σ.235-236, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 60, 26.5.1826, σ. 239-240

Η' Κεφάλαιο

Διπλωματικές εξελίξεις για το Ελληνικό Ζήτημα

8.1. Συνέδριο Πετρούπολης

Η Ρωσία από τις 9 Ιανουαρίου 1824 για να αποκαταστήσει την επιρροή της στο ελληνικό ζήτημα είχε προτείνει την ίδρυση τριών ηγεμονιών στην Ελλάδα όμοιες με τις Παραδουνάβιες, και στα νησιά θα συνεχιζόταν το κοινοτικό σύστημα. Το σχέδιο αυτό δεν βρήκε την πλήρη αποδοχή των άλλων δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας, που έβλεπαν τη Ρωσία να παίζει κυρίαρχο ρόλο στο ελληνικό ζήτημα.

Στις 23 Φεβρουαρίου του 1825 μετά από έντονες διπλωματικές κινήσεις ξανάρχισε το συνέδριο στην Πετρούπολη με την επίμονη άρνηση του Σ. Κάνινγκ να δεχθεί ότι δεν αποκλειόταν η χρήση βίας, ως τελευταίου μέσου εξαναγκασμού της Τουρκίας για να αποδεχτεί τη συμμαχική μεσολάβηση. Βέβαια σε επιστολές που ανταλλάχθηκαν αργότερα, διαβεβαίωνε η μία την άλλη πλευρά, ότι δεν μπορούσε ούτε η Αγγλία ούτε η Ρωσία να αγνοεί η μία την άλλη σε ζητήματα της Ανατολικής Μεσογείου. Η Υψηλή Πύλη απέρριψε και τις νέες προτάσεις των Δυνάμεων για μια διασυμμαχική μεσολάβηση ειρήνευσης σε σχέση με το Ελληνικό Ζήτημα θεωρώντας ότι με την άφιξη του Ιμπραήμ δεν θα υφίστατο ζήτημα. Την προειδοποίησαν δε για τις εχθρικές διαθέσεις της Ρωσίας σε περίπτωση άρνησης.

Ο τσάρος Αλέξανδρος επέρριψε τις ευθύνες στις άλλες δυνάμεις και κυρίως στην Αυστρία του Μέττερνιχ, και διαμήνυσε μέσω των πρεσβευτών του ότι αυτό έχει ως συνέπεια ή την επικράτηση της Επανάστασης των Ελλήνων ή τον αφανισμό των χριστιανικών πληθυσμών. Παρά τις μεσολαβητικές προσπάθειες η Πύλη ήταν σκληρή, και ο Αλέξανδρος αποφάσισε να προετοιμαστεί για πόλεμο με την Τουρκία την άνοιξη του 1826, αφού προηγουμένως ξεκαθάριζε τη στάση του με την Αγγλία. Όμως πέθανε ξαφνικά την 1 Δεκεμβρίου 1825.

Όλες αυτές οι προσπάθειες λύσης του Ελληνικού Ζητήματος είχαν και στο εσωτερικό της χώρας τον αντίκτυπό τους. Υπήρχαν οπαδοί και αντίπαλοι και των τριών κομμάτων. Η πολιτική της Γαλλίας είχε ως σκοπό τον περιορισμό της Αγγλικής και Ρώσικης επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο. Ήταν αντιφατική γιατί ενώ έβλεπε με συμπάθεια τις προσπάθειες των Ελλήνων για ανεξαρτησία, παράλληλα βοηθούσε τον Μεχμέτ Αλή. Οι οπαδοί της γαλλικής πολιτικής ήταν λίγοι στο εσωτερικό της χώρας. Μια άλλη ομάδα που είχε χαρακτηριστεί ως φιλωρωσική προετοίμαζε την πρόσκληση

του Καποδίστρια ως ηγέτη, γεγονός που ο ίδιος αγνοούσε. Φιλοαγγλική ήταν η κίνηση των Ζακυνθινών οι οποίοι είχαν σχηματίσει επιτροπή για τον ανεφοδιασμό των αγωνιστών και συνδέονταν στενά με τον Άγγλο αρμοστή των Ιονίων νήσων. Αυτοί αποτέλεσαν τον πυρήνα του φιλοαγγλικού κόμματος.

8.2. Ενεργότερη ανάμειξη της Αγγλίας στο Ελληνικό Ζήτημα

Η Επιτροπή αυτή είχε συντάξει μια έκκληση στην Αγγλία να δεχθεί να αναλάβει την προστασία της Ελλάδας. Την έκκληση αυτή την είχαν υπογράψει οι σπουδαιότεροι πολιτικοί, στρατιωτικοί και ναυτικοί αρχηγοί σε μια δύσκολη στιγμή για την Επανάσταση, τον Ιούλιο του 1825. Μεταξύ αυτών που υπέγραψαν ήταν ο Κολοκοτρώνης, ο Ζαΐμης, ο Δεληγιάννης, ο Μιαούλης κ.α., εγκρίθηκε από το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό την 1 Αυγούστου και στάλθηκε στο Λονδίνο. Υπήρχαν βέβαια και αυτοί που δεν υπέγραψαν όπως ο Κουντουριώτης, ο Κωλέττης, ο Υψηλάντης καθώς και φιλέλληνες που απογοητεύτηκαν με το αίτημα προς την Αγγλία¹⁵¹. Η πράξη αυτή έμεινε γνωστή ως «Πράξη Υποτέλειας» (Act of Submission). «...Το ελληνικόν έθνος δυνάμει της παρούσης πράξεως θέτει εκουσίως την ιεράν παρακαταθήκην της αυτού ελευθερίας, εθνικής ανεξαρτησίας και της πολιτικής αυτού υπάρξεως υπό την μοναδικήν υπεράσπισιν της Μεγάλης Βρετανίας...»

Αρχικά η Αγγλία αρνήθηκε την αποδοχή της αίτησης της Ελλάδας αλλά στη συνέχεια προσπάθησε με τον Σ. Κάνινγκ να λύσει το Ελληνικό Ζήτημα με τα περισσότερα δυνατά οφέλη για εκείνη¹⁵². «...Αποφασισμένη η αγγλική Κυβέρνησις να διατηρήση αναλλοίωτον την ουδετερότητα, την οποίαν επανειλημμένως πολλάκις διεκήρυξε...». Οι Έλληνες υπό την πίεση του Ιμπραήμ θα μπορούσαν να υποχωρήσουν αρκετά, ενώ η Τουρκία θα έπρεπε να κάνει και εκείνη μεγάλες υποχωρήσεις επειδή σε περίπτωση ρωσικής επίθεσης οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα παρέμεναν ουδέτερες. Η Αγγλία επιθυμούσε να βρεθεί μία λύση για την Ελλάδα, έστω και σε συνεργασία με τη Ρωσία, πριν προλάβει η Ρωσία να λύσει μόνη της το θέμα με την Ελλάδα.

Ο Κάνινγκ έκανε προσπάθειες να αποτρέψει τη Ρωσία στο να έρθει σε σύγκρουση με την Τουρκία και να προωθήσει το σχέδιό του για ένα ελληνικό κράτος φόρου υποτελούς στο σουλτάνο. Σε συνάντηση του Μαυροκορδάτου και του

¹⁵¹ *Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 81, 3.8.1825, σ. 3-4

¹⁵² Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 381

Ζωγράφου με τον Κάνινγκ τέλη Δεκεμβρίου, είχε φανεί η διάθεση από την ελληνική πλευρά για μια λύση αυτονομίας. Οι πολεμικές εξελίξεις ήταν άσχημες στην Ελλάδα, ο Ιμπραήμ πολιορκούσε το Μεσολόγγι και το Ταμείο ήταν άδειο για τη συνέχιση του αγώνα. Η μερική αυτονομία και η αποχώρηση του τουρκικού πληθυσμού θα μπορούσε να ήταν μια βάση συμφωνίας.

8.3. Πρωτόκολλο της Πετρούπολης

Ο Κάνινγκ με τη διαβεβαίωση των Ελλήνων ότι θα δέχονταν την αυτονομία έστω και φόρου υποτελούς στο σουλτάνο, ζήτησε ακρόαση από την Υψηλή Πύλη στα μέσα Μαρτίου. Η άρνηση της Τουρκίας να συζητήσει το Ελληνικό Ζήτημα οφειλόταν και στο γεγονός ότι περίμενε την ολοκληρωτική επικράτηση του Ιμπραήμ, την ώρα που το Μεσολόγγι έπεφτε. Στο μεταξύ η Ρωσία κατάφερε να ισχυροποιήσει τη θέση της σε σχέση με την Τουρκία και να την αναγκάσει να δεχτεί το τελεσίγραφο που της απέστειλε στις 17 Μαρτίου¹⁵³.

Υπό την πίεση ενός ρωσοτουρκικού πολέμου ο Άγγλος απεσταλμένος στην Πετρούπολη επανέφερε στις συζητήσεις το Ελληνικό Ζήτημα¹⁵⁴. Είχε ως εφόδιο τις μετριοπαθείς δηλώσεις του Μαυροκορδάτου προς τον Κάνινγκ, και ύστερα από συζητήσεις υπέγραψαν το πρωτόκολλο της Πετρούπολης στις 4/16 Απριλίου 1826¹⁵⁵.

Ήταν το πρώτο διπλωματικό κείμενο που αναγνώριζε την πολιτική ύπαρξη της Ελλάδας. Σύμφωνα με αυτό η Αγγλία και η Ρωσία συμφωνούσαν ότι, αν η Τουρκία δεχόταν τη μεσολάβησή τους, η Ελλάδα να παραμείνει φόρου υποτελής στο σουλτάνο και να κυβερνάται από άρχοντες της εκλογής της, να απολαμβάνουν οι Έλληνες ελευθερία συνείδησης και ελευθερία εμπορίου και να αγοράσουν οι Έλληνες τις περιουσίες των Τούρκων ώστε να είναι μόνοι κυρίαρχοι. Αν όμως η Τουρκία δε δεχόταν τότε οι δύο δυνάμεις θα θεωρούσαν τις αρχές αυτές ως βάση διακανονισμού και θα μπορούσαν να επέμβουν είτε μαζί είτε η κάθε μία χωριστά.

Αν και το πρωτόκολλο ήταν λίγο ασαφές ως προς τις λεπτομέρειές του, ήταν μια σπουδαία διπλωματική νίκη για την ανεξαρτησία της Ελλάδος. Δεν καθόριζε επακριβώς τα σύνορα, δεν έκανε μνεία για τα κάστρα που ήταν ακόμα στους Τούρκους και το κυριότερο δεν μπορούσαν οι πάμφτωχοι Έλληνες να εξαγοράσουν τις περιουσίες που κατείχαν οι Τούρκοι για να αποχωρήσουν. Η υπογραφή του πρωτοκόλλου ήταν

¹⁵³ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 207, 10.5.1826, σ. 1-2

¹⁵⁴ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 204, 30.4.1826, σ. 2

¹⁵⁵ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 62, 2.6.1826, σ. 247-248

μια ρωσική επιτυχία επειδή της άφηνε το περιθώριο να κηρύξει πόλεμο στην Τουρκία μονομερώς, έστω και αν δεν το επεδίωκε ουσιαστικά. Της έδινε όμως το πλεονέκτημα να ασκήσει αποφασιστική πίεση.

Τον Αύγουστο του 1826 ο Κάνινγκ, σε μια προσπάθεια εξαναγκασμού της Πύλης, πρότεινε την ανάκληση των διπλωματικών αντιπροσώπων και απείλησε με αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Όμως ο τσάρος ήταν αποφασισμένος να λύσει το ελληνικό ζήτημα, και πρότεινε να σταλούν προξενικές αρχές στη χώρα, να σταματήσουν οι διχόνοιες και να επιμείνουν στον σχηματισμό κυβέρνησης. Επίσης έπρεπε να εμποδιστεί ο Μεχμέτ Αλή να στέλνει ενισχύσεις για την κατάπιξη της Επανάστασης. Για το σκοπό αυτό θα έπρεπε να σταλεί από κοινού στόλος ώστε να μην είναι ικανός ο ανεφοδιασμός του Ιμπραήμ, και έτσι η Πύλη να αναγκαστεί να υποκύψει στις ειρηνευτικές πρωτοβουλίες των Δυνάμεων.

Στο μεταξύ ο Κάνινγκ είχε ξεκινήσει μυστικές συνεννοήσεις με τη Γαλλία, σε γνώση μόνον της Ρωσίας, και το φθινόπωρο κατάφερε να μετατρέψει το διμερές πρωτόκολλο σε μια τριμερή συνθήκη αφήνοντας απέξω την αδιάλλακτη Αυστρία, η οποία ήταν πάντα υπέρ της Τουρκίας και την συνέχιση του status quo στην περιοχή¹⁵⁶. Στις 22 Νοεμβρίου το πρωτόκολλο κοινοποιήθηκε επίσημα στο Παρίσι, το Βερολίνο και τη Βιέννη και προσκλήθηκαν να συμμετάσχουν στις διαπραγματεύσεις και στην υπογραφή συνθήκης που θα υποκαθιστούσε τη διμερή ρωσοβρετανική συμφωνία. Ο Μέτερνιχ αρνήθηκε να συμμετάσχει επισημαίνοντας ότι ήταν αντίθετος σε κάθε βίαιη επέμβαση στην Τουρκία, «...Η Αυτού Μεγαλειότης πάντοτε εναντιωνόταν και ακόμη εναντιώνεται σε οποιαδήποτε βίαιη επέμβαση, σε οποιαδήποτε επίθεση στα δικαιώματα της Τουρκίας...¹⁵⁷» το ίδιο αντίθετη ήταν και η Πρωσία θεωρώντας ότι δεν είχε ιδιαίτερες σχέσεις με την Τουρκία ενώ το Παρίσι αποδέχθηκε την πρόταση για συνεργασία.

¹⁵⁶ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 4, 27.10.1826, σ. 16, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 85, 21.8.1826, σ. 338-339

¹⁵⁷ *ΙΕΕ*, ό. π., σ. 438

Θ΄ Κεφάλαιο

Ο Αγώνας στην Πελοπόννησο εναντίον του Ιμπραήμ

9.1. Επιστροφή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Νέες επιχειρήσεις

Ο Ιμπραήμ, νικητής πλέον μετά την πτώση του Μεσολογγίου, επιστρέφει στην Πάτρα και στέλνει 1000 πεζούς και 500 ιππείς δια μέσου της Ηλείας στα μεσσηνιακά κάστρα με σκοπό να λεηλατήσουν την περιοχή. Ο στρατός αυτός αφού λεηλάτησε την Ηλεία έφθασε στην επαρχία Φαναρίου, έκαψε τη Ζαχάρω, την Άλβена και όλα τα χωριά έως την Αγουληνίτσα. Δεν προχώρησαν όμως επειδή ο Νικηταράς με τους στρατιώτες του βρισκόταν στη θέση Κλειδί και επιβιάστηκαν στα πλοία με κατεύθυνση τα κάστρα της Μεσσηνίας¹⁵⁸.

Ο ίδιος ο Ιμπραήμ με 9000 στρατιώτες κατευθύνθηκε προς την Τριπολιτσά. Ο πανικός και οι φήμες είχαν κάνει τους Έλληνες να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να ζητήσουν καταφύγιο στα ορεινά. Μέχρι που έφτασε στα Καλάβρυτα δεν συνάντησε καμιά αντίσταση. Στην οχυρή θέση Καστράκι, πάνω από το Χελμό ο Ν. Σουλιώτης και ο Γ. Πετμετζάς είχαν οχυρωθεί για να προστατεύσουν τις οικογένειές τους. Μετά την άρνησή τους να παραδοθούν έγιναν σκληρές μάχες και τους εκτόπισαν από τα οχυρά τους. Με τις πέτρες από τους προμαχώνες αμύνονταν οι άμαχοι που είχαν καταφύγει στους γκρεμούς και στις σπηλιές του Χελμού. Ο θλιβερός απολογισμός ήταν περί τους 1000 νεκρούς και 200 αιχμαλώτους. Στο Μέγα Σπήλαιο όπου το υπερασπιζόταν ο Πετμετζάς έστειλε 600 ιππείς αλλά δεν κατάφερε να κάμψει την αντίσταση και αποχώρησε¹⁵⁹ με κατεύθυνση την Τριπολιτσά όπου έφτασε στις 10 Μαΐου.

Λίγες ημέρες αργότερα αναχώρησε για τη Μεσσηνία. Ο Γ. Κολοκοτρώνης, ο Π. Νοταράς είχαν πιάσει την οχυρή θέση Δερβένι όπου ενισχύθηκαν και από άλλες δυνάμεις με τον Κολοκοτρώνη και τον Πλαπούτα, και ανάγκασαν τον εχθρό να επιστρέψει στην Τριπολιτσά¹⁶⁰. Προσπάθησε τότε να περάσει από την Πολιανή και επειδή δεν το κατόρθωσε ούτε από το Δυρράχι όπου το υποστήριζε ο Νικηταράς, πέρασε στην Ανδρίτσεινα μέσα από μικρά περάσματα εγκαταλείποντας την πεδιάδα της Καρύταινας¹⁶¹. Αφού έκαψε τα σπίτια και αιχμαλώτισε τους κατοίκους κατευθύνθηκε προς τα μεσσηνιακά κάστρα. Οι Έλληνες κάνοντας μικρές επιθέσεις

¹⁵⁸ Ο Φίλος του Νόμου, αρ. φ. 208, 14.5.1826, σ. 2

¹⁵⁹ Ο Φίλος του Νόμου, αρ. φ. 206, 7.5.1826, σ. 4

¹⁶⁰ ΙΕΕ, ό. π., σ. 419, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 59, 22.5.1826, σ. 234

¹⁶¹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 59, 22.5.1826, σ. 233-234

προξενούσαν φθορά στον εχθρό αλλά ήταν αριθμητικά πολύ λίγοι για να κάνουν επίθεση.

9.2. Νέα απόπειρα εισβολής στη Μάνη. Μάχες σε Βέργα, Δυρό

Ο σκοπός του Ιμπραήμ ήταν να πατήσει τη Μάνη με κάθε τρόπο. Αφού δεν το είχε καταφέρει μέχρι τότε ήλπιζε ότι θα το πετύχει με τη μεσολάβηση του Γ. Μαυρομιχάλη τον οποίο είχε κρατήσει αιχμάλωτο στο Νεόκαστρο. «(...) “Ελάβομεν το γράμμα σου εις το οποίον είδομεν ότι μας φοβερίζης, ότι, αν δεν σου προσφέρωμεν την υποταγήν μας, θέλεις εξολοθρεύσειν τους Μανιάτας και την Μάνην· διά τούτο και ημείς σε περιμένομεν με όσας δυνάμεις θελήσης. Οι κάτοικοι της Μάνης γράφομεν και σε περιμένομεν”¹⁶²» Με την απάντηση αυτή ο Ιμπραήμ δεν είχε άλλη επιλογή από την επίθεση στη Μάνη.

Στο μεταξύ οι Μανιάτες παραμερίζοντας τις διαφορές τους προσπάθησαν να ομοιοήσουν και να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό. Σε αυτό βοήθησαν όλοι από τον Γεράσιμο Παγώνη ως τον Κολοκοτρώνη που έφθασε στις 25 Μαΐου στον Αλμυρό. Είχε συσταθεί προηγουμένως η «Εφορεία της Σπάρτης» με σκοπό την προμήθεια τροφών και πολεμοφοδίων στους Μανιάτες¹⁶³.

Οι Μανιάτες οχυρώθηκαν στο στενό του Αλμυρού όπου επισκέυασαν και τον λιθόκτιστο τοίχο της Βέργας και ξεκίνησαν γενική επιστράτευση. Στις 21 Ιουνίου έστειλε 6000 άνδρες να κάνουν κατά μέτωπο επίθεση και ο ίδιος, για αντιπερισπασμό, επιβιβάστηκε σε πλοία με 1500 περίπου άνδρες, και παρέπλευσε τα παράλια της Μάνης βομβαρδίζοντας τις Κιτριές, Τραχήλα¹⁶⁴.

Στις 22 Ιουνίου οι Αιγύπτιοι έφτασαν ως την οχυρωματική γραμμή και ξεκίνησαν επίθεση αλλά αποκρούστηκαν. Μέχρι το απόγευμα είχαν γίνει εννέα επιθέσεις από τον εχθρό αλλά αναχαιτίστηκαν όλες. Την επομένη και την μεθεπομένη έκαναν πάλι επίθεση αλλά χωρίς αποτέλεσμα και αποχώρησαν προς το στρατόπεδό τους. «...επί τέλους οι ανδρείοι Σπαρτιάται, τους οποίους μετά βίας εκρατήσαμεν έως τότε, ώρμησαν έξω της θέσεως και εδίωξαν αρκετήν ώραν τους εχθρούς, οι οποίοι

¹⁶² Α. Φραντζής, *Επιτομή της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήνα 1839, τ. 2, σ. 448

¹⁶³ *Αρχείο Κοιν. Ύδρας Α Λιγνού*, τ. 12, σ. 226-227

¹⁶⁴ Α. Φραντζής, *ό. π.*, τ. 2, σ. 448, *Αρχείο Κοιν. Ύδρας Α Λιγνού*, τ. 12, σ. 227-228

υπεχώρησαν φεύγοντες και φωνάζοντας αναφανδόν – Εύγε σας Σπαρτιάται· δεκαεξή μήνας περιτρέχομεν την Πελοπόννησον και τοιούτον πόλεμον ακόμη δεν ἴδομεν..¹⁶⁵»

Ενώ άρχιζε η μάχη της Βέργας, οι εχθροί με τα πλοία τους έφταναν αυθημερόν στον Διρό και χωρισμένοι σε δύο φάλαγγες, η μία προς τον Πύργο και Χαριά και η άλλη προς Τζίμοβα, προσπάθησαν να αιφνιδιάσουν τους κατοίκους που θέριζαν εκείνη την περίοδο. Με κωδωνοκρουσίες συγκεντρώθηκαν όλοι οι κάτοικοι κάθε ηλικίας, οι δραπανηφόρες γυναίκες και ο Κ. Μαυρομιχάλης με τους άνδρες του, ο οποίος βρισκόταν καθ' οδόν προς Αλμυρόν, κατεδίωξαν τον εχθρό έως τη θάλασσα. Αφού αντιστάθηκαν στη θέση Τσουμπάρι για λίγο, έχοντας την βοήθεια των πλοίων τελικά αναχώρησαν ντροπιασμένοι. Οι ηρωικές Μανιάτισσες με τα δρεπάνια τους φάνηκαν αντάξιες της φήμης τους υπερασπιζόμενες τις εστίες τους¹⁶⁶.

Στο μεταξύ οι οπλαρχηγοί της Μάνης με επανειλημμένες εκκλήσεις προς την Διοίκηση ζητούσαν ενίσχυση από το στόλο και τρόφιμα για το στράτευμα. Οι πληροφορίες που έφταναν από αιχμαλώτους μιλούσαν για την άσβεστη απόφαση του Ιμπραήμ να πατήσει τη Μάνη με κάθε τίμημα¹⁶⁷.

9.3. Επιστροφή στην Τριπολιτσά και επιδρομή σε Κορινθία και Κυνουρία

Μετά την αποτυχία της εκστρατείας στη Μάνη ο Ιμπραήμ επέστρεψε περί τα μέσα Ιουλίου στην Τριπολιτσά, με την απόφαση να ξαναγυρίσει με περισσότερες δυνάμεις και να καταλάβει τη Μάνη.

Οι Αιγύπτιοι που βρίσκονταν στην Τριπολιτσά έκαναν συνεχώς επιδρομές στη γύρω περιοχή. Σε μια από αυτές στο Αρκουδόρεμα συνεπλάκησαν με τον Γενναίο Κολοκοτρώνη και είχαν σημαντικές απώλειες. Όμως περισσότερες απώλειες είχαν στις 18 Ιουλίου στη θέση Μεχμέτ Αγά όταν στη μάχη που έγινε με το άτακτο ιππικό του Νταλιάνη, το τακτικό του φιλέλληνα Αλμείδα και τα σώματα του Νικηταρά και του Γιατράκου οι Αιγύπτιοι έχασαν πάνω από 200 άνδρες και ζήτησαν ενισχύσεις από την Τρίπολη. Ο Κολοκοτρώνης για να μην περικυκλωθούν διέταξε να εγκαταλείψουν το σημείο.

Ο επόμενος στόχος του Ιμπραήμ ήταν η Κορινθία. Με 10000 πεζούς και ιππείς εξαπλώθηκε σε όλο τον κάμπο της Κορινθίας θερίζοντας τα σπαρτά. Για λίγο οι

¹⁶⁵ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 221, 28.6.1826, σ. 1 *Απόσπασμα Αναφοράς των κατά των Αρμυρόν οπλαρχηγών της Σπάρτης την 22 Ιουνίου*

¹⁶⁶ Σπ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 4, σ. 26-27

¹⁶⁷ *Αρχείο Κοιν. Υδρας Α Λιγνού*, τ. 12, σ. 230-233, σ. 225-226

κάτοικοι πρόβαλαν αντίσταση στη θέση Καταβόθρες και στη συνέχεια προχώρησε προς τη Ζήρεια, όπου πήρε τα αιγοπρόβατα από τους ποιμένες και ανακάλυψε και τις κρυψώνες των κατοίκων στις σπηλιές και στα απόκρημνα βράχια του βουνού. Καταστρέφοντας και λεηλατώντας περνώντας το βουνό της Αρμενιάς και από τον κάμπο των χωριών Κακούρι και Πικέρνι, έφτασε στην Τριπολιτσά.

Στο τέλος Ιουλίου δίνει εντολή στο στρατό του, αφού τον χώρισε σε τρία σώματα και τα έστειλε σε διάφορες επαρχίες της Πελοποννήσου, να καταστρέψουν τα πάντα και να αναγκάσουν τους κατοίκους να υποταχτούν. Το πρώτο σώμα κινήθηκε εναντίον του Αγίου Πέτρου, Μονή Μαλεβής, Μονή Λουκούς. Λεηλατώντας και καταστρέφοντας τα χωριά και την εύφορη πεδιάδα του Άστρους κατευθυνόταν προς το κάστρο της πόλης, όπου είχαν καταφύγει οι κάτοικοι αλλά και ισχυρές δυνάμεις υπό τον Πλαπούτα, Γενναίο και Αποστόλη Κολοκοτρώνη και ο Π. Ζαφειρόπουλο. Το ιδιόκτητο αυτό κάστρο της οικογένειας Ζααφειρόπουλοι έγινε το σημείο αντίστασης και οι κανονιοβολισμοί απέτρεψαν τον εχθρό να πλησιάσει¹⁶⁸.

Το δεύτερο σώμα προχώρησε προς τον Πραστό, την πρωτεύουσα της Τσακωνιάς τότε, και σπουδαίο οικονομικό κέντρο της εποχής¹⁶⁹. Έκαψε όλα τα χωριά της βόρειας Κυνουρίας εκτός από την Καστάνιτσα όπου αντιστάθηκαν οι κάτοικοι της ηρωικά, και όταν έφθασε στον Πραστό δεν βρήκε αντίσταση. Οι κάτοικοι είχαν εγκαταλείψει το χωριό και άλλοι είχαν κατευθυνθεί προς τα νησιά, άλλοι στο Λεωνίδιο. Ο Πραστός τυλίχτηκε στις φλόγες και μόνο ένα αρχοντικό έμεινε όρθιο¹⁷⁰. Οι Αιγύπτιοι προχώρησαν για το Λεωνίδιο, αλλά μόλις είδαν τη φυσική οχύρωση της πόλης και τον πιθανό εγκλωβισμό τους, προχώρησαν προς το Βασαρά στις 14 Αυγούστου¹⁷¹. «...*Ο Ιμπραήμης έκαψε όλα τα χωριά του Αγίου Πέτρου και Πραστού (ο λαός εγλίτωσε εις το Λενίδι) και επήγε κατά Μυστρά καίοντας...*». Εκεί ηττήθηκαν από τα σώματα του Νικηταρά, Γ. Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα τα οποία είχαν φτάσει λίγες ημέρες πριν. Έφυγαν αφήνοντας πίσω τους αιχμαλώτους και όλα τα αιγοπρόβατα που είχαν αρπάξει από τους κατοίκους του Πάρωνα.

¹⁶⁸ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 114-115

¹⁶⁹ Δ. Μιχαλόπουλος, «Η κατά το 1826 καταστροφή του Πραστού από τα Οθωμανικά στρατεύματα και ο απώτερος χαρακτήρας της εκστρατείας του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», στα *Χρονικά των Τσακωνίων. Πρακτικά Η Τσακωνικού Συνεδρίου* τ. ΚΓ 2/2, Αθήνα 2018, σ. 209

¹⁷⁰ Μ. Ευδιάς, «Ο Πραστός στις φλόγες», στα *Χρονικά των Τσακωνίων. Πρακτικά του Ζ Τσακωνικού Συνεδρίου*, τ.ΚΒ 2/3, Αθήνα 2014, σ. 227-230

¹⁷¹ Θ. Κολοκοτρώνη, «*Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής*», Αθήνα 1846, σ. 178

9.4. Νέα απόπειρα εισβολής στη Μάνη. Μάχη στο Πολυάραβο

Το τρίτο σώμα των Αιγυπτίων με αρχηγό τον ίδιο τον Ιμπραήμ είχε σκοπό να καταλάβει τη Μάνη. Κατευθύνθηκε από την Αράχωβα προς Μυστρά. Ένα μέρος του πήγε βορειότερα προς Αλωνίσταινα, Βυτίνα και Γρανίτσα και έκαψαν το οχυρό μοναστήρι που χρησίμευε για άσυλο ανθρώπων και πραγμάτων.

Στα μέσα Αυγούστου έφτασε ο Ιμπραήμ έξω από το φρούριο του Μυστρά που το υπερασπιζόνταν οι αδελφοί Ζαφειρόπουλοι, ο Π. Βαρβιτσιώτης και ο Ν. Φλέσσας ο οποίος έφθασε για ενίσχυση της άμυνας. Οι εχθροί αποκρούστηκαν και στράφηκαν εναντίον του οχυρωμένου πύργου Μαχμούτ Μπέη στις σημερινές Αμύκλες¹⁷². Για 12 ημέρες αντιστέκονταν οι υπερασπιστές και τελικά τον ανατίναξε σκάβοντας υπόνομο και βάζοντας εκρηκτικά. Οι υπερασπιστές του είχαν καταφέρει οι περισσότεροι να διαφύγουν την προηγούμενη νύχτα. Ηρωική μορφή αντίστασης ήταν ο παπα-Ρούσσος ο οποίος χάθηκε στον πύργο.

Στις 21 Αυγούστου ξεκίνησε για τον σκοπό του, τη Μάνη, μέσω της ανατολικής πλευράς του Ταυγέτου, περνώντας από Αναβρυτή, Κακή Σκάλα, Ανδρουβίστα. Στα δύσβατα αυτά μέρη συνάντησε έντονη αντίσταση, ακόμα και κυλώντας πέτρες και κορμούς δένδρων οι υπερασπιστές τον ανάγκασαν να υποχωρήσει¹⁷³. Αλλάζοντας τα σχέδιά του στέλνει ένα σώμα μέσω των Μπαρδουνοχωριών προς τη Μάνη και ο ίδιος μέσω της πεδιάδας του Έλους κατευθύνεται προς τον Πασαβά¹⁷⁴. Στις 27 Αυγούστου το πρώτο σώμα φτάνει στη Μηνιάκοβα όπου ο Π. Κοσονάκος, Γ. Μαυρομιχάλης και Η. Κοσονάκος αντιστάθηκαν με επιτυχία και το κατεδίωξαν μέχρι τον Πασαβά¹⁷⁵.

Η τελευταία απόπειρα του Ιμπραήμ να πατήσει τη Μάνη ξεκίνησε από τον Πασαβά προς το Πολυάραβο έχοντας μαζί του και τον προδότη Μπόσνα που του υποσχέθηκε να τον οδηγήσει μέσω της Δεσφίνας χωρίς να συναντήσει αντίσταση¹⁷⁶. Εκεί ο προδότης δολοφονήθηκε από τον Θ. Σταθακάκο και τους υπερασπιστές του πύργου του. Φθάνοντας στο Πολυάραβο στις 29 Αυγούστου οι Έλληνες είχαν οχυρωθεί στα πυργόσπιτά τους με επικεφαλής τους Γ. και Κ. Μαυρομιχάλη, Η. Τσαλαφατίνο, Η. Κατσάκο και τους Γιατράκους. Η μάχη κράτησε όλη την ημέρα και ο Ιμπραήμ με 200

¹⁷² Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 88, 1.9.1826, σ. 350

¹⁷³ Στ. Σκοπετέας, *Η ένδοξος εποποιΐα των Μανιατών κατά του Ιμπραήμ πασά, μάχη Κακησκάλας-Πολεμίστρας- Ανδρουβίστης*, Αθήνα 2001, σ. 29-30

¹⁷⁴ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 90, 8.9.1826, σ. 385

¹⁷⁵ Σπ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 4, σ. 31-32

¹⁷⁶ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλληγενεσίας*, Αθήνα 1873, σ. 647-648

περίπου απώλειες πείστηκε ότι ήταν αδύνατον να καταλάβει τη Μάνη και επέστρεψε στην Τριπολιτσά¹⁷⁷.

Παράλληλα είχε διατάξει και μέρος του στόλου του να προσβάλει τη Μάνη και έφθασαν τέσσερα πλοία του στον Αλμυρό, αλλά αποκρούστηκαν από έξι ελληνικά πλοία. Οι Μανιάτες τα κτυπούσαν από την ξηρά και τα ανάγκασαν να αποχωρήσουν. Τα εχθρικά πλοία έφτασαν στις Κιτριές, όπου ενωμένα με άλλα τρία συνάντησαν το πολεμικό πλοίο του Ν. Λάμπρου Σπετσιώτου το οποίο και τους προξένησε σημαντικές ζημιές. Επιτιθέμενοι και οι Μανιάτες από την ξηρά δεν κατόρθωσαν τελικά οι αντίπαλοι να κάνουν απόβαση στη γη της Μάνης¹⁷⁸.

9.5. Νέες επιδρομές εναντίον της ΒΔ Πελοποννήσου

Τον Σεπτέμβριο ο Ιμπραήμ ξεκίνησε για τη βορειο-δυτική Πελοπόννησο εισβάλλοντας στα χωριά της επαρχίας Καλαβρύτων, Κατζάνη και Λιβάρτζι, άφησε φρουρά στη Δάρα και έφτασε μέχρι την Ποταμιά και του Καμπά το μύλο. Μαθαίνοντας αυτό ο Γ. Λεχουρίτης έφτασε στο Σοποτό και αφού συγκέντρωσε άνδρες από τα γύρω χωριά οχυρώθηκε στο χωριό Χόβολη¹⁷⁹. Στις 19 Σεπτεμβρίου έφτασαν και οι ιπείς του εχθρού οι οποίοι αντιμετώπιστηκαν με επιτυχία από τους αμυνόμενους, και αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν. Ένα σώμα 500 εχθρών κατόρθωσε και έφτασε μέχρι το Τριπόταμο και το Βερσίτζιο, όπου αποκρούστηκαν από τους κατοίκους. Επιστρέφοντας στη Χόβολη συνεπλάκησαν πάλι με το σώμα του Ν. Φάσου και εκδιώχτηκαν¹⁸⁰.

Στο Τριπόταμο, στα ερείπια της αρχαίας Ψωφίδος, είχε κτιστεί ένα μοναστήρι από τον μοναχό Παπουλάκο, ο οποίος είχε απασχολήσει από την αρχή του Αγώνα με τα σκάνδαλά του τους κατοίκους της περιοχής των Πατρών αλλά και πολλούς Αγωνιστές. Ο θησαυρός που είχε συγκεντρώσει ήταν μεγάλος και αρνείτο να τον δώσει για τον Αγώνα παρά τις συνεχείς εκκλήσεις των οπλαρχηγών και του ιδίου του Κολοκοτρώνη, ο οποίος τον υποπευόταν για συναλλαγές με τον Ιμπραήμ. Στις 14 Σεπτεμβρίου όμως οι άνδρες του Ιμπραήμ έσπασαν τις πύλες της μονής, σκότωσαν τον Παπουλάκη και όσους βρήκαν εκεί και άρπαξαν όλο το θησαυρό¹⁸¹.

¹⁷⁷ Αθ. Φωτόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 250-52

¹⁷⁸ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 118

¹⁷⁹ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 94, 22.9.1826, σ. 373

¹⁸⁰ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 98, 6.10.1826, σ. 390, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 120-123

¹⁸¹ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 432

Στις 15 Σεπτεμβρίου ένα εχθρικό σώμα με 1000 πεζούς και ιππείς φάνηκε στο Μποστίτζι και Κλειτορία. Ο Γ. Λεχουρίτης με τους στρατιώτες του έφτασε στο σημείο και αφού τους κτύπησε, τους εμπόδισε να καταλάβουν το Μποστίτζι¹⁸². Οι εχθροί επιστρέφοντας στην Τριπολιτσά λεηλάτησαν το Βαλτεσίνικο και τα χωριά της Καρύταινας.

¹⁸² Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 94, 22.9.1826, σ. 373

Γ' Κεφάλαιο

Πολιτικά και Διπλωματικά γεγονότα στην Ελλάδα και την Ευρώπη

10.1. Γ' Εθνική Συνέλευση

Από τα μέσα του 1825 ο Αγώνας των Ελλήνων κινδύνευε να χαθεί. Στην ξηρά όσο και στη θάλασσα υπήρχε αδυναμία να νικήσουν τον αντίπαλο και να σταματήσουν τον ανεφοδιασμό του Ιμπραήμ που είχε εδραιωθεί στην Πελοπόννησο. Στο πολιτικό επίπεδο η κυβέρνηση δεν είχε την αποδοχή αλλά ούτε και την ικανότητα να επιβληθεί. Η ανάγκη σύγκλησης συνέλευσης, για την τροποποίηση του πολιτεύματος και τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια λίγων, ήταν επείγουσα. Οι αντιπρόσωποι του έθνους έπρεπε να δεχθούν τη μεσολάβηση της Αγγλίας για τη λύση του Ελληνικού Ζητήματος.

Οι εργασίες της συνέλευσης ξεκίνησαν στις 6 Απριλίου 1826 στην Επίδαυρο, αλλά διακόπηκαν στις 16 Απριλίου μετά την είδηση της πτώσης του Μεσολογγίου¹⁸³. Στο σύντομο αυτό διάστημα η συνέλευση ανέθεσε στη «Διοικητική Επιτροπή» τις προτάσεις διαπραγμάτευσης με την Πύλη μέσω του Άγγλου πρεσβευτή καθώς και τη σύναψη δανείου¹⁸⁴. Τα οικονομικά της χώρας βρίσκονταν στο χειρότερο σημείο και δεν υπήρχαν καθόλου χρήματα. Με πρόταση του Κολοκοτρώνη κάλεσε η Διοικητική Επιτροπή και τον Άγγλο αντιστράτηγο R. Church να έρθει στην Ελλάδα¹⁸⁵. Προκλήθηκαν αντιδράσεις ότι δηλαδή η κυβέρνηση πουλάει το έθνος στους Άγγλους και ένας νέος εμφύλιος φαινόταν να ξεκινάει. «...Μετά τον εμφύλιον πόλεμον τα στρατεύματα όλα παρέλυσαν και εκακοσυνήθισαν, το δε σέβας προς τους ανωτέρους και προς αυτήν ακόμη την Κυβέρνησιν εξέλιπεν...Εις ταύτα δε πρόσθετες και την αχρηματίαν, η οποία προήλθεν από την καχεξίαν της ίδιας Διοικήσεως,...τότε άρχισε το προσκύνημα εις την Ρούμελην, και οι εκεί καπεταναίοι εζήτουν μπουγιουρντιά του Σουλτάνου...¹⁸⁶»

Μετά από πολλές αναβολές και έλλειψη αντιπροσώπων και με χωρισμένους τους Έλληνες σε παρατάξεις στις 18 Ιανουαρίου 1827 συγκροτήθηκε σε σώμα η συνέλευση στην Ερμιόνη και άρχισε τις εργασίες της ενώ στην Αίγινα είχε καταφύγει

¹⁸³ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 54, 21.4.1826, σ. 213 - 214

¹⁸⁴ Α. Ζ. Μάμουκας, *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επίσημων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*, Πειραιάς 1839, τ. 4, σ. 132-133 και 114-115, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 58, 5.5.1826, σ. 229

¹⁸⁵ Γ. Γερβίνος, *Ιστορία της Επανάστασεως και Αναγεννήσεως της Ελλάδος*, Αθήνα 1864, τ. 2, σ. 274

¹⁸⁶ Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 36

η Διοικητική Επιτροπή με τον Α. Ζαΐμη και τους υποστηρικτές του Αγγλικού κόμματος που υποστήριζαν ότι τόπος της συνέλευσης έπρεπε να είναι η Αίγινα. Τελικά με την μεσολάβηση του Χάμιλτον, του Κάνινγκ, του Τσώρτς και άλλων αποφάσισαν τη μεταφορά της έδρας στην Τροιζήνα από κοινού στις 16 Μαρτίου¹⁸⁷.

10.2. Αποφάσεις της Γ' Εθνοσυνέλευσης

Οι σημαντικότερες αποφάσεις της Γ' Εθνοσυνέλευσης ήταν η εκλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη και η ψήφιση του Συντάγματος. Η πρόταση για ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Καποδίστρια υποβλήθηκε στο σώμα στις 27 Μαρτίου και έγινε δεκτή ομόφωνα. Σύμφωνα με αυτήν η Εκτελεστική εξουσία θα ασκείτο από μονομελές όργανο, τον Κυβερνήτη. Οι ενέργειες για πρόσκληση του Ιωάννη Καποδίστρια να αναλάβει την εξουσία είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1824, όταν ο Αγώνας βρισκόταν σε άσχημο σημείο. Ο Κολοκοτρώνης θεωρούσε πως έτσι θα απέτρεπε τη φθορά και το αλληλοφάγωμα και σε αυτό είχε σύμμαχο και τον Καραϊσκάκη. Με το ψήφισμα της 3^{ης} Απριλίου ορίστηκε ως Κυβερνήτης της Ελλάδος ο Ιωάννης Καποδίστριας με επταετή θητεία. Του παραδόθηκε η πρόσκληση και απάντησε τον Αύγουστο του ίδιου έτους ότι δεχόταν.

Η κατάρτιση του Συντάγματος ήταν η δεύτερη σπουδαία επιτυχία της Συνέλευσης. Οι εισηγητές του νέου Συντάγματος είχαν να αντιμετωπίσουν πολιτικά συμφέροντα, αντιδράσεις πληρεξουσίων που απειλούσαν και τη ματαίωση της ψήφισής του. Τελικά την 1 Μαΐου υπογράφηκε το «Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος» που καθόριζε ως βάσεις του πολιτεύματος το κοινοβουλευτικό σύστημα και τη διάκριση των εξουσιών. Ήταν αυστηρό και δεν επέτρεπε την τροποποίησή του από τον νομοθέτη, ήταν το τελειότερο του Αγώνα, φιλελεύθερο και δημοκρατικό.

Η Συνέλευση επίσης με ψηφίσματά της επικύρωσε τον διορισμό του Κόχραν ως αρχιναυάρχου και διόρισε τον Τσώρτς ως αρχιστράτηγο¹⁸⁸. Όρισε ότι η Ελληνική επικράτεια αποτελείται από όλες τις επαρχίες που έλαβαν τα όπλα κατά του τυράννου και είναι αδιαίρετη και αδιάσπαστη. Αποφάσισε επίσης τη σύσταση εθνικού στόλου όπως ο τακτικός στρατός, και τη σύναψη δανείου με υποθήκη των εθνικών κτημάτων. Έδρα της Κυβέρνησης ορίστηκε το Ναύπλιο, και μέχρι την έλευση του Κυβερνήτη όρισε τριμελή επιτροπή για να ασκεί τη διακυβέρνηση. Αποκατέστησε τον Δ.

¹⁸⁷ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 280, 28.3.1827, σ. 2-3, Α. Ζ. Μάμουκας, *ό. π.*, τ. 7, σ. 164-165, *ΑΕΠ*, τ. 3 (1971), σ. 427-428

¹⁸⁸ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 56, 3.9.1827, σ. 221-223, Α. Ζ. Μάμουκας, *ό. π.*, τ. 7, σ. 89-93

Υψηλάντη στα αξιώματά του που τα είχε στερήσει ένα χρόνο πριν, επειδή ήταν αντίθετος με την πρόσκληση για παραχώρηση της ελευθερίας του Έθνους στην Αγγλία.

10.3. Η Συνθήκη του Λονδίνου της 6^{ης} Ιουλίου 1827

Μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης οι μεγάλες Δυνάμεις συνέχισαν τις προσπάθειες για τη λύση του Ελληνικού ζητήματος. Το ενδιαφέρον τους για λύση υπαγορευόταν από διαφορετικά συμφέροντα. Η Ρωσία, σύμφωνα με το πρωτόκολλο, είχε καταφέρει να διατηρήσει το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης και πίεζε τον Κάνινγκ για εξεύρεση λύσης που η ίδια επιθυμούσε. Η Αγγλία προσπαθούσε να βρει λύση που να περιορίζει την ολοένα μεγαλύτερη επιρροή της Ρωσίας στις ελληνικές υποθέσεις. Η Γαλλία τέλος ήθελε με κάθε τρόπο μια πιο ενεργή ανάμειξη στη λύση για να μπορέσει να αποκτήσει επιρροή στην Ανατολική Μεσόγειο.

Στο μεταξύ η Υψηλή Πύλη, από τον Ιανουάριο του 1827, απέρριπτε αλαζονικά κάθε προσπάθεια εξεύρεσης λύσης επειδή ήταν πεπεισμένη ότι η Επανάσταση έχει χαθεί μετά τις επιτυχίες του Ιμπραήμ και του Κιουταχί. Ο Κάνινγκ είχε ενοχληθεί από την αδιάλλακτη στάση της Πύλης, και η στάση αυτή βοήθησε την Αγγλία ώστε να υπογράψει τελικά τη Συνθήκη της 6^{ης} Ιουλίου. Η συνθήκη αυτή υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 6 Ιουλίου 1827¹⁸⁹.

Ύστερα από αρκετές διαπραγματεύσεις και προτάσεις των τριών Δυνάμεων καθώς και αλλαγές που προέκυψαν στο κυβερνητικό σχήμα της Αγγλίας, αποδέχθηκαν ένα τροποποιημένο αγγλικό σχέδιο για λύση της ελληνικής υπόθεσης. Ήταν ουσιαστικά μια επανάληψη του πρωτοκόλλου της Πετρούπολης αλλά στο προοίμιο της συνθήκης γινόταν αναφορά στην ανάγκη προστασίας του εμπορίου, στην αίτηση προστασίας που είχε ζητήσει η Ελλάδα από την Αγγλία και σε ανθρωπιστικούς λόγους. Σύμφωνα με τη Συνθήκη έπρεπε να γίνει ανακωχή των εχθροπραξιών, η Ελλάδα θα κέρδιζε την αυτονομία της αλλά θα ήταν φόρου υποτελής στον Σουλτάνο, τα σύνορα του νέου κράτους θα καθορίζονταν από διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων.

Το πιο σημαντικό σημείο της Συνθήκης ήταν το μυστικό άρθρο το οποίο προέβλεπε πως αν δεν αποδέχονταν την ανακωχή θα μπορούσαν οι Δυνάμεις να την επιβάλουν. Με εντολές που έστειλαν προς τους ναυάρχους δήλωναν ότι έπρεπε να

¹⁸⁹ A. Z. Μάμουκας, *ό. π.*, τ. 11, σ. 716

ληφθούν όλα τα μέτρα για την πραγματοποίηση αυτής της απειλής, χωρίς όμως να λάβουν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ των δύο μερών¹⁹⁰.

¹⁹⁰ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 52, 10.8.1827, σ. 206-208

ΙΑ΄ Κεφάλαιο

Ο Ιμπραήμ συνεχίζει τις προσπάθειες υποταγής με κάθε μέσο

11.1. Επιδρομές στην Ηλεία

Ο Μωριάς στις αρχές του 1827 βρισκόταν σε δεινή κατάσταση, εξαιτίας των συχνών επιθέσεων εναντίον των κατοίκων και των λεηλασιών από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Οι περισσότεροι είχαν καταφύγει στα ορεινά, ξυπόλητοι και πεινασμένοι, για να αποφύγουν τις γενοκτονίες, και αντιστέκονταν όσο μπορούσαν. Οργανωμένη αντίσταση δεν υπήρχε, αλλά την περίοδο αυτή εμφανίστηκε σε μεγάλη έκταση το «προσκύνημα», μέθοδο που χρησιμοποίησε ο Ιμπραήμ για να καθυποτάξει την Πελοπόννησο.

Τον Απρίλιο ο εχθρός ξεκίνησε για την Ηλεία και αιφνιδίασε τον Πύργο¹⁹¹. Έμειναν έξι ημέρες στον Πύργο και κατέστρεψαν τα πάντα. Όσοι από τους κατοίκους πρόλαβαν, έφυγαν προς το Κατάκωλο για να περάσουν στα Ιόνια νησιά αλλά αιχμαλωτίστηκαν από τουρκικά πλοία. Αυτοί που έφυγαν προς την Αγουλινίτσα στάθηκαν πιο τυχεροί γιατί τους βοήθησαν τα ελώδη εδάφη και το παρακείμενο δάσος που δυσκόλευε εξαιρετικά τον αντίπαλο¹⁹². Το άλλο σώμα του εχθρού αφού έκαψε το Μπέλεσι συνάντησε αντίσταση καθ' οδόν και υπέστη απώλειες. Προχώρησε στη συνέχεια προς το Χλεμούτσι όπου βρίσκονταν ένοπλοι υπερασπιστές με επικεφαλής τον Μ. Σισίνη και τον Δ. Διάκο και 1500-2000 γυναικόπαιδα¹⁹³. Η αντίσταση ήταν γενναία και κράτησε τρεις εβδομάδες, όταν εξαντλημένοι από τη δίψα αποφάσισαν να παραδοθούν με συνθήκη. Η συνθήκη όμως δεν τηρήθηκε και οι πολιορκημένοι αιχμαλωτίστηκαν και οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα αιχμαλώτων ενώ ο Σισίνης και ο Διάκος “συνέπαθον ...πολύν καιρόν εις την φυλακήν”¹⁹⁴.

11.2. Αγώνας του Κολοκοτρώνη εναντίον του Ιμπραήμ και των προσκυνημένων

Ο Κολοκοτρώνης τον Μάιο, ως γενικός αρχηγός των στρατευμάτων της Πελοποννήσου, έστειλε διαταγές για στρατολόγηση στις επαρχίες που δεν είχαν Τούρκους, για να ανακόψει την ηττοπάθεια και το προσκύνημα. Η απάντησή τους ήταν ότι θα έλθουν αφού φτιάξει στρατόπεδα. Το τουρκοπροσκύνημα είχε πάρει διαστάσεις

¹⁹¹ *ΑΕΠ*, τ. 3 (1971), σ. 485

¹⁹² Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 3, σ. 262

¹⁹³ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 292, 13.5.1827, σ. 4

¹⁹⁴ *ΙΕΕ*, *ό. π.*, σ. 453

όχι μόνο στην Αχαΐα αλλά και σε άλλες περιοχές. «..Ο Ιμπραΐμης τόσω έλκυσε πολύ τον λαόν· τούρκος δεν εκόταε ούτε αστάχυ να κόψη, και όλα με τον παρά, και τους έδιδε προσκυνοχάρτια και μέρος· και επροσκύνησαν όλοι οι καπιτανέοι- και επροσκύνησαν οι καπετανέοι των αρχόντων...¹⁹⁵»

Πολλοί μπορεί να είναι οι λόγοι που οδήγησαν στο τουρκοπροσκύνημα. Η κόπωση τόσων ετών Αγώνα, η καταστροφή των περιουσιών, οι διχόνοια των Ελλήνων, οι φιλοδοξίες των οπλαρχηγών. Με την πολιορκία των Πατρών αναδείχθηκε η αντιπάθεια που έτρεφαν προς τους διορισμένους καπεταναίους, κυρίως οι αλβανόφωνοι, οι οποίοι και έκαναν μυστικές συνεννοήσεις με τους Τούρκους του φρουρίου και αποκόμιζαν οφέλη. Επειδή γνώριζαν την αλβανική γλώσσα, μπορούσαν να έχουν άνετα επαφές τόσο με τους Τούρκους όσο και με τους Λαλαίους. Κυρίαρχη μορφή στο προσκύνημα αναδείχτηκε ο Νενέκος από τα Ζουμπάτα.

Ο Νενέκος ήταν ένας εκ των γενναίων οπλαρχηγών της περιοχής πριν προσκυνήσει. Είχε διακριθεί κατά την πολιορκία των Πατρών και έχαιρε εκτίμησης στα μέρη του, κυρίως μεταξύ των αλβανόφωνων, για την ανδραγαθία του. Δελεάστηκε όμως από τα χρήματα, τις εκτάσεις γης που του έδωσαν και τις κολακειές των Τούρκων, και έκανε έργο του το προσκύνημα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να επηρεάζει και πάρα πολλούς από τους κατοίκους των Ζουμπατοχωρίων. Με τις διευκολύνσεις που απολάμβαναν και τις συναλλαγές που έκαναν οι χωρικοί με τους Τούρκους ολόκληρες περιοχές προσκύνησαν¹⁹⁶. Ο Νενέκος, με την εμφάνιση του Ιμπραήμ στην Πάτρα, μπήκε μπροστά για το προσκύνημα και πολλές επαρχίες, είτε από φόβο είτε από απελπισία προσκύνησαν. Ήταν δε τόσο πιστός στον Ιμπραήμ που ενώ θα μπορούσε να τον δολοφονήσει όταν χάθηκε στο δάσος, αντίθετα τον οδήγησε στο στρατόπεδό του. Ως ανταμοιβή πήρε τον τίτλο του Μπέη από τον Σουλτάνο¹⁹⁷.

Ο αντιπερισπασμός από την πλευρά του Κολοκοτρώνη ξεκίνησε στις αρχές Ιουνίου όταν διατάσσει τον Νικηταρά να κάνει επιστράτευση στις περιοχές του Μυστρά, Μεσσηνίας, Αρκαδίας και Λεονταρίου. Επίσης διατάσσει τον Πλαπούτα, τον Γενναίο Κολοκοτρώνη και τον Χριστόπουλο για επιστράτευση στην Καρύταινα και το Φανάρι. Με τον τρόπο αυτό ήθελε να ενθαρρύνει τους Έλληνες και να παρεμποδιστεί η επικοινωνία του Ιμπραήμ μεταξύ της Τριπολιτσάς και της Μεσσηνίας. Ο ίδιος φτάνει στις 19 Ιουνίου στην περιοχή του Φενεού και αρχίζει να απειλεί τους κατοίκους των

¹⁹⁵ Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 195

¹⁹⁶ Φωτάκος, *ό. π.*, τ. 4, σ. 52-54

¹⁹⁷ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 3, σ. 348-350

γύρω περιοχών πως αν επέστρεφαν στην Επανάσταση θα τους συγχωρούσε, αν όμως επέμεναν θα τους σκότωνε και θα έκαιγε τα χωριά τους. Υλοποίησε τις απειλές του όταν οδήγησαν μπροστά του έναν αμετανόητο προσκυνημένο.

Στο μεταξύ ο Γενναίος και ο Πλαπούτας επιτέθηκαν στον εχθρό στον κάμπο της Δημητσάνας αναγκάζοντάς τον να επιστρέψει στην Τριπολιτσά και να ματαιωθεί το σχέδιό του για επίθεση στην Καρύταινα. Στη συνέχεια οι Έλληνες οπλαρχηγοί κατευθύνθηκαν προς τα Καλάβρυτα όπου υπήρχαν πολλά χωριά προσκυνημένα προσπαθώντας να επαναφέρουν τους κατοίκους και να σταματήσει το κακό, άλλοτε συμβουλευόμενος και άλλοτε απειλώντας¹⁹⁸. Αρκετοί οπλαρχηγοί επέστρεψαν στα όπλα εναντίον του Ιμπραήμ, αλλά παρέμεναν αρκετοί ακόμα που δυσπιστούσαν. Οι καλοκαιρινοί αυτοί μήνες υπήρξαν για τον Κολοκοτρώνη και τους συνεργάτες του οι πλέον δύσκολοι του Αγώνα επειδή το προσκύνημα είχε διαδοθεί και πολλές επαρχίες είχαν προσκυνήσει.

Αυτή τη φορά δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο τον εχθρό τον οποίο γνώριζε αλλά και τους ντόπιους προσκυνημένους. Μετακινούσε συνεχώς το στρατόπεδό του, ώστε να μην μπορεί να εντοπιστεί από τους αντιπάλους επειδή και ο ίδιος κινδύνευε. Άλλωστε οι προσκυνημένοι «...είχαν δώσει υπόσχεσιν εις τους Τούρκους, ου μόνον τον στρατόν του Κολοκοτρώνη να διαλύσουν αλλά και αυτόν τούτον... ζώντα να τοις παραδώσουν...»¹⁹⁹. Η Αντικυβερνητική Επιτροπή δεν του έστειλε εφόδια και του αρνιόταν τον τίτλο του γενικού αρχηγού, ενώ το Βουλευτικό τον καλούσε στο Άργος και να εκστρατεύσουν όλοι μαζί.

Στα μέσα Αυγούστου ο Κολοκοτρώνης κατευθύνθηκε προς τη Μεσσηνία όπου λόγω της πείνας και της εξάντλησης, οι κάτοικοι άρχισαν να διαπραγματεύονται την υποταγή. Αν η Μεσσηνία έπεφτε η Επανάσταση θα χανόταν οριστικά, για το λόγο αυτό και ο Γέρος του Μωριά έσπευσε να αναπτρώσει το φρόνημα των κατοίκων, την ώρα που οι άλλες περιοχές είχαν επιστρέψει στον Αγώνα. Στο τέλος Αυγούστου τα ελληνικά σώματα απέκρουσαν τους εχθρούς στην Καυκαριά και ο Γενναίος νίκησε ένα εχθρικό σώμα στη γέφυρα της Νεμούτας αναγκάζοντας τους εχθρούς να γυρίσουν στη Γαστούνη. Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών εγκατέλειψαν την υποταγή και επανήλθαν στο καθήκον.

¹⁹⁸ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 50, 29.6.1827, σ. 199

¹⁹⁹ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήνα 1873, σ. 752

11.3. Επίθεση εναντίον του Μεγάλου Σπηλαίου

Την περίοδο που ο Κολοκοτρώνης έδινε τον αγώνα του εναντίον των προσκυνημένων οι απροσκύνητοι συγκεντρώθηκαν στη Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου με ορισμένους οπλαρχηγούς όπως οι αδελφοί Πετμεζαίοι. Εκεί πήγε με εντολή του Κολοκοτρώνη και ο Φωτάκος με δύναμη για να βοηθήσουν στην άμυνα. Στις 19 Ιουνίου ο Ιμπραήμ βρισκόταν απέναντι από τη Μονή και παρατηρούσε το χώρο. Έστειλε αίτημα για προσκύνημα στους Πατέρες οι οποίοι το απέρριψαν και στις 24 Ιουνίου επιτέθηκε με 4000 άνδρες του Ντελή Αχμέτ και 2000 προσκυνημένους υπό τον Νενέκο οι οποίοι και γνώριζαν καλά την περιοχή²⁰⁰. Όλες όμως οι έφοδοι αποκρούστηκαν και δεν κατόρθωσε να πατήσει τη Μονή αναγκάζοντάς τον να επιστρέψει στην Τριπολιτσά.

Την ίδια στιγμή ο Ντελή Αχμέτ επιτέθηκε εναντίον του Διακοφτού, το οποίο δεν είχε προσκυνήσει, και το πυρπόλησε, ενώ ο Γενναίος Κολοκοτρώνης και ο Πλαπούτας επιτέθηκαν με Καρυτινούς στο προσκυνημένο Λιβάρτζι και ανάγκασαν τους κατοίκους να επανέλθουν με το μέρος των Ελλήνων²⁰¹.

11.4. Ναυτικός Αγώνας. Αποτυχία εκστρατείας του Κόχραν προς την Αλεξάνδρεια

Ο Κόχραν ως διορισμένος αρχιναύαρχος είχε στο νου του να κάνει εντυπωσιακές κινήσεις με το στόλο και άφηνε συχνά τις μικροεπιχειρήσεις, όπως η τήρηση του αποκλεισμού ή η καταδίωξη και σύλληψη φορτηγών πλοίων που παράβαιναν τις συμφωνίες. Στις αρχές Μαΐου, όταν πληροφορήθηκε ότι ο Ιμπραήμ βρισκόταν σε μια γολέτα έξω από τη Γαστούνη, θέλησε να τον αιχμαλωτίσει. Με 23 πλοία βρέθηκε στα ανοιχτά της Γλαρέντσας πλέοντας υπό αυστριακή σημαία. Δεν κατόρθωσε όμως να επιτύχει το σκοπό του επειδή ο Ιμπραήμ υποπτεύθηκε τις κινήσεις του πλοίου και αποβιβάστηκε στην ξηρά.

Το επόμενο σχέδιο του Κόχραν ήταν να κάψει τον αιγυπτιακό στόλο μέσα στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Έτσι στα τέλη Μαΐου συγκέντρωσε το στόλο στα Κύθηρα και κατευθύνθηκε προς την Αλεξάνδρεια²⁰². Αποφασίστηκε να φανούν τα πλοία ως εμπορευματική νηοπομπή, και να μουν στο λιμάνι μόνο τα πυρπολικά με μια φρεγάτα ενώ τα υπόλοιπα θα ανέμεναν έξω. Όμως αναγνωρίστηκαν από μια ακταιωρό και κατά

²⁰⁰ Φωτάκος, ό. π., σ. 65-67, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., τ. 3, σ. 354-355

²⁰¹ Φωτάκος, ό. π., σ. 69

²⁰² Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 49, 22.6.1827, σ. 195

την πυρπόλησή της δόθηκε ο χρόνος στα υπόλοιπα πλοία να ετοιμαστούν για την άμυνά τους. Στο μεταξύ έπεσε ο άνεμος και δεν υπήρχε καμιά ελπίδα για επιτυχία του σχεδίου. Την επομένη ο ελληνικός στόλος γύρισε στη Ρόδο και σε επιστολή του Κόχραν στην Αντικυβερνητική Επιτροπή ανέφερε απλά ότι δεν έκρινε την ευκαιρία κατάλληλη για ναυμαχία.²⁰³

Μετά την αποτυχία στην Αλεξάνδρεια ο Κόχραν αφού συγκέντρωσε τις προσόδους από τα νησιά του Αιγαίου προχώρησε προς τα δυτικά παράλια της Πελοποννήσου. Κοντά στο Νεόκαστρο συνάντησαν τον εχθρικό στόλο με 16 πλοία να κατευθύνεται προς το Ναβαρίνο. Μαζί με τον Τόμας που πήγε με το πλοίο του μαζί, κατάφεραν να καταδιώξουν και να καταλάβουν, στις 20 Ιουλίου έξω από την Γλαρέντζα, μια κορβέτα που θεωρείτο η καλύτερη του αιγυπτιακού στόλου και μια τυνησιακή γολέτα. Αφού τις ρυμούλκησαν στον Πόρο και τις επισκεύασαν τις έβαλαν στην υπηρεσία του ελληνικού στόλου.

11.5. Άφιξη ισχυρού τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο

Ο Ιμπραήμ, ύστερα από την επιχείρηση του Κόχραν στην Αλεξάνδρεια, θεωρεί πως μόνο αν πλήξει, σε συνεργασία με τον τουρκικό στόλο, τα ναυτικά νησιά και το στόλο τους μπορεί να επιφέρει καθοριστικό πλήγμα στην Επανάσταση. Ζητά λοιπόν από τον Μωχάμετ Άλη να του στείλει μια μοίρα με ό,τι μπορούσε να συγκεντρώσει σε καράβια και δυναμικό όχι μόνο από τη χώρα του αλλά και από την Αλγερία και την Τυνησία. Η τουρκική μοίρα με επικεφαλής τον Ταχήρ πασά, θα κατέβαινε από τον Ελλήσποντο και θα βρίσκονταν στον κόλπο του Ναβαρίνου.

Σε λίγο χρόνο ετοιμάστηκε ο στόλος που αριθμούσε περίπου 90 πλοία με επικεφαλής τον Μουχαρέμπεη και τον Γάλλο υποναύαρχο Λε Τελλιέ²⁰⁴. Πολλοί ευρωπαίοι αξιωματικοί συμμετείχαν, όπως και προηγούμενα, με διάφορες ειδικότητες στην αποστολή. Ο στόλος αυτός έφθασε στο Ναβαρίνο στις 26 Αυγούστου και την άφιξή της παρακολουθούσε ο Αδριανός Σωτηρίου χαρακτηρίζοντάς την ως εκστρατεία απελπισίας την ώρα που οι χριστιανικές χώρες έχουν λάβει απόφαση για την ανεξαρτησία των Ελλήνων.

²⁰³ ΙΕΕ, ό. π., σ. 456

²⁰⁴ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 53, 24.8.1827, σ. 211-212, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 57, 3.9.1827, σ. 227- 228, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 56, 3.9.1827, σ. 223

ΙΒ΄ Κεφάλαιο

Τελευταία πολεμικά γεγονότα του Ιμπραήμ

12.1. Η καταστροφή της Μεσσηνίας

Τον Σεπτέμβριο του 1827 ο Ιμπραήμ έχοντας μαζί και τον Νενέκο, θέλησε να έχει άνετη πρόσβαση στη Μεσσηνία και να μπορούν τα στρατεύματά του να κινούνται ανεμπόδιστα από την Πάτρα προς τα Μεσσηνιακά φρούρια και την Τριπολιτσά. Έστειλε τον Κεχαγιά του με δέκα χιλιάδες στρατό στο Νησί, και έγραψε για τελευταία φορά στους κατοίκους να προσκυνήσουν, αλλιώς θα έκοβε όλα τα δέντρα και δεν θα άφηνε τίποτα όρθιο. Πίστευε πως αν κατάφερνε το σκοπό του θα μπορούσε να κάνει επιδρομές και προς τη Μάνη που ήταν ολόκληρη ένα φρούριο και δεν μπορούσε να την κυριεύσει. Αν κατόρθωνε το σκοπό του θα έσβηνε και η Επανάσταση.

Η απάντηση των Μεσσηνίων ήταν αρνητική, το ίδιο και η απάντηση του Κολοκοτρώνη εκ μέρους των Μεσσηνίων. «...αυτό οπού μας φοβερίζεις, να μας κόψης και κάψης τα καρποφόρα δένδρα μας δεν είναι της πολεμικής έργον· διατί τα άψυχα δένδρα δεν εναντιόνονται εις κανένα· μόνον οι άνθρωποι οπού εναντιόνονται έχουνε στρατεύματα και σκλαβόνεις· και έτσι είναι το δίκαιον του πολέμου· με τους ανθρώπους και όχι με τα άψυχα δένδρα...²⁰⁵».

Αμέσως μετά ο Κολοκοτρώνης πήγε στον Αλμυρό όπου συνάντησε τους Μανιάτες για να λάβουν τις αποφάσεις τους και έστειλαν και επιστολή προς τους ναυάρχους των τριών Δυνάμεων καταγγέλλοντας τα μέτρα του Ιμπραήμ που σκοπό είχαν τον αφανισμό των Πελοποννησίων. Οι ναύαρχοι έστειλαν πλοιάρχους για να διαπιστώσουν αν οι καταγγελίες ήταν αληθινές και, βλέποντας τον καμένο τόπο, διαμαρτυρήθηκαν στον Κεχαγιά μπέη χωρίς αποτέλεσμα. Οι εντολές του Ιμπραήμ ήταν σαφείς από τη στιγμή που δεν προσκύνησαν, ολοκληρωτική καταστροφή και δενδροτομία σε όλη την Πελοπόννησο.

12.2. Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου και ο αντίκτυπός της

Η συνθήκη του Λονδίνου έγινε γνωστή στους Έλληνες ανεπίσημα μέσω Ζακύνθου περί το τέλος Ιουλίου και δημοσιεύθηκε μεταφρασμένη στην *Γενική εφημερίς της Ελλάδος* στις 10 Αυγούστου²⁰⁶. Άλλοι τη δέχτηκαν με ευφορία και άλλοι

²⁰⁵ Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 207

²⁰⁶ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 128

με σκεπτικισμό επειδή άφηνε απέξω τις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Επίσημως έγινε γνωστή στην Κυβέρνηση από τους ναυάρχους Κόδρικτων και Δεριγνύ εκπροσωπώντας και τον Χέυδεν, στις 5/17 Αυγούστου 1827 στο Ναύπλιο. Πρότειναν στην ελληνική πλευρά ανακωχή η οποία, ύστερα από έντονες διεργασίες την αποδέχτηκε αν και δεν ήταν η εθνικά προσδοκώμενη. Επίσης πρότειναν να μεταφερθεί η έδρα της κυβέρνησης στην Αίγινα από το Ναύπλιο για περισσότερη ασφάλεια.

Ο Κόδρικτων απέπλευσε για το Ναβαρίνο και ακολούθησε ο Δεριγνύ οι οποίοι, αφού έκαναν σύσκεψη για κοινή αντιμετώπιση του εχθρού, συμφώνησαν για συνάντηση του Δεριγνύ με τον Ιμπραήμ στη σκηνή του στις 11/23 Σεπτεμβρίου. Ο Δεριγνύ του ανακοίνωσε την απόφαση για παρεμπόδιση οποιασδήποτε μετακίνησης τουρκοαιγυπτιακού στόλου προς άλλο ελληνικό μέρος, διαφορετικά θα χρησιμοποιούσαν βία. Στη δεύτερη συνάντηση με τον Κόδρικτων στις 13/25 Σεπτεμβρίου, ο Ιμπραήμ δέχτηκε να γυρίσει πίσω την αιγυπτιακή μοίρα που κατευθυνόταν προς την Πάτρα. Λίγες μέρες αργότερα όμως ο Ιμπραήμ παραβίασε τη συμφωνία, με την πρόφαση ότι ο Κόχραν επιτίθετο εναντίον της Πάτρας και ότι η προφορική συμφωνία που είχαν κάνει αφορούσε μόνο σε επίθεση των εχθρών εναντίον της Ύδρας²⁰⁷.

Ο συμμαχικός στόλος βγήκε από τον όρμο της Πύλου αλλά λίγες ημέρες αργότερα στις 19 Σεπτεμβρίου/1 Οκτωβρίου ειδοποιήθηκε ότι ισχυρή τουρκική μοίρα απέπλεε από το Νεόκαστρο. Ο Κόδρικτων έστειλε στον υποναύαρχο Χαλήλ μήνυμα ότι παραβίαζε τη συμφωνία και ότι στο εξής δεν θα εμπιστευόταν τον Ιμπραήμ. Πράγματι ο εχθρός προσπάθησε μέσα στη νύχτα να διαφύγει της προσοχής του Κόδρικτων που παρέμενε στο αγκυροβόλιο της Ζακύνθου, αλλά μια ισχυρή καταγίδα χάλασε τα σχέδια του εχθρού και ο συμμαχικός στόλος ειδοποιημένος κατευθύνθηκε προς βορρά για να τον αναχαιτίσει²⁰⁸.

Στο μεταξύ την 1/13 Οκτωβρίου έφτανε και η ρώσικη μοίρα υπό τον Χέυδεν στα νερά της Πύλου και έκανε την εμφάνισή της και η γαλλική υπό τον Δεριγνύ ο οποίος το διάστημα αυτό προτίμησε να επισκευάσει τα πλοία του παρά να είναι στο πλευρό του Άγγλου ναυάρχου. Οι τρεις ναύαρχοι συναντήθηκαν στο πλοίο του Κόδρικτων *Ασία* για τα γεγονότα που είχαν μεσολαβήσει από την τελευταία τους συνάντηση. Η σκέψη για αποκλεισμό του τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο λιμάνι της

²⁰⁷ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 130-132

²⁰⁸ ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 467

Πύλου απορρίφθηκε επειδή ήταν πολύ δαπανηρή και οι καιρικές συνθήκες στην περιοχή δεν ήταν καλές κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Στο διάστημα αυτό εξέπνεε και η εκχειρία που είχε συμφωνηθεί με τον Ιμπραήμ, ο οποίος περιορισμένος από τους συμμάχους είχε στραφεί στην καταστροφή του Μωριά με μανία.

Στις 5/17 Οκτωβρίου οι τρεις ναύαρχοι ενημερωμένοι για την κατάσταση που επικρατούσε εξαιτίας της δενδροτομίας και της καμένης γης στην Πελοπόννησο συνέταξαν μια διακοίνωση προς τον Ιμπραήμ επισημαίνοντάς του την παραβίαση της συνθήκης και τις συνέπειες της άρνησής του. Η διακοίνωση αυτή δεν παραδόθηκε στον Ιμπραήμ επειδή είχε φροντίσει να απουσιάσει από το Νεόκαστρο. Την επομένη οι τρεις ναύαρχοι συνέταξαν ένα πρωτόκολλο όπου εξηγούσαν τους λόγους για τους οποίους θα εισέρχονταν στον κόλπο του Ναβαρίνου. Ο οθωμανικός στόλος αποτελείτο από 89 πλοία ενώ ο συμμαχικός από 27 πλοία αλλά με καλύτερα εκπαιδευμένο πλήρωμα και εξοπλισμό.

Σύμφωνα με τις οδηγίες του Κόρδικτων, που ήταν ο επικεφαλής και αρχαιότερος όλων των ναυάρχων, η γαλλική μοίρα θα κατευθυνόταν δεξιά εναντίον των Αιγυπτίων ενώ η ρωσική αριστερά εναντίον των Τούρκων. Ο βρετανικός στόλος θα κατευθυνόταν στο κέντρο και ο ίδιος με την *Ασία* θα έπαιρνε θέση ανάμεσα στις ναυαρχίδες του Ταχίρ και Μωχαρέμ. Ένα άλλο πρόβλημα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Δεριγνύ ήταν η παρουσία πολλών Γάλλων αξιωματικών στην υπηρεσία των Αιγυπτίων. Σε επιστολή που τους έστειλε για δεύτερη φορά στις 5/17 Οκτωβρίου τους επισήμανε ότι θα πολεμούσαν εναντίον του εθνικού τους συμβόλου και τους κάλεσε να απομακρυνθούν. Τελικά αναγκάστηκαν να μεταβούν σε αυστριακό πλοίο με τελευταίο τον Λετελλιέ ο οποίος μέχρι την τελευταία στιγμή προσέφερε τις υπηρεσίες του²⁰⁹.

Στις 8/20 Οκτωβρίου έγινε η είσοδος στον όρμο και οι εντολές ήταν να μην ξεκινήσουν οι σύμμαχοι πρώτοι τα πυρά. Όμως ένα οθωμανικό πυρπολικό πλησίασε το πλοίο *Darmouth* και ήταν φανερό ότι θα έβαζαν φωτιά. Παρά τις προειδοποιήσεις και τις εξηγήσεις που ζήτησαν οι σύμμαχοι, οι Οθωμανοί ξεκίνησαν τα πυρά και έβαλαν φωτιά στο πυρπολικό. Η ναυμαχία άρχισε το μεσημέρι και κράτησε τέσσερις περίπου ώρες²¹⁰. Όταν στις 3:15 μπήκε στον όρμο και η ρωσική μοίρα η πλάστιγγα έγερνε υπέρ των συμμάχων. Σε λίγη ώρα εξουδετερώθηκε ο οθωμανικός στόλος με

²⁰⁹ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 148-149

²¹⁰ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 69, 19.10.1827, σ. 273, 275

άψογη συνεργασία των τριών ναυάρχων. Βέβαια μέσα στους πυκνούς καπνούς ήταν αδύνατον να ελεγχθεί η κατάσταση και κάποια πλοία επλήγησαν και από φίλια πυρά. Οι Τουρκοαιγύπτιοι όταν κατάλαβαν την έκβαση της ναυμαχίας πυρπολούσαν ή βούλιαζαν τα πλοία μόνοι τους για να μην πέσουν στα χέρια των αντιπάλων. Ο απολογισμός ήταν 4000 ή 6000 νεκροί από τους εχθρούς και 182 νεκροί σύμμαχοι. Αμέσως μετά ο Κόδρικτων συναντήθηκε με τους άλλους ναάρχους και εξέφρασε τις ευχαριστίες του για την άψογη συνεργασία²¹¹.

Η είδηση της καταναυμάχησης του τουρκοαιγυπτιακού στόλου με μεγάλο ενθουσιασμό τόσο από τους Έλληνες όσο και στην Πετρούπολη και το Παρίσι. Οι Έλληνες έβλεπαν την ημέρα της ελευθερίας να πλησιάζει και οι Γάλλοι ένιωσαν ικανοποίηση μετά την πανωλεθρία του Τραφάλγκαρ. Οι Ρώσοι αποδείχτηκαν αντάξιοι ναυτικοί των Γάλλων και των Άγγλων. Οι συντηρητικοί κύκλοι στο Λονδίνο ήταν ψυχροί στην είδηση, επειδή θεωρούσαν ότι θα άνοιγε ο δρόμος της Ρωσίας προς τη Μεσόγειο ενώ η Αυστροουγγαρία υποστήριζε ότι θα ακολουθούσε γενικό χάος. Η Υψηλή Πύλη παρά τις απειλές δεν προέβη σε αντίποινα και θηριωδίες, γνωρίζοντας ότι θα ερχόταν αντιμέτωπη η χώρα του με τις χριστιανικές δυνάμεις της Ευρώπης²¹².

12.3. Αναχώρηση των τριών πρεσβευτών από την Κωνσταντινούπολη

Οι τρεις πρεσβευτές των συμμαχικών δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη πρότειναν στον Ρεΐς εφέντη να χρεωθεί η ήττα στον Ιμπραήμ ώστε να μην έλθουν σε ολοκληρωτική ρήξη με την Πύλη. Η απάντησή του όμως ήταν αντίθετη από τις προτάσεις τους. Ζητούσε να πάψουν να αναμιγνύονται στο Ελληνικό Ζήτημα και να πληρώσουν πολεμικές αποζημιώσεις. Παρόλες τις προσπάθειες που έγιναν εκ μέρους των πρεσβευτών, ότι πρώτοι οι Οθωμανοί έριξαν πυρά και οι σύμμαχοι αμύνθηκαν δεν κατάφεραν να πείσουν την Πύλη²¹³. Η τελική πρόταση του Σουλτάνου ήταν να επιστρέψουν οι Έλληνες στην κατάσταση που βρίσκονταν πριν την Επανάσταση.

Οι πρεσβευτές αφού ανακοίνωσαν ότι δεν θα επαναστατούσαν οι Έλληνες αν ήταν ευχαριστημένοι με την τότε κατάσταση, αναχώρησαν από την Κωνσταντινούπολη στις 8 Δεκεμβρίου²¹⁴. Για μερικές ημέρες η κατάσταση στην Πόλη ήταν τεταμένη με

²¹¹ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 70, 22.10.1827, σ. 278

²¹² *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 69, 19.10.1827, σ. 275, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 70, 22.10.1827, σ. 277-278

²¹³ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 76, 12.11.1827, σ. 305, *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 2, 8.1.1828, σ. 10, *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 3, 11.1.1828, σ. 11

²¹⁴ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 2, 8.1.1828, σ. 9

απειλές, κακοποιήσεις Ευρωπαίων και ρίψη των εμπορευμάτων στον Βόσπορο. Στο Λονδίνο κατά το συμμαχικό συνέδριο αποφάσισαν ότι ήρθε η ώρα να αναμετρηθούν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η οργή του Σουλτάνου στράφηκε και κατά της Ρωσίας κατηγορώντας την ότι υποκινεί εξεγέρσεις για να καταλαμβάνει τουρκικές επαρχίες, και ανάγκασε την Πύλη να υπογράψει τη συνθήκη του Άκκερμαν. Θα έπρεπε όλοι οι Οθωμανοί να ξεσηκώνονταν για να ξεπλύνουν την προσβολή. Όπως ήταν αναμενόμενο οι σχέσεις των δύο χωρών επιδεινώθηκαν και ο πόλεμος μεταξύ τους ήταν προ των πυλών.

12.4. Η καταστροφή της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ

Η καταστροφή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο έκανε τον Ιμπραήμ να συνειδητοποιήσει ότι το αρχικό του σχέδιο μερικά χρόνια πριν όταν έφτανε στην Πελοπόννησο δεν είχε πιθανότητες επιτυχίας. Αφού δεν κατάφερε να λυγίσει τους επαναστατημένους Έλληνες με όλους τους τρόπους που χρησιμοποίησε, προχώρησε σε μια τελευταία πράξη εκδίκησης καταστρέφοντας την πρωτεύουσα της Πελοποννήσου. Με τον τρόπο αυτό δεν θα μπορούσαν και οι Έλληνες να είχαν ένα κύριο ορμητήριο για να του επιτεθούν.

Στις 8 Φεβρουαρίου έφθασε η εμπροσθοφυλακή του στην Τριπολιτσά και ο ίδιος έφθασε την επομένη με 12000 άνδρες. Αμέσως έδωσε διαταγή να αρχίσει η κατεδάφιση των τειχών της πόλης κάνοντας ο ίδιος την αρχή. Υπό τους ήχους ταμπουριών και με προσευχές στον Αλλάχ ανατίναζαν με υπονόμους τα πάντα. Ελάχιστα κτήρια έμειναν όρθια, τα πάντα έγιναν σωροί από πέτρες. Δημόσια κτήρια, βρύσες, τζαμιά, σπίτια, όλα καταστράφηκαν και πυρπολήθηκαν. Η ένδοξη Τριπολιτσά ήταν σωρός ερειπίων. Μόνο η Πύλη του Λεονταρίου από την οποία αποχώρησε στις 16 Φεβρουαρίου έμεινε όρθια²¹⁵.

Όταν οι Τριπολιτσιώτες που βρίσκονταν στα γύρω βουνά μπήκαν στην πόλη τους, συνάντησαν έναν βούρκο με πτώματα ζώων, λάσπες και πέτρες. Σε αναφορά τους προς την Κυβέρνηση ανακοίνωναν την απόφασή τους να ανοικοδομήσουν την πόλη τους και ζητούσαν ενίσχυση.

Στο μεταξύ ο Ιμπραήμ περιορισμένος πια στα μεσσηνιακά κάστρα αντιμετώπισε και την αποχώρηση 3000 Αλβανών μισθοφόρων του, οι οποίοι αξίωναν τους μισθούς τους. Αυτοί σε συνεννόηση με τους Έλληνες ζήτησαν να εγκαταλείψουν

²¹⁵ Φωτάκος, ό. π., τ. 4, σ. 71

την Πελοπόννησο για την πατρίδα τους. Το τέλος της εκστρατείας του Αιγύπτιου πλησίαζε²¹⁶.

²¹⁶ Φωτάκος, *ό. π.*, τ. 4, σ. ΙΕΕ, *ό. π.*, σ. 494

ΙΓ΄ Κεφάλαιο

Διπλωματικές κινήσεις για το Ελληνικό ζήτημα και την αποχώρηση των Αιγυπτίων

13.1. Η συνθήκη της Αλεξάνδρειας

Στις 6/18 Ιανουαρίου ο Κυβερνήτης της Ελλάδας Ι. Καποδίστριας φτάνει στο Ναύπλιο και λίγες ημέρες αργότερα αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας. Μιας χώρας διαλυμένης από τον πόλεμο, χωρίς κρατικές δομές, με ξένες δυνάμεις να επεμβαίνουν και τον Ιμπραήμ ακόμα στην Πελοπόννησο.

Ένα από τα πρώτα μελήματα του Κυβερνήτη ήταν η αποχώρηση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ από τη χώρα. Με διαβήματά του είχε καταφέρει να βελτιωθεί η στάση του Ιμπραήμ απέναντι στους Πελοποννησίους. Εκμεταλλεύτηκε τον ανταγωνισμό μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας για επιρροή στην Ελλάδα, και στις 27 Ιουνίου/6 Ιουλίου συνάντησε τον Κόρδικτων στη Ζάκυνθο²¹⁷. Είχε πληροφορηθεί ότι κατά τη Διάσκεψη του Λονδίνου θα λαμβανόταν απόφαση για αποστολή γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο. Είχε ως σκέψη ότι συμφέρον για τη χώρα ήταν να φύγει ο Ιμπραήμ χωρίς πολεμικές ενέργειες, αλλά και χωρίς να φανεί ότι ο ξένος στρατός ήταν ο ελευθερωτής, γεγονός που θα προκαλούσε δυσάρεστα αποτελέσματα μεταξύ των δύο Δυνάμεων. Ζήτησε τότε από τον Κόρδικτων να πλεύσει στην Αλεξάνδρεια και να πείσει τον Αιγύπτιο σατράπη να διατάξει την αποχώρηση των στρατευμάτων του από την Πελοπόννησο.

Είχε προηγηθεί συνάντηση των ναυάρχων, Χέυδεν, Δεριγνύ και του πλοιάρχου Κάμπελ με τον Ιμπραήμ, ο οποίος ήταν έτοιμος να αποχωρήσει αλλά με τουρκικά πλοία. Έχοντας αυτά σε γνώση του ο Κόρδικτων συναντήθηκε με τους πρεσβευτές και στη συνέχεια έπλευσε στην Αλεξάνδρεια όπου παρουσία των προξένων της Αγγλίας και της Γαλλίας συνάντησε τον Μωχάμετ Άλη. Εκεί υπογράφηκε η συνθήκη της Αλεξανδρείας στις 9 Αυγούστου²¹⁸.

Με τη συνθήκη αυτή οι Αιγύπτιοι υποχρεώνονταν να ελευθερώσουν όλους τους αιχμαλώτους που βρίσκονταν στην Αίγυπτο. Όσοι από τους αιχμαλώτους βρίσκονταν σε ιδιώτες θα μεσολαβούσε για να μπορέσουν να εξαγοραστούν από τους από τους Προξένους. Ο Κόρδικτων θα μεσολαβούσε να παραδοθούν και όλοι οι

²¹⁷ ΙΕΕ, ό. π., σ. 501

²¹⁸ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 47, 19.9.1828, σ. 231-232

Αιγύπτιοι αιχμάλωτοι που βρίσκονταν στους Έλληνες. Ο Μωχάμετ Άλη θα έστελνε πλοία να παραλάβουν όλα τα Αιγυπτιακά στρατεύματα και θα έμενε μόνο μια φρουρά στα κάστρα της Μεθώνης, Κορώνης, Πατρών, Χλεμούτσι και Νεόκαστρο. Τέλος κανένας Αιγύπτιος δεν θα έπαιρνε μαζί του κανέναν Έλληνα εκτός και αν ο ίδιος το επιθυμούσε²¹⁹.

13.2. Απόφαση για αποστολή γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο

Με την κήρυξη του ρωσοτουρκικού πολέμου στις 14/26 Απριλίου 1828, οι συμμαχικές δυνάμεις συγκαλούν και πάλι τη Διάσκεψη του Λονδίνου για το Ελληνικό ζήτημα, η οποία είχε διακοπεί τον Μάρτιο. Κατά τη Διάσκεψη, σε απαντητική επιστολή που έστειλαν προς τον Ρεΐς εφέντη, οι πρεσβευτές Αγγλίας και Γαλλίας επαναλάμβαναν την υποχρέωση της Τουρκίας για ανακωχή και αποδοχή των τριών συμμάχων για μεσολάβηση στο Ελληνικό Ζήτημα. Διατύπωναν τη σταθερή τους απόφαση για εφαρμογή της συνθήκης της 6^{ης} Ιουλίου.

Αν και ο Καποδίστριας ήταν αντίθετος παλαιότερα με την αποστολή ξένου στρατού στην Ελλάδα, ζήτησε με υπόμνημά του στις 12/24 Ιουνίου την αποστολή συμμαχικών ταγμάτων που θα συνεργάζονταν με τις ελληνικές δυνάμεις για την εκδίωξη του εχθρού. Στη Διάσκεψη επανήλθε η πρόταση της Γαλλίας για αποστολή γαλλικού και αγγλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο. Η Αγγλία δεν δέχθηκε την αποστολή για τη χώρα της αλλά συμφώνησε όπως και η Ρωσία για αποστολή γαλλικού σώματος²²⁰.

Στις 7/19 Ιουλίου υπογράφηκε το πρωτόκολλο της Διάσκεψης του Λονδίνου όπου αποφασίστηκε να σταλεί γαλλικό εκστρατευτικό σώμα για να πολιορκήσει το στράτευμα του Ιμπραήμ. Ο Βασιλιάς της Γαλλίας θα αναλάβει μόνος εξ ονόματος και των άλλων δυνάμεων την εκτέλεση του μέτρου αυτού. Τα γαλλικά στρατεύματα θα αναχωρήσουν από την Πελοπόννησο μόλις αναχωρήσει όλος ο στρατός του Ιμπραήμ.

²¹⁹ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 53, 24.10.1828, σ. 259-260, ΙΕΕ, ό. π., σ. 501

²²⁰ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 41, 8.8.1828, σ. 204-205

13.3. Άφιξη του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο και αναχώρηση του Ιμπραήμ και των στρατευμάτων του

Μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου στην Διάσκεψη του Λονδίνου, συγκεντρώθηκε στην Τουλόν το εκστρατευτικό σώμα υπό τον στρατηγό Maison με προορισμό την Πελοπόννησο²²¹. Το αποτελούσαν περίπου 14000 άνδρες χωρισμένοι σε τρεις μοίρες. Έφθασαν στην Πελοπόννησο στις 29 Αυγούστου και αποβιβάστηκε η μία μοίρα υπό τον Maison στο Πεταλίδι, η άλλη υπό τον Σεμπασιανί στην Κορώνη και η τρίτη που έφθασε 4 ημέρες αργότερα και είχε διοικητή τον Σνάιντερ αποβιβάστηκε στο Ναβαρίνο²²².

Ο Ιμπραήμ είχε αποφασίσει να επιστρέψει στην Αίγυπτο, ύστερα από την υπογραφή της συνθήκης της Αλεξανδρείας, και ανέμενε τα πλοία που θα κατέπλεαν στην Πελοπόννησο για την αποχώρηση²²³. Μόλις αποβιβάστηκαν τα γαλλικά στρατεύματα, ο Ιμπραήμ θορυβήθηκε και ο Γάλλος επικεφαλής τον διαβεβαίωσε για τα φιλικά αισθήματα που έτρεφε η κυβέρνησή του προς τον ίδιο. Όμως ήταν και πολύ αποφασιστικός και δεν είχε σκοπό να σεβαστεί όλους τους όρους της συνθήκης.

Δεν επέτρεψε σε κανέναν Έλληνα αιχμάλωτο να μεταβεί στην Αίγυπτο και ζήτησε από τον Ιμπραήμ να παραδώσει τα φρούρια που κρατούσε στο γαλλικό στρατό. Η άρνηση του Ιμπραήμ ανάγκασε τον Maison να επιτεθεί μετά την αποχώρηση του εχθρού, στα φρούρια της Κορώνης, Μεθώνης, Νεοκάστρου και Πατρών. Πριν την αναχώρησή του ανταλλάσσει με τον Γάλλο επικεφαλής δώρα και πίνει στην υγεία των Γάλλων αλλά όχι στην ένωση όλων των δυνάμεων²²⁴. Βλέποντας ότι δεν υπάρχει κανένα περιθώριο πλέον, ο Αιγύπτιος ηγέτης αποφασίζει να αναχωρήσει και να εγκαταλείψει την Πελοπόννησο που με τόσα όνειρα είχε έρθει τέσσερα χρόνια πριν.

Το πρώτο τμήμα με 6000 άνδρες αποχώρησε στις 4/16 Σεπτεμβρίου, το δεύτερο τμήμα λίγο αργότερα και στις 20 Σεπτεμβρίου/2 Οκτωβρίου αποχώρησε το τελευταίο τμήμα με τον ίδιο τον Ιμπραήμ²²⁵. Με την οριστική αποχώρηση των Αιγυπτίων παραδόθηκαν και τα φρούρια αμαχητί στους Γάλλους επικεφαλής και μόνο

²²¹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 61, 22.8.1828, σ. 2

²²² A. Hugo, France Militaire, τ. 5, σ. 316, Gallica BnF, *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 48, 26.9.1828, σ. 237, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 65, 5.9.1828, σ. 1

²²³ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 52, 17.10.1828, σ. 256

²²⁴ A. Hugo, France Militaire, ό. π., σ. 317-318

²²⁵ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 70, 22.9.1828, σ. 1, *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 53, 24.10.1828, σ. 262

μα μικρή αντίσταση σημειώθηκε στην Πάτρα²²⁶. Τον Οκτώβριο του 1828 η Πελοπόννησος ήταν και πάλι ελεύθερη ύστερα από τέσσερα χρόνια βίας, καταστροφών, αιχμαλωσίας και πόνου για τον πληθυσμό της.

Η ολοκλήρωση της αποχώρησης του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο είχε και ως συνέπεια την απελευθέρωση των αιχμαλώτων που κρατούνταν στα μεσσηνιακά κάστρα καθώς και την επιστροφή των Ελλήνων αιχμαλώτων που βρίσκονταν στην Αίγυπτο με γαλλικό πλοίο²²⁷.

²²⁶ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 57, 14.11.1828, σ. 275-277, *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 88, 24.11.1828, σ. 3, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 4, σ. 234

²²⁷ *Ελληνικός Τηλέγραφος*, αρ. φ. 9, 30.1.1829, σ. 43-44

Επίλογος

Η εκστρατεία του Ιμπραήμ ήταν ένα μεγάλο κομμάτι της Ελληνικής Επανάστασης τόσο χρονικά, επειδή κράτησε περίπου τέσσερα χρόνια όσο και χωρικά, επειδή το μεγαλύτερο μέρος της επαναστατημένης Πελοποννήσου είχε πέσει στα χέρια του. Το αρχικό σχέδιο ήταν να καταπνίξει ο ημιανεξάρτητος Αιγύπτιος πασάς την Επανάσταση στην Πελοπόννησο και Κρήτη και ο Σουλτάνος στην Στερεά Ελλάδα και τα νησιά. Σε αντάλλαγμα θα κυριαρχούσε στα δύο αυτά μέρη.

Τη στιγμή που ξεκίνησε η χώρα ήταν διχασμένη από τις εμφύλιες διαμάχες με ανίσχυρη κυβέρνηση, ανίκανη να αντιληφθεί την κρισιμότητα της εκστρατείας των Αιγυπτίων και με ταμείο σχεδόν άδειο. Χρειάστηκε να θυσιαστούν αρκετοί, ιδίως μετά τη μάχη στο Μανιάκι, για να επέλθει ομόνοια και να αποφυλακιστούν οι στρατιωτικοί που ήταν φυλακισμένοι για να αναλάβουν δράση.

Με την κυριαρχία του Ιμπραήμ καταδείχτηκε η ανάγκη για τακτικό στρατό, επειδή ο κλεφτοπόλεμος που γνώριζαν οι Έλληνες, δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τους Αιγυπτίους, οι οποίοι είχαν εκπαιδευτεί από Ευρωπαίους αξιωματικούς. Ανατέθηκε λοιπόν η οργάνωση του ελληνικού στρατού στον Φαβιέρο για να έχει πιο σύγχρονη εκπαίδευση. Καθόλη την περίοδο του Ιμπραήμ φάνηκε ακόμα μια φορά η ικανότητα του ναυτικού, το οποίο παρόλες τις δυσκολίες ήταν αυτό που μπορούσε να φέρει πλήγματα στον εχθρό.

Το πέρασμα του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο ήταν γεμάτο βία, τρομοκρατία, αιχμαλωσία και καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Πολλά γυναικόπαιδα κυρίως, αιχμαλωτίστηκαν και έφτασαν στην Αίγυπτο. Οι κάμποι ερημώθηκαν και έμειναν ακαλλιέργητοι, οι κάτοικοι κατέφυγαν στα ορεινά για να σωθούν, όσοι δεν προσκυνούσαν σκοτώνονταν. Όταν άρχισε το προσκύνημα και επεκτάθηκε προς το τέλος της εκστρατείας, η Επανάσταση κινδύνευσε να χαθεί και μόνον ο αεικίνητος Κολοκοτρώνης με την πειθώ και τις απειλές του την έσωσε.

Η δύσκολη θέση στην οποία περιήλθε η Χώρα ανάγκασε τους αρχηγούς να ζητήσουν οι ίδιοι επέμβαση των Δυνάμεων αρχικά στην Αγγλία με την "Πράξη Υποτέλειας" καθώς και με την επιστολή που έστειλε ο Κολοκοτρώνης προς τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Πέρασε η αρχηγία του στρατού και του στόλου σε ξένη διοίκηση από την οποία δύσκολα μπορούσε να απαγκιστρωθεί η Χώρα.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις, για τους δικούς τους λόγους, δεν έβλεπαν θετικά την ενίσχυση της Αιγύπτου στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Μια κυριαρχία της Αιγύπτου δυσκόλευε την Αγγλία η οποία κυριαρχούσε στη θάλασσα και επιζητούσε απρόσκοπτη πρόσβαση στις αποικίες της. Πριν δέκα χρόνια είχαν διώξει με δυσκολία τους Γάλλους από την Ανατολική Μεσόγειο και τώρα δεν θα ανέχονταν τον Αιγύπτιο πασά να κυριαρχεί. Με την επέμβασή τους τώρα στο υπό ίδρυση ελληνικό κράτος θα μπορούσαν να ελέγχουν και πάλι την περιοχή.

Με την κατάλληλη διπλωματία κατάφεραν οι τρεις Δυνάμεις να βγάλουν ουσιαστικά απέξω την Ιερή Συμμαχία και τις όποιες αποφάσεις είχαν πάρει στην αρχή του Αγώνα στο συνέδριο της Βερόνας. Στο μεταξύ διάστημα το Ελληνικό ζήτημα είχε προκαλέσει διεθνή φιλελληνικό κίνημα και οι επιτυχίες της Επανάστασης δεν μπορούσαν να παραγνωριστούν. Η απόφαση για την ίδρυση του Ελληνικού κράτους είχε ήδη ληφθεί και δεν επρόκειτο να αλλάξει. Μια νέα πραγματικότητα φαινόταν στον ορίζοντα και οι Δυνάμεις θα είχαν έναν ουσιαστικό ρόλο στο νέο κράτος που εξυπηρετούσε και τα συμφέροντά τους.

Με τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου ο φιλελληνισμός και οι συμμαχικές δυνάμεις απέδειξαν έμπρακτα την υποστήριξή τους προς τους Έλληνες και τον Αγώνα τους ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την ανεξαρτησία της χώρας. Άλλωστε μετά τη δήλωση αδυναμίας αποπληρωμής των δανείων της ανεξαρτησίας, η ύπαρξη ελληνικού κράτους ήταν μια εγγύηση για την είσπραξη των δανείων. Κάθε επιτυχία των Ελλήνων απέφερε κέρδη στους ομολογιούχους καθώς τα δάνεια ήταν ομολογιακά και εισηγμένα στο χρηματιστήριο του Λονδίνου.

Όμως έπρεπε να διατηρηθούν και οι ισορροπίες με την Πύλη από την πλευρά της Αγγλίας, και έτσι η απόφαση για την οριστική εκδίωξη των αιγυπτιακών στρατευμάτων βάρυνε αποκλειστικά τη Γαλλία εξ ονόματος και των άλλων Δυνάμεων. Η Ρωσία ήταν σε διαδικασία πολέμου με την Τουρκία και δεν συμμετείχε στην αποστολή. Η γαλλική αποστολή εκτός από το γεγονός ότι ανάγκασε τον Ιμπραήμ να αναχωρήσει με καλύτερους όρους για τη χώρα, από τους όρους της συνθήκης της Αλεξάνδρειας, βοήθησε και το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Με τους επιστήμονες που είχε στην αποστολή της, έκαναν μια πλήρη καταγραφή των μνημείων, του φυσικού περιβάλλοντος και του ανθρωπογενούς της Πελοποννήσου. Αποκαταστάθηκαν οι υποδομές, οργανώθηκαν οι πρώτες πόλεις με πολεοδομικό σχεδιασμό, έγιναν οι πρώτες ανασκαφές. Ήταν η αρχή για τη δημιουργία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών μερικά χρόνια αργότερα.

Ο Καποδίστριας ως Κυβερνήτης της Ελλάδας χρησιμοποίησε τη γαλλική αποστολή περισσότερο χρόνο από ότι προέβλεπε η αρχική συμφωνία, ως στράτευμα κατοχής, σε μια προσπάθεια εδραίωσης της κυβέρνησης και η αποστολή – στρατός, αποχώρησε τελικά από τη χώρα με την έλευση του Όθωνα. Κατά την επιστροφή τους στη Γαλλία, η επιστημονική ομάδα που συνόδευε το στρατό δημοσίευσε όλες αυτές τις μελέτες σε πολυάριθμες εκδόσεις, οι οποίες αποτέλεσαν αναφορά για μετέπειτα έρευνα.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αδημοσίευτες πηγές

ΓΑΚ Βλαχ. (Υπ. Πολ.), Φ. 31, Φ. 30, (Εκτ.), Φ. 14, Φ. 8, (Υπ. Οικ.), Φ. 47
 ΓΑΚ (Αρχείο Αγώνος), Εκτ. Φ. 115, Φ. 123, Φ. 116, Φ. 15, Φ. 119, Φ. 120, Φ. 86,
 Φ. 77, Φ. 91, Φ. 68, Φ. 59, Φ. 8

2. Δημοσιευμένες πηγές

Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων, *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*,
 Αρχείο Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τ. 2, Αθήνα 1921, τ. 5
 Αρχεία Κοιν. Ύδρας Α. Λιγνού, τ. 2, Πειραιάς 1926, τ. 11, τ. 12
 Θεοφανίδου Ι., *Ιστορικόν Αρχείον Θ. Κολοκοτρώνη*, τ. Γ

3. Εφημερίδες

Γενική εφημερίς της Ελλάδος: 10.10.1825, 21.11.1825, 25.11.1825, 16.12.1825,
 9.12.1825, 24.10.1825, 11.11.1825, 21.11.1825, 12.12.1825, 9.12.1825,
 12.12.1825, 13.2.1826, 6.3.1826, 24.3.1826, 21.4.1826, 18.8.1826, 22.5.1826,
 26.5.1826, 2.6.1826, 27.10.1826, 21.8.1826, 22.5.1826, 1.9.1826, 8.9.1826,
 22.9.1826, 6.10.1826, 22.9.1826, 21.4.1826, 5.5.1826, 3.9.1827, 10.8.1827,
 29.6.1827, 22.6.1827, 24.8.1827, 3.9.1827, 19.10.1827, 22.10.1827, 19.10.1827,
 12.11.1827, 22.8.1828, 5.9.1828, 24.11.1828

Ο Φίλος του Νόμου: 8.2.1824, 21.11.1824, 4.7.1824, 4.8.1824, 27.10.1824,
 10.11.1824, 29.12.1824, 20.2.1825, 9.3.1825, 16.2.1825, 6.3.1825, 3.4.1825,
 27.4.1825, 1.5.1825, 18.5.1825, 1.6.1825, 25.5.1825, 12.6.1825, 15.6.1825,
 19.6.1825, 26.6.1825, 13.7.1825, 28.9.1825, 10.5.1826, 30.4.1826, 14.5.1826,
 7.5.1826, 28.6.1826, 28.3.1827, 13.5.1827

Ελληνικά Χρονικά: 15.11.1824, 9.12.1824, 5.7.1824, 6.8.1824, 19.7.1824,
 23.8.1824, 20.9.1824, 25.10.1824, 22.10.1824, 29.11.1824, 17.1.1825, 30.5.1825,
 3.6.1825, 29.8.1825, 6.1.1826, 16.1.1826, 20.2.1826

Εφημερίς Αθηνών: 26.11.1824, 10.9.1824, 6.12.1824, 14.4.1825, 8.5.1825, 5.5.1825, 29.5.1825, 9.6.1825, 26.6.1825, 30.6.1825, 10.7.1825, 14.7.1825, 24.7.1825, 3.8.1825, 31.8.1825, 28.11.1825, 5.12.1825, 14.11.1825, 9.1.1826, 31.3.1826, 7.4.1826, 3.8.1825,

Ελληνικός Τηλέγραφος: 8.1.1828, 11.1.1828, 19.9.1828, 8.8.1828, 24.10.1828, 26.9.1828, 17.10.1828, 30.1.1829

La Gazette nationale ou le Moniteur universel, 23.2.1829

B. Βιβλιογραφία

Γερβίνος Γ., *Ιστορία της Επανάστασης και Αναγέννησης της Ελλάδος*, Αθήνα 1864, τ. 2

Δρεπανιά Μ., *Ολοκαύτωμα των Βρονταμιτών*, Αθήνα 1961

Θεοφανίδου Ι., *Ιστορικών Αρχείων Θ. Κολοκοτρώνη*, Αθήνα 1936, τ. Γ

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 12, Αθήνα 1975

Καπετανάκης Σ., «Οι Μανιάτες στην Επανάσταση του 1821», στο *Λακωνικά Σπουδαί*, Παράτημα 18, Αθήνα 2015

Κολοκοτρώνης Θ., *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνα 1846

Κοτσώνης Κ., «Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακωνία», στο *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 3, Αθήνα 1977

Μάμουκας Α. Ζ., *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*, Πειραιάς 1839,

Μακρυγιάννης Γ., *Απομνημονεύματα*, τ. 1, Αθήνα 1947

Μιχαλόπουλος Δ., «Η κατά το 1826 καταστροφή του Πραστού από τα Οθωμανικά στρατεύματα και ο απώτερος χαρακτήρας της εκστρατείας του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», στα *Χρονικά των Τσακόνων, Πρακτικά Η Τσακόνικου Συνεδρίου*, τ. ΚΓ 2/2, Αθήνα 2018

- Μίχος Α., *Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολογγίου*, Αθήνα 1883
- Ευδιά Μ., «Ο Πραστός στις φλόγες», στα *Χρονικά των Τσακόνων, Πρακτικά του Ζ Τσακόνικου Συνεδρίου*, τ. ΚΒ 2/3, Αθήνα 2014
- Οικονόμου Μ., *Ιστορικά της Ελληνικής Παλλιγγενεσίας*, Αθήνα 1873
- Σακελαρίου Μ. *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Ηράκλειο 2012
- Σιμόπουλος Κ., *Πως είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21, 1824-26*, Αθήνα 2004
- Σκοπετέας Στ., *Η ένδοξη εποποιΐα των Μανιατών κατά του Ιμβραήμ πασά, μάχη Κακησκάλας, Πολεμίστρας, Ανδρουβίστης*, Αθήνα 2001
- Σπηλιάδης Ν. *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1852
- Σπυρομίλιος, *Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολογγίου*, Αθήνα 1926
- Τρικούπης Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Λονδίνο 1862
- Φραντζής Α., *Επιτομή της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήνα 1839
- Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 2015 e-book, τ. 3, 4
- Φωτόπουλος Αθ., *Οι Γιατράκοι του '21*, Αθήνα 2001
- Χρήστου Θ., *Από την εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001
- Χρήστου Θ., *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο Έπος της Ανεξαρτησίας*, Καλαμάτα 2021
- Lauvergne H., *Souvenirs de la Grèce pendant la campagne de 1825*, Παρίσι 1826
- Hugo A. *France Militaire : histoire des armées françaises de terre et de mer, de 1792 à 1833. tome 5*, Paris 1838
- Bory de Saint-Vincent, Geneviève Marcelin J. B. et autres, *Expédition scientifique de Morée*, Paris 1832-1836

Παράρτημα

Τεκμήριο 1

Προς την ένδοξον τριμελή Επιτροπήν

Ἐλαβον σήμερον την υπ. αρ. 589 από χθες γεγραμένην σας και είδον τα όσα εμπεριγράφετε· εγώ μετά την από Ζαραφώνος γραφήν μου, σας έγραψα και από τζίντζινα λέγωντάς σας ότι ο εχθρός επιστρέφει διά την Τριπολιτζάν, πράγμα εις το οποίον ηπατήθην, επειδή η ανοησία των ελλήνων, και τα στρατηγήματα του εχθρού με ηπάτησαν, ώστε να νομίσω ότι ο εχθρός να ετράβηξεν εις Μιστράν, διά τούτο και έκρινα αναγκαίον το να μεταβώ και εγώ έως αγριάνους, και τζίντζινα, αλλά παρ' ελπίδα χθες επληροφορήθην ότι ο εχθρός επέστρεψεν εις τα οπίσω, και ετοποθετήθη εις τους μύλους του Μαριού, και μερικοί ίσως επήγαν έως τα πούλιθρα, όθεν εβιάσθην να γυρίσω και εγώ ενταύθα διά να λάβω πληροφορίας και να οδηγηθώ· άφησα και εις τους αγριάνους μέρος, έστειλα και εις τον Κοσμάν, και έστειλα και άλλους παρατηρητάς και άχρις ώρας δεν έχω άλλην πληροφορίαν, ειμή ότι έκαυσαν την Κρεμαστήν· περιμένω βεβαιωτέρας πληροφορίας διά να οδηγηθώ εξ αυτών το ποιητέον· αυτά είναι τα καθ' ημάς άχρις ώρας διατρέχοντα, και ακολουθώσ όποιαν άλλην είδησιν λάβω, θέλει φροντίσω να σας ειδοποιήσω· από ζωοτροφίας πάσχωμεν, και πάσχωμεν πάρα πολύ, όθεν ει δυνατόν στείλετέ μας μερικόν παξιμάδι με ζώα διά να μας το φέρουν όπου μας εύρουν διά να προφθασθώμεν· ομοίως στείλετέ μας και τζεπχανέ· χθες αναχωρώντας από τζίντζινα έγραψα του στρατηγού Νικήτα ευρισκομένου εις καστάνιτζα, να έλθη και εκείνος κατόπιν μας όπου ευρεθώμεν, και ταύτην την ώραν ελθών ένας στρατιώτης από τα μέρη τζίντζινα με πληροφορεί ότι είδεν αρκετόν στράτευμα να εμβαίνει εις τζίντζινα και συμπεραίνομεν να ήτον ο ειρημένος στρατηγός, στείλετέ μας αυτόθεν καθημέραν μανζίλια δια να σας ειδοποιώμεν τα εδώθεν τρέχοντα, διότι αλλέως από εδώ ούτε πουλί δεν βρίσκομεν να σας στείλωμεν.

Τη 16 σεπτεμβρίου 1825 άγιος βασίλειος

ο πατριώτης

Θ. Κολοκοτρώνης

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτότυπῳ

Ο Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς

Δ. Βούλης

(ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, Υπουργεῖο Πολέμου, Φ. 31, Τεκμ. 103)

Τεκμήριο 2

Παιδί μου Στάικο και καπ. Γεωργάκη Σταματόπουλε

Έλαβα το γράμμα σας και ίδα όσα μου γράφετε. Ημείς άμα οπού ήλθαμεν εδó εστείλαμεν μαξούς εις Λενίδι και Έλωνα, να πληροφορηθóμεν αν έχουν ήδησιν από τον εχθρόν διά να οδηγηθóμεν, και ακόμα δεν εύθασαν να μας ιδεάσουν. Του λόγου σας να μίνετε αυτού και να στείλετε βάρδιες εις τα βουνά του κοσμά να ιδούν όπου αν οι εχθροί κυνηθούν, και αν κυνηθούν κατά το μέρος του Κοσμά να κάμετε τρεις φανούς τους οποίους να βάλετε αυτού εις τον αγιολιά. Και ημείς βάνομεν βάρδιες αγάντια αυτού και μας δίδουν την είδησιν διά να κουμανταρισθóμεν. Στείλετε και άλλες βάρδιες έως κάτω κοντά εις το γεράκι να παρατηρήσουν καλά. Και αν οι εχθροί κυνηθούν διά τον κάμπον και φύγουν από το γεράκι όλοι, να στίλετε έναν ανθρωπόν σας να μας δόση την ίδησιν· και του λόγου σας καθήσετε αυτού και οικονομηθείτε από τροφήν όπως ημπορέσετε από σφακτά οπού είναι αυτού ή όπως άλλως γνωρίσετε διά να μην μένουν νυστικοί οι στρατιώται· και έστε προσεκτικοί καλά· διότι στοχάζομαι ότι ο εχθρός σήμεραν θα κυνηθεί κατά τον δρόμον του, και να έχωμεν ογλήγορα απόκρησί σας· μένω

Τη 15 7βρίου 1825

Άγιο Βασίλειος

ο αγαπητός

Θ. Κολοκοτρώνης

(ΓΑΚ, ΚΥ, Εκτελεστικό, Φ. 120, Τεκμ. 104)

Τεκμήριο 3

Σεβαστή Διοίκησις

Σεβαστάς διαταγάς, την μεν υπ' αριθ. 11835 του σ. Εκτελεστικού Σώματος με το πλοιάριον του Νικόλα Μίληση, μεθ' ού και 2950 οκ. σιτάρι ελάβομεν και αποθέσαμεν εις την αποθήκην του φρουρίου, τας δε υ' αριθ. 11201 του Υπουργείου του πολέμου και υπ' αριθ. 5032 του Υπουργείου των ναυτικών με το σαμπέκον του κ. Γεωργίου Καλαφάτη με παξιμάδι και σφαίρας κανονίων, και καταγινόμεθα ολοένα εις την παραλαβήν και απόθεσίν των εις το φρούριον. Περιμένεται ώρα τη ώρα και ο φρούραρχος εις τον οποίον θέλει παραδώσωμεν τακτικώς όλα τα σταλέντα· μ' όλα ταύτα προς το παρόν δεν παραβλέπομεν όσα μας υπαγορεύουν τα χρέη του πατριωτισμού και η δεινή περίστασις· τα μέσα όμως μας ελλείπουσι και στενοχωρούμεθα παραπολύ, και μάλιστα τώρα οπού ο τολμηρός εχθρός της πατρίδος ετοποθετήθη εις εν χωρίον της επαρχίας ονομαζόμενον Μολάοι, και εκείθεν κάμνει τα

κινήματά του ορμητικώτατα από την Κυριακήν το πρωί, όπου και εφάνησαν περί τα δεξιά και αριστερά του φρουρίου καθώς και κατά πρόσωπον εις τρεις στήλας διηρημένοι, λεηλατούντες και αιχμαλωτίζοντες, και καίοντες όλα τα χωρία εκτός του ρηθέντος, εις το οποίον ευρίσκεται κατεσκευασμένος· τα κινήματά του είναι ακατάστατα και πότε εδώ τρέχει, πότε αλλού ευρίσκεται· την Δευτέραν το εσπέρας το στρατεύμα του όλον το εσύναξεν άντικρυ του φρουρίου εις τα περιβόλια έξω, όπου και δι' όλης της νυκτός έμεινεν εκεί καίων και κρημνίζων οσπήτια, μύλους και πύργους, και το πρωί διηρέθησαν εις δύο, και οι μεν επήραν τον δρόμον των Βατικών, οι δε διευθύνθησαν εις το στρατόπεδόν τους, όπου ευρίσκετο ο Ιμπραήμης· αυτά τα πληροφορούμεθα από ένα αυτόμολον χριστιανόν Ανατολίτην, όστις ήτον μαζί τους από Κρήτην οπλοφόρος, και ο οποίος εκρύβη την νύκτα εις εν μέρος, και αφού είδεν ότι εσηκώθησαν όλοι και έφυγαν, επήρε τον δρόμον του φρουρίου, ήλθεν εις την γέφυραν, τον έλαβεν η φρουρά και τον έφερε, και εξετάζοντές τον, μας διηγείται τα ακόλουθα· ότι εις τον Μισθράν δεν άφησε μήτε έναν άνθρωπόν του, ότι τον κατέκαυσεν όλον, και εκείθεν διευθύνθη διά Τρίνησα, όπου πολεμήσας μίαν ημέραν, εβιάσθη ο καπ. Κώστας να κάμη συνθήκας και να παραδοθή με 80 ανθρώπους· εκείθεν δε διευθύνθη με όλον του το σώμα διά του δρόμου της Μαγκανιάς έως εις την επαρχίαν, και αυτός εκάθησε με όλα του τα εφόδια εις τους Μολάους, τον δε Χουσεΐν μπέη έστειλε να κατασκοπεύση το φρούριον· σήμεραν δε είναι μαζευμένοι όλοι εις τους Μολάους, και από βάρδιας οπού επήγαν χθες το εσπέρας και σήμεραν, μανθάνομεν ότι ησυχάζουν εκεί οι εχθροί· ήκουσαν και μαλταδιών κτύπους και ωσάν να έκοπταν ξύλα χονδρά εις την Μαγκανιάν· τι συμπερασμόν να κάμωμεν δεν ηξεύρομεν· μ' όλον τούτο ο ρηθείς αυτόμολος μας είπεν, ότι είχε σκοπόν να απεράση τα μέρη της Λακωνίας και εκείθεν να καταβή εις Μύλους και Ναύπλιον· τα κανόνια οπού σύρει μαζί είναι δύο, τα οποία φορτώνει εις μουλάρια· αι σφαίραι του είναι μαρμαρένιαι· έχει και ένα μορτάρι μαζί του. Αυτά τρέχουν κατά το παρόν. Από τροφάς κατά το παρόν είναι κατά το μάλλον και ήττον οικονομημένον το φρούριον· δεν ελλείπει άλλο, παρά τα ακόλουθα· σχοινία χοντρά διά να τραβήξωμεν τα κανόνια των Ψαριανών μέσα, ξύλα διά λέτα, μάστορης να τα κατασκευάση, τουφεκόπετραις, μάστορης διά ταις φάλιαις των κανονίων, ότι πολλά ολίγα τα εύχρηστα και όσα ο κύριος Ιω. Κορφιωτάκης έγγραψεν, αυτά, σ. Διοίκησις, είναι αναγκαιότατα διά το φρούριον, και ως μήτηρ πρέπει να τα προβλέψη εγκαίρως, διότι ο εχθρός είναι κατά μέτωπόν μας και μας δοκιμάζει μεταχειριζόμενος κάθε δολιότητα. Επειδή ο ρηθείς Νικόλαος Μίλησης είχε διά προβεζιόνε του μερικόν λάδι, και ως αναγκαίον διά ταις βάρδιας της νυκτός το

εβαστάξαμεν, παρακαλούμεν ενθέρμως να του το πληρώση η σ. Διοίκησις· είναι δε νέτο οκάδ. 194 ½ προς παρ. 65, κάμνει γρόσια 316. Τον αυτομόλον τον έχομεν εις φύλαξιν και με τον ερχομόν του κυρίου Ιω. Κορφιοτάκη θέλει τον στείλωμεν εις την καθέδραν της Διοικήσεως. Πλήθος πολύ μας έπεσεν εις το φρούριον και καταστενοχωρούμεθα από τα γυναικόπαιδα· άνδρες εμβήκαν ολίγοι, οι δε λοιποί έφυγαν τα βουνά και άλλοι ηχμαλωτίσθησαν.

Μένομεν με όλον το ανήκον σέβας.

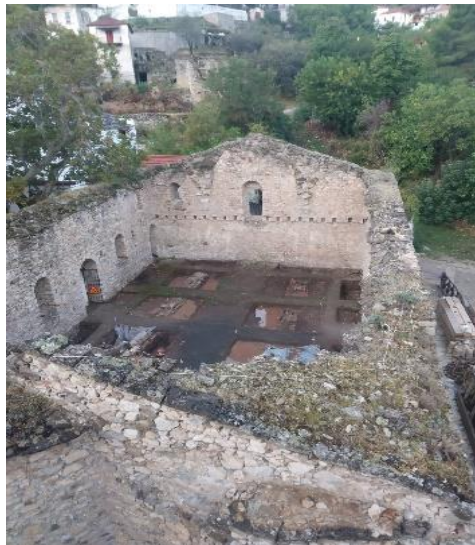
Τη 9 Σεπτεμβρίου 1825 εκ του φρουρίου

Μονεμβασίας ώρα 10 της ημέρας

Ο έπαρχος

Γιώργης Πάνου

(Αρχεία Γεωργίου και Λαζάρου Κουντουριώτου τ. 5. σ. 221-222)

Φωτογραφία εξωφύλλου: Η Μητρόπολη Πραστού Κυνουρίας όπως παρέμεινε έως το 2021, μετά την πυρπόλησή της από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ πασά. (προσωπικό αρχείο)

Περίληψη

Μια μεγάλη περίοδος του Αγώνα της ανεξαρτησίας των Ελλήνων καταλαμβάνει η εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά στην Επαναστατημένη Ελλάδα. Η εκστρατεία ξεκινά τον Φεβρουάριο του 1825 και διαρκεί έως τον Οκτώβριο του 1828 με την οριστική του αποχώρηση, υπό την πίεση του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος. Στην εργασία καταγράφονται τα στρατιωτικά αλλά και τα πολιτικά γεγονότα αυτής της περιόδου, οι προσπάθειες του εχθρού να επικρατήσει με κάθε μέσο, ο Αγώνας των Ελλήνων, και η διεθνής διπλωματία για το Ελληνικό Ζήτημα που είχε ως κατάληξη τη ναυμαχία του Ναβαρίνου και τη συμφωνία για αποχώρηση του Ιμπραήμ από την Ελλάδα.